

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Jakob Juksaar

**AJAKIRJANDUSVABADUSE PIIRAMINE KRIMINAALMENETLUSE HUVIDE
KAITSMISEKS EESTI VABARIIGI JA SAKSAMAA LIITVABARIIGI
VÕRDLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
dr iur Paloma Krõõt Tupay

Tallinn
2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. AJAKIRJANDUSVABADUS	8
1.1. Väljendusvabaduse kaitse ese	10
1.2. Ajakirjandusvabaduse kaitse ese	12
1.3. Kandjate ring	18
1.3.1. Füüsilised isikud	18
1.3.2. Juriidilised isikud	20
1.4. Kaitse ulatuse erisused Eestis ja Saksamaal	23
2. AJAKIRJANDUSVABADUSE RIIVE KRIMINAALMENETLUSES JA KRIMINAALMENETLUSE HUVID	25
2.1. Kriminaalmenetluse huvide olemus ja nende kaitse	27
2.1.1. Kohtueelse uurimise tulemuslikkus ja kurjategijate karistamine ehk kriminaalmenetluse eesmärgid praktilises võtmes	31
2.1.2. Ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõte	33
2.2. Ajakirjandusvabaduse piiramisega taotletavad eesmärgid	37
2.3. Kriminaalmenetluslikud vahendid ajakirjandusvabaduse piiramiseks Eestis	39
2.3.1. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste ja selle tuvastamine	43
2.3.2. Oht kriminaalmenetlust kahjustada	44
3. AJAKIRJANDUSVABADUSE PIIRANGUTE PROPORTSIONAALSUS	47
3.1. Rakendatud meetme sobivus kriminaalmenetluse huvide kaitsmiseks ja kriminaalmenetluse kaitse saavutamine alternatiivsete vahenditega	49
3.1.1. Andmete avaldamise üle otsustamise pädevuse andmine sõltumatule institutsioonile	50
3.1.2. Avaldamisele kuuluvate kohtueelse menetluse andmete loetlemine	52
3.2. Tasakaalu saavutamine ajakirjandusvabaduse ja kriminaalmenetluse huvide vahel	53
3.2.1. Kohtueelse menetluse andmete avaldamise keelu andmekoosseis	55
3.2.2. Prokuratuuri kaalutusõigus loa andmisel ja kohtu kaalutusõigus trahvi määramisel	58
KOKKUVÕTE	61

EINSCHRÄNKUNG DER PRESSEFREIHEIT ZUM SCHUTZ DER INTERESSEN VON STRAFVERFAHREN IM VERGLEICH ZWISCHEN DER REPUBLIK ESTLAND UND DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND	66
KASUTATUD LÜHENDID	72
KASUTATUD KIRJANDUS	74
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	80
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	81

SISSEJUHATUS

Demokraatia õitseb väljendusvabaduse najal.¹ Väljendusvabadus on demokraatia tugitalaks, mis ei taga ainult ideede vaba ringlust, vaid ka avalikkuse teavitamist nendest tegudest, mis ei ole ühiskondliku moraalitunnetusega kooskõlas. Kuigi sellised teod ei pea oma loomult alati olema kuritegelikud, on just kriminaalmenetlus see protsess, mille käigus annab riik hinnangu selliste toimingute õiguspärasusele. Seega evib kriminaalmenetlus endas mitme osapoole huviseid: avalikkuse huvi või uudishimu isikule etteheidetavate tegude osas, avalik ehk riiklik huvi eduka ja efektiivse õigusemõistmise vastu, kannatanu huvi õigluse jaluleseadmise vastu ning kahtlustatava ja ta lähedaste huvi süütuse presumptsiooni vastu (kuni süüdimõistva kohtuotsuseni).

Väljendusvabaduse ja kitsamalt ajakirjandusvabaduse piiramist ei saa analüüsida, mainimata 2022. aasta kevadel alanud avalikku debatti seoses Eesti Ekspressi meediamaja ja ajakirjanike trahvimisega esimese astme kohtus.² Kõnealusel juhul avaldasid ajakirjanikud prokuratuuri loata kohtueelse menetluse andmeid, s.o kahtlustatavate nimekirja, millele järgnes nende trahvimine maakohtu poolt prokuratuuri taotlusel. Juhtumi sütitatud poliitiline debatt kriminaalmenetluse seadustikus leiduva ajakirjandusvabadust piirava sätte muutmise kohta tõstatab paratamatult küsimuse, kus asub nõ kirik keset küla ajakirjanike ja prokuratuuri vahel.

Eelnevalt loetletud kriminaalmenetluses põimuvates huvides leiab seega käesolevas magistratöös kõige põhjalikumalt käsitlemist avalik huvi, mis on omakorda jagatav kaheks vastavalt allikale: prokuratuur on kohtumenetluses huvitatud süüdimõistva otsuse saavutamisest, ent kohtu eesmärk on eelkõige kriminaalasja lahendamine. Siit pärineb ka üks käesoleva magistratöö uurimisküsimuste sõlmpunkte: 2004. aasta kriminaalprotsessi reformiga mindi Eesti Vabariigis üle võistlevale kohtumenetlusele, millega anti prokurörile ühtlasi vastuoluline roll olla kohtueelses menetluses objektiivne tõe väljaselgitaja ja kohtumenetluses üksnes riikliku süüdistuse esindaja.

¹ EIKo 13936/02, *Manole jt vs. Moldova*, p 95.

² HMKm 14.04.2022, 1-22-1949.

Autor peab oluliseks märkida, et tasakaalu ajakirjandusvabaduse, avaliku teadmishajaduse ja süütuse presumpstiooni vahel on eelnevalt 2015. aasta magistriritöös käsitletud Ege Sarri.³ Kõnealusel magistriritööl oli rõhk süütuse presumpstioonil ja sellel, kuivõrd võib ennatlik andmete ajakirjanduses avaldamine mõjutada kahtlustatavate õigust süütuse presumpstioonile. Magistriritöö autor analüüsis Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikad ja mitme Euroopa riikide õigusandlust ning jõudis järelduseni, et Eestis on leitud vajalik tasakaalupunkt ajakirjandusvabaduse, avaliku teadmishajaduse ja süütuse presumpstiooni vahel. Siiski on autori hinnangul vaja tugevdada Eestis eraõiguslikke kaitsevahendeid au ja hea maine kaitseks, kohustades meediat järgima süütuse presumpstiooni põhimõtet. Eeltoodud magistriritöö ei puuduta siiski sisuliselt seda, kuivõrd mõjutavad eelmainitud tasakaalu kriminaalmenetluse huvid ja milliste kriminaalmenetluse huvide kaitseks ning ajakirjandusvabaduse piiramiseks sätestatud meetmed on põhiseaduspärased.

Eelnevalt lähtuvalt püstitab autor käesoleva töö uurimisküsimused ja eesmärgi. Esiteks on käesoleva magistriritöö eesmärgiks uurida, kas Eesti kehtiva õiguse kohaselt on kriminaalmenetluse huvide kaitseks võimalik liigselt piirata väljendusvabadust, sh ajakirjandusvabadust. Teiseks tuleb autori hinnangul analüüsida, kas ajakirjandusvabaduse piiramise kohtueelses menetluses saab jätta asja juhtiva prokuröri otsustada, arvestades prokuröriameti keerulist kaksikrolli kohtueelses ja kohtumenetluses. Seega on käesoleva magistriritöö eesmärgiks kahe riigi õigusandluse ja -kirjanduse võrdluses jõuda järelduseni, kas ja kuidas saab seadusandlusega kriminaalmenetluse ning ajakirjanduse huvid kooskõlla viia.⁴

Õigusvõrdluse tarvis on autor välja valinud Saksamaa Liitvabariigi õigusandluse ja kohtupraktika kui peamised allikad, millega magistriritöö autor Eesti Vabariigi regulatsiooni kõrvutab. Sellisel valikul on kaks põhjust. Esmalt tugineb Eesti õigus – ka tänapäeval – suuresti just Saksamaa õigusele, seda eriti avaliku õiguse vallas. Samuti on Saksamaa puhul tegemist väga pika õigusajaloo riigiga, kus on enamus küsimusi käsitletud teoreetilises aspektis

³ Sarri, E. Tasakaal ajakirjandusvabaduse, avaliku teadmishajaduse ja süütuse presumpstiooni vahel. Magistriritöö. Juhendaja Ülle Madise. Tallinn: Tartu Ülikool 2015. – <http://hdl.handle.net/10062/48031> (31.10.2022).

⁴ Käesolev magistriritöö ei puuduta siiski kriminaalmenetluse andmete avaldamise ulatust seoses andmekaitse ja eraelu kaitse nõuetega.

põhjalikumalt kui Eesti õiguskirjanduses ja kohtupraktikas.⁵ Teiseks saab autor saksa keele oskuse tõttu Saksa päritolu õigusallikatega põhjalikult töötada ja materjalides orienteerumine on selle võrra efektiivsem. Õigusvõrdluse kaasabil jõuab autor eelkõige järeldusele selles osas, kas Eesti ajakirjandusvabaduse piiramist võimaldav õigusandlus vajab või ei vaja muutmist.

Käesolev töö on jagatud kolmeks peatükiks, milles otsib autor vastust magistritöö uurimisküsimustele. Töö struktuuri loomisel on autor inspiratsiooni saanud tõrjepõhiõiguste riive põhiseaduspärasuse kontrollskeemist. Sarnasest struktuurist lähtub lahendite kirjutamisel ka Riigikohus.⁶ Sellest tulenevalt alustab autor esimeses peatükis ajakirjandusvabaduse defineerimisest ja kaitsealade, s.o nii esemelise kui ka isikulise kaitseala, kirjeldamisest. Esemelise kaitseala puhul on oluline määratleda, kes on ajakirjanikud ja mis hetkest saab tegevust pidada ajakirjanduseks. Samuti on selles võtmes vaja kindlaks teha, kas põhiseaduse või kriminaalmenetluse seadustikuga ajakirjanikele laienev kaitse on mingil määral ulatuslikum tavainimese väljendusvabaduse kaitsest. Teise peatüki esimene osa on suunatud riive sisustamisele, mille raames analüüsib autor ka seda, mis kuju võib ajakirjandusvabaduse riive võtta magistritöö kontekstis. Sama peatüki teises osas otsitakse vastust küsimusele, mis on kriminaalmenetluse huvid ja kuidas võib ajakirjandus endast neile ohtu kujutada. Kolmandas peatükis uurib autor võimalike ajakirjandusvabaduse riivete proportsionaalsust, tuginedes Eesti, Saksa ja EIK kohtupraktikale. Proportsionaalsus leiab kolmandas peatükis käsitlemist Riigikohtu praktikas korduvalt tunnustatud neljaastmelises võtmes: legitiimne eesmärk, sobivus, vajalikkus ja mõõdukus.⁷

Magistritöö kirjutamisel kasutatav teaduslik meetod on andmekogumismeetod, mille pinnalt loob autor induktiiv-kvalitatiivse võrdluse Eesti Vabariigi ja Saksamaa Liitvabariigi õiguskorra vahel. Eelnevast tulenevalt kasutab autor nii Eesti kui ka Saksamaa õiguskirjandust ja kohtupraktikat. Eesti õiguskirjanduse hulgast leiavad analüüsimist eelkõige põhiseaduse kommenteeritud väljaanne⁸ ja kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne⁹.

⁵ Seda seisukohta jagab ka Riigikohus, vt RKKKo 1-17-11509 p 11.2-11.5.

⁶ Näiteks RKÜKo 5-20-3, p-d 66-88, 108-119.

⁷ RKPJKo 3-4-1-1-02, p 15.

⁸ Madise, Ü., Kalmo, H., Kask, O., Pruks, P. (koost.) Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁹ Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost.) Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

Samuti kasutab autor magistritöö kirjutamisel Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õigusajakirjas *Juridica* avaldatud teemakohaseid artikleid. Saksa õiguskirjandusest kasutab autor Saksamaa Liitvabariigi kriminaalmenetlusseadustiku (StPO) kommenteeritud väljaandeid, mille hulka kuuluvad *Münchener Kommentar*¹⁰, *Karlsruher Kommentar*¹¹ ja *Beck'scher Online-Kommentar*¹². Ühtlasi lisanduvad kommenteeritud väljaannetele Saksamaa Liitvabariigis sel teemal õiguskirjanduses avaldatud artiklid. Kohtupraktikast analüüsib autor eeskätt Riigikohtu, Saksamaa Liitvabariigi Ülemkohtu (*Bundesgerichtshof* ehk BGH) ja Konstitutsioonikohtu (*Bundesverfassungsgericht* ehk BVerfG) lahendeid.

Magistritöö märksõnad: kriminaalmenetlus, ajakirjandusvabadus, prokuratuur.

¹⁰ Knauer, C., Kudlich, H., Schneider, H. (koost). *Münchener Kommentar zur Strafprozeßordnung (MüKoStPO)*. 2. vlj. München: C. H. Beck 2023.

¹¹ Barthe, C., Gericke, J. (koost). *Karlsruher Kommentar zur Strafprozeßordnung (KK-StPO)*. 9. vlj. Karlsruhe: C. H. Beck 2023.

¹² Graf, J. (koost). *Beck'scher Online-Kommentar Strafprozeßordnung mit RiStBV und MiStra*. 44. vlj. München: C. H. Beck 2022.

1. AJAKIRJANDUSVABADUS

Ajakirjandusvabadus kaitseb kõigi õigust saada ajakirjanduse kaudu teavet ja mõtteid avalikku huvi hõlmavatel teemadel ja ajakirjanike õigust sellist teavet edastada.¹³ Ajakirjandusvabadus on kaitstud Eesti Vabariigi põhiseadusega¹⁴ (PS § 45), inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga¹⁵ (edaspidi EIÕK, art 10), Euroopa Liidu põhiõiguste hartaga¹⁶ (edaspidi EL harta, art 11) ning ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooniga¹⁷ (art 19). Saksamaal on lisaks eelnevalt mainitud rahvusvahelistele õigusaktidele ajakirjandusvabadus kaitstud põhiseadusega¹⁸ (art 5). Märkimisväärselt on Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduses ainsana eelnevalt mainitud õigusaktidest *expressis verbis* kaitse alla seatud ajakirjandusvabadus (saksa k *Pressefreiheit*) ja teabevahendus ringhäälingu või filmi kaudu (saksa k *Berichterstattung durch Rundfunk und Film*).

Rahvusvahelist ajakirjandusvabaduse päeva tähistatakse ÜRO algatusel iga aasta 3. mail.¹⁹ Nimelt võeti 1991. aasta 3. mail Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (ingl k *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, edaspidi UNESCO) seminaril vastu Windhoek'i deklaratsioon sõltumatu ja pluralistliku Aafrika ajakirjanduse edendamiseks.²⁰ Ajakirjandusvabaduse jätkuvat olulisust rahvusvahelisel õigusmaastikul tähistab 2021. aasta 3. mail UNESCO rahvusvahelisel ajakirjandusvabaduse konverentsil vastu võetud Windhoek+30 deklaratsioon.²¹ Deklaratsioonis tunti muret, et

¹³ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*, § 41.

¹⁴ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 326, lk 391–407.

¹⁷ Ülddeklaratsioon võeti ÜRO Peaassamblee poolt vastu 10.12.1948. Kuivõrd tegemist on ÜRO Peaassamblee resolutsiooniga, ei ole inimõiguste ülddeklaratsioon õiguslikult siduv ja see ei sea ÜRO liikmesriikide jaoks õiguslikke kohustusi. Siiski on selle pinnalt loodud mitmeid siduvaid rahvusvahelisi lepinguid. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon.

¹⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG). – avaldatud 23.05.1949, viimati muudetud 19.12.2022 BGBI. I S. 2478.

¹⁹ United Nations. World Press Freedom Day. 3 May. – <https://www.un.org/en/observances/press-freedom-day> (31.12.2022).

²⁰ Declaration of Windhoek on Promoting an Independent and Pluralistic African Press. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Seminar on Promoting an Independent and Pluralistic African Press 03.05.1991. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000093186> (31.12.2022).

²¹ Windhoek+30 Declaration. Information as a Public Good. UNESCO World Press Freedom Day International.

tõusetunud on uued ajakirjandusvabadust ohustavad tegurid ning mitmes riigis on võetud vastu seadusi, mis piiravad põhjendamatult sõnavabadust ja juurdepääsu teabele muuhulgas riigi julgeoleku kaitsmise nimel. ÜRO liikmesriike kutsuti üles tugevdama ajakirjandusvabaduse kaitset, tagamaks vaba, sõltumatu ja pluralistliku meedia olemasolu. Ühe olulise vaba ajakirjanduse tagatisena rõhutati deklaratsioonis ajakirjanike võimalust töötada vabalt ilma valitsusasutuste sekkumiseta.²² Kuigi Windhoek'i deklaratsiooni ja sellele järgnenud Windhoek+30 deklaratsiooni ajenditeks saab pidada ajakirjanike tapmisi ja kinnipidamisi mittedemokraatlikes riikides üle maailma, omab see ÜRO ja UNESCO mõtteavaldusena tähtsust ka Eesti jaoks.

Rahvusvaheline valitsusväline mittetulundusühing Piirideta Ajakirjanikud (ingl k *Reporters Without Borders*, prants k *Reporters sans frontières*) avaldab igal aastal ajakirjandusvabaduse indeksi, mille eesmärk on võrrelda ajakirjandusvabaduse taset 180 riigis.²³ Organisatsioon on ajakirjanduse defineerinud järgnevalt: "Ajakirjandusvabadus on ajakirjanike kui üksikisikute ja kollektiivide võime valida, toota ja levitada uudiseid avalikes huvides sõltumatult poliitilisest, majanduslikust, õiguslikust ja sotsiaalsest sekkumisest ning enda füüsilist ja vaimset turvalisust ohustamata."²⁴ Eesti asus 2022. aasta indeksis maailma arvestuses 4. kohal ja Saksamaa 16. kohal. Märkimisväärselt on Piirideta Ajakirjanike 2022. aasta analüüsis toodud ühe Euroopas leviva ohuna välja liiga karmikäeliselt ajakirjandusvabadust piiravate normide sätestamine ja nende "drakooniliste [sic] piirangute" jõustamine.²⁵

Conference.

03.05.2021.

https://en.unesco.org/sites/default/files/windhoek30declaration_wpfd_2021.pdf (31.12.2022).

²² Samas, pp 13, 16-17.

²³ Reporters Without Borders. RSF's 2022 World Press Freedom Index : a new era of polarisation. – https://rsf.org/en/rsf-s-2022-world-press-freedom-index-new-era-polarisation?year=2022&data_type=general (31.12.2022).

²⁴ Reporters Without Borders. Methodology used for compiling the World Press Freedom Index. – https://rsf.org/en/index-methodologie-2022?year=2022&data_type=general (31.12.2022).

²⁵ RSF's 2022 World Press Freedom Index: a new era of polarisation.

1.1. Väljendusvabaduse kaitse ese

Põhiseaduse § 45 sätestab põhiõiguste adressaatide kohustuse kaitsta väljendusvabadust. Väljendusvabadust on sättes defineeritud õigusena "vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni". EIÕK art 10 käsitleb sõnavabadust²⁶ kui igäuheõigust, mis hõlmab endas õigust omada arvamust ja õigust riigipoolsete takistusteta levitada teavet ning mõtteid. Autor tugineb põhiseadusest tulenevate mõistete avamisel lisaks Eesti kohtute praktikale ka EIÕK-ile ja Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) praktikale. Kuivõrd Eesti on ühinenud Euroopa Nõukogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga, tuleb põhiseadust tõlgendada konformselt selle ja selle tõlgendamist toetava EIK praktikaga.²⁷

Saksamaa põhiseaduse (edaspidi GG) art 5 kaitseb igäuheõigust oma arvamust sõnas, kirjas ja pildis vabalt väljendada ja levitada ning ennast avalikest allikatest saadava teabega kursis hoida. Eraldi on kaitstud ajakirjandusvabadus ja teabevahendus ringhäälingu ning filmi teel. Seega hõlmab sätestatud väljendus- ja informatsioonivabadus endas kahte õigust, mis on Eesti põhiseaduses sätestatud eraldi PS §-des 44 (õigus informatsiooni saada) ja 45 (väljendusvabadus).

Tähtsust ei evi, mis viisil teabe levitamine toimub – PS alusel on samaväärselt kaitstud sõnalise teabe levitamine tänaval või raadios kui ka kirjaliku teabe edastamine paberil või internetis. Käsikäes tehnoloogia arenguga hõlmab väljendusvabadus endas nii teabe levitamist klassikalistel meetoditel kui ka igäuhel oma internetiblogis ja sotsiaalmeediaplatformidel. Teabe edastamiseks kasutatav meedium ei mängi kaitseala määramisel rolli, kuivõrd oluline on üksnes see, et põhiõiguse subjekt on omalt poolt teabe levitamiseks samme astunud ja seeläbi on teabel võimalik jõuda teiste inimeste mõttemaailma. Tähtsa erisusena võimaldavad internetis leiduvad sotsiaalmeediaplatformid ja teised teabevahetusvõimalused igal inimesel jõuda laiema publikuni.²⁸

²⁶ Väljendusvabadus ja sõnavabadus on samatähenduslikud. Käesolevas magistritöös eelistab autor kirjepilti "väljendusvabadus", kuivõrd kõnealune põhiõigus hõlmab endas ka väljendusviise, mis ei võta sõnalist kujud. Mõiste "sõnavabadus" leiab edaspidi mainimist üksnes siis kui autor viitab inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile, mille ametlikus eestikeelses tõlkes on kasutusel kirjakuju "sõnavabadus".

²⁷ RKÜKo 5-18-5, p 50.

²⁸ EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*, § 110.

Väljendusvabadusega on EIK praktikas kaitstud ka väljendusvormid, mis ei võta sõnalist kuju, ent mis on siiski tajutavad. Nii on artikli 10 raames kaitset leidnud fotode avaldamine²⁹, käitumine³⁰ ja riietus³¹. Kuivõrd tegemist on väljendusvabadusega, mitte -kohustusega, on kaitstud ka enese mitteväljendamine ehk vaikimine.³² Samuti langeb väljendusvabaduse alla kunstiline eneseväljendus, mis juba oma olemuselt annab inimestele võimaluse osaleda kultuurilise, poliitilise ja sotsiaalse teabe avalikus vahetuses.³³ GG art 5 sõnastust "sõnas, kirjas ja pildis" saab see-eest mõista kui näiteid, mis tagavad omakorda selle, et kõikvõimalikud väljendusviisid oleksid põhiseadusega igakülselt kaitstud.³⁴

Saamaks kaitset PS § 45 ja EIÕK art 10 alusel, ei pea levitatav teave omama informatsioonilist väärtust. Vastupidiselt on kaitse all ka subjektiivsed arvamused, väärtushinnangud ja kuulujutud.³⁵ Seetõttu eristavad nii PS § 45 kui ka EIÕK art 10 informatsiooni kui kontrollitavat faktilist teavet ja mõtteid kui inimese subjektiivset eneseväljendust.³⁶ Sarnaselt tuleb GG art 5 alusel vahet teha arvamusel (saksa k *Meinung*) ja faktil (*Tatsache*).³⁷ Väljendusvabaduse kaitsealas asuvad Saksa konstitutsioonikohtu praktika järgi üksnes sellised faktid, mis aitavad kaasa arvamuse kujundamisele.³⁸ Erinevalt arvamustest saavad faktiväited olla väärad ja tõele mittevastavad faktiväited ei kuulu Saksamaal väljendusvabaduse kaitse alla. Siiski on Saksa konstitutsioonikohus kinnitanud, et nn tõe rääkimise kohustus (saksa k *Wahrheitspflicht*) ei tohi kehtestada põhiõiguse subjektile nõudeid, mis piiraksid oluliselt väljendusvabaduse kasutamist.³⁹

²⁹ Nt EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*.

³⁰ Nt EIKo 17888/12, *Shvydka vs. Ukraina*.

³¹ Nt EIKo 11674/85, *Stevens vs. Ühendkuningriik*.

³² Maruste, R., Turk, K. PSK 2020 § 45/11. – Madise, Ü., Kalmo, H., Kask, O., Pruks, P. (koost.) Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.

³³ Nt EIKo 10737/84, *Müller jt vs. Šveits*, § 27.

³⁴ Schemmer, F. GG art 5, vnr 14. – Epping, V. Hillgruber, C. (koost.) Grundgesetz. Beck'scher Online-Kommentar. 53. vlj. München: C. H. Beck 2023.

³⁵ EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*, § 65.

³⁶ Maruste, R., Turk, K. PSK § 45/13.

³⁷ BVerfG. 1 BvR 23/94 – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1994-S-1779-N-1> (31.12.2022).

³⁸ BVerfG. 1 BvR 1376/79. <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1983-S-1415-N-1> (31.03.2023).

³⁹ BVerfG. 1 BvR 1696/98. – http://www.bverfg.de/e/rs20051025_1bvr169698.html (31.12.2022).

1.2. Ajakirjandusvabaduse kaitse ese

Ajakirjandus mängib olulist rolli selles, et avalikkusel oleks juurdepääs vajalikule informatsioonile. Kuigi PS §-s 45 ei ole eraldi välja toodud õigust saada teavet ja mõtteid, võib EIK praktika alusel ja koostoimes PS §-ga 44 jõuda järeldusele, et lisaks teabe levitamisele on igapäevane õigus ka informatsiooni ja ideid saada.⁴⁰ Kui ajakirjandus seda rolli ei täidaks ja üldsusel ei oleks õigust levitatava teabega tutvumiseks, ei saaks ajakirjandus neljanda võimuna täita avalikkuse valvekoera rolli.⁴¹ PS §-s 45 puudub konkreetne viide ajakirjandusvabadusele, vaid säte käsitleb igapäevase õigust vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni. Kohtupraktikas on ajakirjandusvabadus siiski inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonile tuginedes omaks võetud – muuhulgas tunnustatud ka seda, et see on osa PS §-s 45 sätestatud üldisest väljendusvabadusest.⁴² Eeltoodud väljendusvabaduse topeltloomusest saab järeldada ajakirjandusvabaduse kui väljendusvabaduse ühe komponendi olemasolu Eesti õigusruumis.⁴³

Ajakirjandusvabaduse ja väljendusvabaduse eristamine ei ole puhtakadeemiline probleem.⁴⁴ Tasakaalustamiseks ajakirjanduse kohustust olla avalikkuse valvekoer, on ajakirjandusvabadusele riiklikult tagatud laiem kaitse näiteks allikakaitse kujul. Eestis on KrMS § 72 lg 1 p 3¹ alusel ajakirjanikul õigus keelduda kriminaalmenetluses ütlusi andmast teabe kohta, mis võimaldaks tuvastada informanti. Erandkorras saab eriti raskete kuritegude ja avaliku huvi korral kohustada ajakirjanikku sellesisulisi ütlusi andma kohtumääruse alusel. Analoogselt on Riigikohus kinnitanud, et allikakaitse on absoluutne privileeg, mida saab

⁴⁰ EIKo 931/13, *Satakunnan Markkinapörssi OY ja Satamedia OY vs. Soome*, § 126.

EIK lahendeid on põhiseadusnormide tõlgendamiseks varasemalt kasutanud ka Riigikohus, nt õigusselguse puhul RKPJKo 3-4-1-16-05, p 22. Vt ka: Maruste, R., Turk, K. PSK 2020 § 45/12.

⁴¹ Ajakirjandusele kui avalikkuse valvekoerale (ingl k *public watchdog*) on korduvalt viidanud EIK (EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*, § 79). Nn valvekoera roll viitab sellele, et ajakirjandusel lasub kohustus teavitada üldsust valitsuse ja riigi institutsioonide tegevusest. Seeläbi ei saa rahvas informatsiooni riigi toimimise kohta ainult riiklikest allikatest, vaid ka ajakirjanikelt. (Pomorin, K. Die Presse als "watchdog" – eine gefährdete Art? Ein Vergleich der aktuellen Situation in Deutschland und den USA. – Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht 2008/40.)

⁴² RKKKo 3-1-1-100-13, p 8.

⁴³ Tõsiasi, et ajakirjandusvabadus on osa väljendusvabadusest, on jaatanud ka Riigikohus. RKKKo 3-1-1-85-15, p 19.

⁴⁴ Grabenwarter, C. GG art 5 lg-d 1-2, vnr 323. – Dürig, G., Herzog, R., Scholz, R. (koost.) Grundgesetz-Kommentar. 99. vlj. München: C. H. Beck 2022.

kohtumenetluses piirata üksnes eeltoodud erandi esinemisel kriminaalmenetluses.⁴⁵ Retsiprookne usaldussuhe ajakirjaniku ja informandi vahel on eelduseks, et ajakirjanik saaks teavet, mille avaldamine kolmandale isikule on tavajuhul seadusvastane. Allikakaitse põhimõte võimaldab seega salajastel allikatel avaldada ajakirjanikele salajast, ent avalikku huvi köitvaid andmeid, kartmata seejuures riigipoolseid sanktsioone.

Seega mängib vaba ajakirjandus demokraatlikus ühiskonnas olulist rolli. Meedia ülesanne on edastada igakülgset teavet, kajastada arvamuste mitmekesisust ja kujundada ise inimeste arvamust.⁴⁶ Ajakirjanduses ei pea kajastust leidma ainult tõendipõhised faktiväited, vaid ka ühiskondlikus arutelus osalevate inimeste väärtushinnangud. Ajakirjanduse tuumaks on kohtupraktikas peetud teabe, arvamuste ja mõtete avalikustamist.⁴⁷ Kaitsmaks sellist avalikku arutelu ja teabe edastamist üldsusele, seab ajakirjandusvabadus kui vabaduspõhiõigus riigile negatiivse kohustuse mitte sekkuda teabe üldsusele edastamisse.

Ajakirjanduse eristamine igäihte eneseväljendusest on oluline ka seetõttu, et ajakirjandusele on demokraatliku korra tagamisel omistatud suur roll. Demokraatia eeldab avaliku diskussiooni olemasolu.⁴⁸ Riigikorras, kus kõrgeim võim on rahva käes, peab olema tagatud see, et rahvas teeks teadlikke valikuid. Ajakirjandus võimaldab inimestel saada teavet ühiskonnas toimuvast. Riigikohus on praktikas rõhutanud ajakirjandusvabaduse erilist olulist rolli riigivõimu tegevuse kajastamisel olukorras, kus see jääks salajasuse tõttu muidu avalikkuse või kohtuliku kontrolli alt välja.⁴⁹ Samuti võimaldab ajakirjandus jõuda oma arvamust väljendades laiema rahvahulgani, mis on teinud sellest olulise meediumi valitsuse tegevuse hindamiseks. Ajakirjanduses leviva teabe põhjal tehakse ka poliitilisi valikuid. Ajakirjanduse abil avaldatud opositsiooniline kriitika võib valitseval erakonnal lüüa jalgealuse kõikuma, mistõttu on valitsus sunnitud arvestama ka vähemuse huvidega.⁵⁰ See on oluline tööriist võimude jagamiseks ja kontrollimiseks, aidates vältida ühepoolset informatsiooni jõudmist avalikkuseni ja võimu

⁴⁵ RKTkm 2-21-17817, p 8.

⁴⁶ Schemmer, F. GG art 5, vnr 37.

⁴⁷ RKHKo 3-3-1-85-15, p 20.

⁴⁸ Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia. – Juridica 2007/III, lk 170.

⁴⁹ RKKKm 1-22-1949, p 49.

⁵⁰ BVerfG. 1 BvB 2/51. – <https://oj.is/335396> (31.01.2023).

konsentreerumist ühe isiku või isikuterühma kätte. Nii on õiguskirjanduse kohaselt ajakirjandusel demokraatlikus ühiskonnas kolm tähtsat funktsiooni:

- teavitamisfunktsioon;
- kontrollifunktsioon;
- diskussioonifunktsioon.⁵¹

Vastutustundlik ajakirjandus võimaldab ühiskonnas osalejatel jälgida avalikke sündmusi ja teha teadlikke valikuid. Eelkõige seisneb ajakirjanduse teavitamisfunktsiooni vajalikkus tänapäeval selles, et sotsiaalmeediast ja mujalt laekuva infotulva kõrval sünteesib ajakirjandus teavet ja muudab selle laiemale üldsusele tarvitavaks. Samas uuriva ajakirjanduse töö tulemusena saab avalikkus hoolsalt jälgida riigivõimu tegutsemist. Sellesisuline kontrollifunktsioon hõlmab endas avaliku võimu teostajate kriminaalsete või korruptiivsete tegude paljastamist, ent ka kriminaalmenetluste kajastamist, tagamaks nende efektiivsus. Olukorras, kus tavainimene asjata kohtusse pealtvaatajaks ei lähe, toob ajakirjandus kohtuvaidlused inimeste kodudesse ja ühendab justiitsüsteemi rahvaga. Meedias kajastust leidnud teemad ja uuriva ajakirjanduse kontrolli läbinud murekohad muutuvad peale seda ühiskondliku arutelu teemadeks. Aruteludes osalejate sageli polariseerunud arvamusi kajastades täidab ajakirjandus diskussioonifunktsiooni. Tegemist on ühiskondliku arvamuse kujundamisega, vahendades selles osalejate mõtteid ja ideid.⁵²

Ajakirjandusväljaannetel ja ajakirjanikel, kes toetuvad ajakirjandusvabadusest tulenevatele subjektiivsetele õigustele, lasuvad vastukaaluks kohustused. Seega peavad ajakirjanikud oma tegevuses lähtuma kehtivast õigusest ja ajakirjandusvabaduse kaitse all tegutsemine ei välista nende vastutusele võtmist kriminaalmenetluses. Samuti lasub ajakirjanikel hoolsuskohustus ja

⁵¹ Torokoff, K.-J. Meediakonsentratsioon demokraatlikus ühiskonnas ja selle õiguslik regulatsioon. – *Juridica* 2001/VI, lk 360-361.

⁵² Samas.

teised kohustused, mida täpsustavad siseriiklikud ajakirjanduseetika koodeksid.^{53,54} Eelkõige kohustab ajakirjanduseetika ajakirjanikke suunama üldsusele tõest ja mitmekülgset teavet ühiskonnas toimuva, ent eriti riigivõimu tegevuse kohta. Kuigi eetikakoodeksid pole õiguslikult siduvad, on ajakirjanduseetikale kui vastutustundliku ajakirjanduse kriteeriumile⁵⁵ viidanud ka EIK.⁵⁶

Tegemaks vahet väljendusvabadusel ja ajakirjandusvabadusel, tuleb teha kindlaks, mis hetkest saab eneseväljendusest ajakirjanduslik teos. Traditsioonilises mõttes on ajakirjanduseks peetud üksnes väljaandeid, mis ilmuvad paberkandjal trükistena. Kaasaegsed meediaväljaanded ei trükigi sageli enam paberlehti, vaid avaldavad uudiseid internetis ja teenivad tulu portaalis kuvatavate reklaamide kaudu.⁵⁷ Seega tuleb ajakirjandusvabaduse defineerimisel Saksa õigusele tuginedes eelistada funktsionaalset definitsiooni – ajakirjandusega on tegemist, kui avaldatakse ja suunatakse tekste üldsusele.⁵⁸ Samas ei võimalda selline definitsioon vahet teha tavalisel eneseväljendusel ja ajakirjandusel. Saksa õiguskirjanduses on rõhutatud, et ajakirjandusvabaduse ja väljendusvabaduse kaitsealad on erinevad ning nende vahel ei ole tegemist *lex specialis* suhtega. Ajakirjandusvabaduse kaitseala on EIÕK ja Saksa õiguse mõistes järelikult avatud, kui subjektiks institutsionaalse ja organisatoorse tähenduse poolest on ajakirjandusväljaane. Selle käsitluse kohaselt kaitseb ajakirjandusvabadus

⁵³ Eesti ajakirjanduseetika koodeksi on kehtestanud MTÜ Eesti Meediaettevõtete Liit ja selle täitmist kontrollib MTÜ hallatav pressinõukogu. MTÜ liikmeteks on suurimad Eesti erasektori meediaorganisatsioonid.

Eesti Meediaettevõtete Liit. Eesti ajakirjanduseetika koodeks. – <https://meedialiit.ee/eetikakoodeks/> (31.12.2022).

⁵⁴ Saksamaal on suurimaid meediaettevõtete liite koondav ajakirjandusnõukogu (*Trägerverein des Deutschen Presserats e.V.*) kehtestanud ajakirjanduskoodeksi. Ajakirjanduskoodeksi täitmist kontrollib ajakirjandusnõukogu.

Presserat. Ethische Standards für den Journalismus. – <https://www.presserat.de/pressekodex.html> (31.12.2022).

⁵⁵ Vastutustundlik ajakirjandus (ingl k *responsible journalism*) on EIÕK art 10 kaitse alla kuuluv kutsetegevus, mis eeldab, et ajakirjanik tegutseb heas usus, tugineb teavet kogudes faktidele, levitab ajakirjanduses üksnes usaldusväärset teavet ja tegutseb kooskõlas seaduse ning ajakirjanduseetika põhimõtetega.

EIKo 11882/10, *Pentikäinen vs. Soome*, § 90.

⁵⁶ EIKo 21980/93, *Bladet Tromsø ja Stensaas vs. Norra*, § 65.

⁵⁷ Grabenwarter, C. GG art 5 lg-d 1-2, vnr 250-251.

⁵⁸ Samas, GG art 5 lg-d 1-2, vnr 253.

ajakirjandusettevõtete õigust teavet edastada. Samas edastatud faktiväited on paralleelselt väljendusvabaduse kaitse all.⁵⁹

Ühtlasi on Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Saksa konstitutsioonikohtu praktikas korduvalt rõhutatud, et lisaks teabe edastamisele on ajakirjandusvabadusega kaitstud ka edastamisele eelnev ajakirjanduslik uurimistöö. EIK seisukohta teabekogumise langemise kohta ajakirjandusvabaduse kaitsealasse on kinnitanud ka Riigikohus.⁶⁰ Ajakirjanike teabekogumisele seatud piirangud mõjutavad oluliselt vaba ajakirjanduse funktsioneerimist ja võimatus koguda täpseid andmeid raskendab ka ajakohase ja usaldusväärse teabe edastamist üldsusele. Eeltoodu on seega ajakirjandusvabaduse riive.⁶¹ Täitmaks avalikkuse valvekoera ülesandeid, peab ajakirjandusel olema võimalik tutvuda avalike andmetega. Kuigi see komponent kattub teatud ulatuses PS § 44 lg-s 1 sätestatud õigusega saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni, on õigus avalikku teavet hankida siiski ka ajakirjandusvabaduse immanentne osa. Õigus avalikku teavet saada on mitmepalgeline ja ajakirjandusvabaduse kontekstis võib see avalduda erinevatel viisidel. Nii on EIK praktikas jaatatud ajakirjandusvabaduse riivet, kui ajakirjanikul ei lubatud kohalike olude kajastamiseks siseneda Davosi ajal, mil selles Šveitsi linnas leidis aset Maailma Majandusfoorumi tippkohtumine.⁶² Samuti on EIÕK art 10 rikkumist jaatatud, kui ajakirjanikul ei lastud viibida avaliku meeleavalduse läheduses. EIK rõhutas lahendis, et ajakirjandusel on oluline roll kajastada politseitööd, seda eriti suurte meeleavalduste kontrollimisel ja avaliku korra tagamisel.⁶³

Kuigi ajakirjandusvabadus on oma olemuselt tõrjepõhiõigus, võib ülalviidatud Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast järeldada seda, et ajakirjandusvabaduse kaitse alla võib kuuluda ka teave, mis ei olegi veel avalikult teatavaks tehtud. Sisuliselt hõlmab see endas riigi positiivset soorituskohustust teatud infot avaldada ja võimaldada seeläbi ajakirjandusel oma olulist rolli täita. Eesti õiguskirjanduses on sellesisulist kohustust peetud pigem PS § 44 osaks⁶⁴

⁵⁹ Samas, GG art 5 lg-d 1-2, vnr 321.

⁶⁰ RKHKo 3-17-62, p 15.2.

⁶¹ EIKo 45835/05, *Shapovalov vs. Ukraina*, § 68.

⁶² EIKo 12675/05, *Gsell vs. Šveits*.

⁶³ EIKo 11882/10, *Pentikäinen vs. Soome*, § 89.

⁶⁴ Parrest, N., Vene, E. PSK 2020 § 44/14.

– siiski ei ole Eesti õiguskirjanduses või kohtupraktikas käsitletud seda, kas sellise avaldamiskohustuse alla võivad kuuluda ka kriminaalmenetlusega seotud andmed, ja kui jah, siis mis olukorras ja mis teabe osas võib riigil avaldamiskohustus tekkida. Jättes kõrvale normitehnilise küsimuse, kas avaldamiskohustust saab järeltada PS §-st 45 endast või üksnes selle koosmõjus PS §-ga 44, tuleb autori hinnangul möönda, et ajakirjandusvabaduse tagamise oluliseks osaks on see, et avalikkusele edastamisele kuuluv teave on riigi poolt avaldatud ja informatsiooni põhjusetult salajas ei hoita.

Eelnevast saab järeltada, et ajakirjandusvabaduse kaitseala on väljendusvabaduse kaitsealast laiem, kuivõrd erinevalt ajakirjandusvabadusest ei saa väljendusvabadus hõlmata teavet, mis ei ole kandja valdusesse veel jõudnud. Vaieldav on ajakirjandusvabadusest tuletatav riigi kohustus teavet avaldada ja eelkõige selle ulatus – seda eriti käesoleva magistr töö kontekstis prokuratuuri poolt ning kriminaalmenetluse raames. Teavet avaldades ei tohi riigivõim põhjendamatult ulatuslikult kahjustada erinevate menetlusosaliste õigusi, ent igasuguse kriminaalmenetlusega seotud teabe avaldamisega käib paratamatult kaasas teatud määral andmesubjektide õiguste piiramine. Hetkel on piir lubatud ja lubamatu teabe avaldamise vahel kohati ebaselge ning prokuratuuri initsiatiivil käimasoleva kriminaalmenetluse andmete avaldamine on kriminaalasjade kogunumbrit arvesse võttes harv.⁶⁵ Arvestades ajakirjandusliku uurimustöö kuulumist ajakirjandusvabaduse kaitsealasse, tuleb autori hinnangul siiski nõustuda sellega, et ajakirjandusvabadus hõlmab ka teabe jõudmist või mittejõudmist ajakirjanduse valdusesse. Vastasel juhul oleks ajakirjandusele usaldatud avalikkuse valvekoera ülesande edukas täitmine liigselt sõltuvuses sellest, kas riigi poolt saladuses hoitav teave jõuab mingit juhuslikku viisi pidi ajakirjanduse kätte (näiteks lekkimise või vilepuhujate kaudu).

Ajakirjandusvabaduse kaitse alla kuulub kahtlemata ka tsensuurikeeld, mis tuleneb otsesõnu PS § 45 lg-st 2 ja GG art 5 lg 1 lausest 3. Mõistagi on tsensuurikeelu eesmärk see, et ei loodaks eraldi riiklikke tsensuuriasutusi või -mehhanisme, mis kontrolliksid üldsusele suunatud teavet enne selle avaldamist. Samas tuleb möönda, et ka avaldamisjärgsetel riiklikel sanktsioonidel võib olla tsenseeriv mõju ajakirjanike tegevusele. Nii on näiteks EIK rõhutanud, et ajakirjandusvabadusse sekkumisel peab sanktsioonimäär olema piisavalt madal, et see ei

⁶⁵ Seda on kohtupraktikas eelkõige käsitletud seoses prokuratuuri poolt korraldatavate pressikonverentsidega. Näiteks RKHKm 3-19-1565.

heidutaks ajakirjanikke edaspidi kajastamast teatud teemasid või avaldamast kriitikat.⁶⁶ Samas ei kehtesta EIÕK ja EIK praktika sõnaselgelt täielikku tsensuurikeeldu.⁶⁷

1.3. Kandjate ring

PS §-s 45 sätestatud väljendusvabadus ja ajakirjandusvabadus on igäihe põhiõigused, mille kandjateks saavad olla nii füüsilised kui ka juriidilised isikud. PS § 9 lg 2 kohaselt laienevad põhiõigused juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

Riigikohtu praktika käsitluses on ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevaks isikuks füüsiline või juriidiline isik, kes regulaarselt ja ametialaselt on seotud informatsiooni kogumise või levitamisega üldsusele mis tahes massiteabevahendi kaudu.⁶⁸ Ajakirjandusliku eesmärgi tuvastamise tarvis tuleb autori hinnangul lähtuda eelkõige ajakirjanduse kolmest funktsioonist: teavitamis-, kontrolli- ja diskussioonifunktsioon. Järgmistes alapeatükkides keskendubki autor küsimusele, mil viisil on võimalik piiritleda väljendusvabaduse ja ajakirjandusvabaduse kandjate ringi konkreetsete näidete pinnalt.

1.3.1. Füüsilised isikud

Füüsilisest isikust põhiõiguste kandjate hulka kuuluvad kahtlemata kõik ajakirjandusväljaandes töötavad ajakirjanikud. Kuivõrd ajakirjandusvabaduse kaitse alla kuulub ka teabe edastamisele eelnenud ajal andmete kogumine ja nende uurimine, teabe üldsusele suunamiseks valmistumine ja muud administratiivsed tegevused, võib põhjendatult järeldada, et ajakirjanduse tegevust toetavad töötajad kuuluvad samuti ajakirjandusvabaduse

⁶⁶ EIKo 56925/08, *Bédat vs. Šveits*, § 79.

⁶⁷ EIK praktikas korduvalt kasutatud leidnud proportsionaalsustest koosneb kolmest astmest, mille abil analüüsitakse põhiõiguse riive õiguspärasust. Kolmeks astmeks on sobivus, vajalikkus ja proportsionaalsus kitsamas mõttes.

⁶⁸ RKTkm 2-21-17817, p 9; Riigikohus on definitsioonis lähtunud Euroopa Nõukogu soovitusel 7/2000, mis käsitleb ajakirjanike õigust mitte avaldada oma teabeallikaid. Soovitusel rõhutatakse, et allikakaitse põhimõtted peaksid laienema ka teistele inimestele, kes oma ametialaste suhete kaudu ajakirjanikega saavad teavet allikatest.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. Soovitus nr R (2000) 7. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2 (31.12.2022).

isikulisse kaitsealasse. Põhiõigusi sätestavate normide puhul kehtib kohustus tõlgendada laiendavalt, tagamaks põhiõiguste lünkadeta kaitse.⁶⁹ Seetõttu võib eelistada mõistet "ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlev isik"⁷⁰, mis hõlmab laiemalt ka kõiki ajakirjandusliku teabe haldamise ja töötlemisega kokku puutuvaid isikuid. Eeltoodud isikute hulka kuuluvad näiteks ajakirja toimetuse töötajad, ent ka raamatupidajad ja finantstöötajad. Nii on Saksa õiguskirjanduses kinnitatud, et ajakirjandusvabadusele võib tugineda igäüks, kes hangib teavet, töötleb seda ja teeb selle seejärel meedia edastusmeetodeid kasutades üldsusele kättesaadavaks.⁷¹

Samas tekitab selline piiritlemine probleeme kodanikuajakirjanduse ja individuaalsete ajakirjanike kaitsega. Tänapäeval täidavad ajakirjanduse funktsioone suures ulatuses individuaalsete inimeste blogid või regulaarsed kirjutised, mis ei vasta institutsionaalselt ja organisatoorselt ajakirjandusväljaande kuvandile. Tegemist on ühest inimesest koosnevate toimetustega, mis edastavad üldsusele avalikus huvis olevatel teemadel olulist informatsiooni. Samas on ühest inimesest koosnevad toimetused riigi kehtestatud mõjutuste ees kaitsetumad kui suured ajakirjandusorganisatsioonid. Euroopa Inimõiguste Kohtus on korduvalt kinnitatud, et akadeemikud, blogipidajad ja populaarsed sotsiaalmeedia kasutajad võivad kanda avalikkuse valvekoera rolli.⁷²

Lähtudes isikliku kaitseala avaramast käsitlesest, tuleb mõnda, et avalikku huvi puudutavaid teemasid kajastavad blogipidajad ja sotsiaalmeediakasutajad võivad samuti kuuluda ajakirjandusvabaduse kaitsealasse. Kuigi see lahendab ajakirjanduse ja mitte-ajakirjanduse piiritlemise probleemi, tõusetub küsimus, et mis eristab EIÕK art 10 kaitset väärivaid ja mitteväärivaid internetiblogisid või sotsiaalmeedialehti (edaspidi kasutab autor ühisnimetust "blogijad"). Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ses osas on olematu, sest pöördeline tõdemus, et blogijad võivad isikulisse kaitsealasse kuuluda, saabus alles hiljuti. Seetõttu puuduvad käesoleval ajahetkel piiritlemiskriteeriumid, mis aitaksid kindlaks määrata, millised blogijad väärivad avalikkuse valvekoera tiitli all ajakirjandusvabaduse kaitset.

⁶⁹ RKÜKo 3-1-3-10-02, p 26.

⁷⁰ RKTkm 2-21-17817; Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. Soovitus nr R (2000) 7.

⁷¹ Grabenwarter, C. GG art 5 lg-d 1-2, vnr 220.

⁷² EIKo 18030/11, *Magyar Helsinki Bizottság vs. Ungari*, p 168; EIKo 79671/13, *Gheorghe-Florin Popescu vs. Rumeenia*, p 26.

Vähetahtis ei ole, et blogijad kuuluvad igal juhul väljendusvabaduse esemelisse kaitsealasse.⁷³ Järgnevalt pakub autor siiski välja testi, mis tugineb paralleelidele ajakirjanduseetikaga ja mille abil saab määratleda ajakirjandusvabaduse isikulist kaitseala PS § 45 ja EIÕK art 10 koostoimes. Silmas tuleb pidada, et ajakirjandusvabaduse kaitse alla peab kuuluma nii üksik ühiskonnas olulisi teemasid kajastav blogija kui ka suured meediamajad. Esimese kriteeriumina, mis ühendab kahte eeltoodud näidet, peab subjekt, olgu selleks ajakirjanik, sotsiaalmeediakasutaja, teadlane või blogija, tegelema avaliku huvi⁷⁴ all oleva teabe edastamisega. Selle piirangu eesmärk on ajakirjandusvabaduse kaitsealast välistada blogijad, kes kajastavad üksnes oma isiklikku elu, kasutavad blogimist isiklikuks otstarbeks või kelle kirjutatu ei puuduta ühiskonnaelu toimimist. Samuti ei kuulu seetõttu ajakirjandusvabaduse kaitse alla näiteks akadeemikud, kes avaldavad teadustöid bioloogia või füüsika valdkonnas.⁷⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus on sarnaselt eristanud avalikkuse huvides teabe avaldamist ja teabe avaldamist, mille lugemisest võib avalikkus olla huvitatud.⁷⁶ Sensatsioonile orienteeritud ajakirjandus, mille eesmärk on pakkuda meelelahutust ja rahuldada tarbija uudishimu, ei kuulu seetõttu ajakirjandusvabaduse ulatuslikuma kaitse alla.⁷⁷ Teise kriteeriumina peab käesoleva magistratöö autor oluliseks, et blogijal on teabe edastamisel kavatsus avalikku huvi kajastavat teavet levitada ja et selline kavatsus oli blogijal olemas terve protsessi käigus. Üksnes nii saab jaatada põhiõiguse kandja andmete kogumist ja nende sünteesimist osana ajakirjandusvabadusega kaetud uurimistegevusest.

1.3.2. Juriidilised isikud

Euroopa Inimõiguste Kohus on ühtlasi kinnitanud, et ajakirjandusvabaduse isikulisse kaitsealasse kuulub lisaks ajakirjandusväljaandes töötavatele ajakirjanikele ka ajakirjandusväljaanne ise.⁷⁸ Eesti ja Saksa õiguskirjandus on üksmeelne selles, et ajakirjandusvabaduse kaitse laieneb esmajärgus ajakirjandusorganisatsioonidele kui

⁷³ EIKo 3111/10, *Ahmet Yildirim vs. Türgi*.

⁷⁴ Avaliku huvi määratlemise kohta vt ptk: 2.3.1. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste ja selle tuvastamine.

⁷⁵ Oluline on siinkohal see, et akadeemikute ja teadlaste töö on igal juhul kaitstud teaduse ja selle õpetuse vabadusega (PS § 38, EIÕK art 13, GG art 5 lg 3).

⁷⁶ EIKo 48009/08, *Mosley vs. Ühendkuningriik*, § 114.

⁷⁷ Samas.

⁷⁸ EIKo 41214/08 ja 49440/08, *Editorial Board of Grivna Newspaper vs. Ukraina*.

institutsioonidele. Kuigi ka siin võib tekkida piiritlemisküsimusi, möönab autor, et enamasti on need lahendatavad samade kriteeriumite abil, mis on välja toodud eelmises alapeatükis.

Eesti õiguskirjanduses on kajastatud seisukohta, et avalik-õiguslikud juriidilised isikud ei saa olla ajakirjandusvabaduse kandjad.⁷⁹ Avalik-õiguslike juriidiliste isikute põhiõigusvõimelisus on niigi erandlik, kuivõrd põhiõiguste adressaadiks on samuti riik. Adressaadi ja kandja kattuvus on üldjuhul põhiõiguste loomusest tulenevalt võimatu. Seda on jaatatud üksnes juhul, kui avalik-õigusliku juriidilise isiku iseseisvuse määr on piisavalt suur, et see ei tekita huvide konflikti.⁸⁰ Tõsiasi, et parimaks näiteks avalik-õiguslikust põhiõiguste kandjast peetakse avalik-õiguslikke ülikoole, tõstatab autori hinnangul küsimuse, kas avalik-õiguslik ringhääling (Eestis Eesti Rahvusringhääling, selle veebiväljaanne ja selle edastatavad raadio- ning televisioonikanalid) saaksid analoogselt olla ajakirjandusvabaduse kandjaks.⁸¹ Märkimist väärib, et Eesti õiguskirjanduses on asutud ka seisukohale, et avalik-õiguslikud juriidilised isikud ei saagi olla põhiõiguste kandjateks, vaid nende autonoomia garanteerib teatava sõltumatus ja sellega kaasnevad vabadused.⁸² Sama käsitluse kohaselt ei ole avalik-õiguslikule rahvusringhäälingule siiski põhiseadusega autoonomsust usaldatud.⁸³

Avalik-õiguslike juriidiliste isikute määratlemine põhiõiguste kandjateks teenib lõppastmes füüsiliste isikute põhiõiguste parema ja täieulatuslikuma kaitse eesmärki. PS § 9 lg-s 2 sätestatud kriteeriume rakendades saab jõuda järeldusele, et rahvusringhäälingu tegevus on oma olemuselt igati ajakirjandusvabaduse esemelises kaitsealas. Kahtlust ei saa tekkida selles, et ajakirjandusvabaduse olemus on kooskõlas rahvusringhäälingu eesmärkidega. Eesti Rahvusringhäälingu seaduse⁸⁴ (edaspidi ERHS) §-de 3 ja 4 kohaselt on Eesti Rahvusringhäälingu eesmärkideks kokkuvõetult eesti keele ja kultuuri ning Eesti riigi ja ühiskonna arengut toetavate tegevuste sõltumatu läbiviimine, sh eelkõige meediasisu tootmine, lähtudes seejuures üksnes seadusest. Eesmärkide saavutamiseks toodab rahvusringhääling ERHS § 5 lg 1 alusel avalikkusele kättesaadavaid tele- ja raadioprogramme ning osutab muid

⁷⁹ Maruste, R., Turk, K. PSK 2020 § 45/15.

⁸⁰ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001/eriväljaanne.

⁸¹ Ernits, M. PSK 2017 § 9/27. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017.

⁸² Ernits, M. Holders and Addressees of Basic Rights in the Constitution of the Republic of Estonia. – Juridica International 1999/IV.

⁸³ Samas.

⁸⁴ Eesti Rahvusringhäälingu seadus. – RT I, 27.02.2022, 2.

üldsusele suunatud meediateenuseid. Seega langevad rahvusringhäälingu eesmärk ja tegevused Eestis selgelt ajakirjandusvabaduse esemelisse kaitsealasse.

Järgnevalt analüüsib autor, kas tõsiasi, et Eesti Rahvusringhääling on ERHS § 2 lg 1 alusel avalik-õiguslik juriidiline isik, takistab seda olemast PS §-s 45 sätestatud ajakirjandusvabaduse kandjaks. Probleemne oleks see eelkõige siis, kui rahvusringhäälingul oleks lisaks ajakirjandusvabaduse kaitsealasse kuuluvatele ülesannetele ka pädevust, mis seisneks eelkõige ajakirjandusvabaduse või muu sellega seotud põhiõiguse tagamises – see tähendab, kui rahvusringhääling oleks olulisel määral ajakirjandusvabaduse või sellega seotud põhiõiguse adressaadiks. Seda tuleb eitada, sest ajakirjandusvabaduse tagamisega seotud funktsioonid on jaotatud teiste asutuste vahel. Eelkõige on Eestis ajakirjanduse ja meediateenuste üle järelevalve teostajaks tarbijakaitse ja tehnilise järelevalve amet.⁸⁵ Olulist rolli mängib selles vallas ka ajakirjanduse eneseregulatsioon ehk Eesti Meediaettevõtete Liidu pressinõukogu.⁸⁶ Arvestades, et tegemist on tõrjepõhiõigusega, mis oma olemuselt kaitseb inimesi riigi sekkumise eest ehk seab riigile negatiivse kohustuse, on selle adressaadiks kõik riigiorganid ja -asutused. Siiski ei ole ERHS alusel Eesti Rahvusringhäälingule usaldatud mehhanisme, mis võimaldaks sellel kolmandate isikute väljendus- või ajakirjandusvabadusse sekkuda. Järelikult saab autori hinnangul pidada Eesti Rahvusringhäälingut ühtlasi ajakirjandusvabaduse kandjaks.

Sellist seisukohta toetab tõsiasi, et sarnasele järeldusele on jõutud Saksa kohtupraktikas. Nimelt kehtivad Saksa õiguses GG art 19 alusel põhiõigused ka juriidilistele isikutele, kui see tuleneb juriidilise isiku olemusest. Avalik-õiguslike juriidiliste isikute puhul see üldjuhul nii ei ole – erandiks on see, kui avalik-õiguslik juriidiline isik tegutseb selgelt põhiõiguse kaitsealas. Kohtupraktikas on tunnistatud, et riiklikud ringhäälinguorganisatsioonid saavad olla

⁸⁵ Euroopa Komisjon esitas 2022. a septembris Euroopa Parlamendile Euroopa meediavabaduse määruse eelnõu. Ajakirjanduses kajastatu kohaselt esindaks Eestit määrusega loodavas Euroopa meediateenuste nõukojas just tarbijakaitse ja tehnilise järelevalve amet.

Euroopa Komisjon. Euroopa meediavabaduse seadus: Komisjon tutvustab õigusnorme meedia mitmekesisuse ja sõltumatuse kaitseks ELis. – https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/et/ip_22_5504 (16.04.2023).
Postimees. Meedialiidu esindajad kaitsesid europarlamentis Eesti väljaandjate seisukohti. – <https://www.postimees.ee/7738060/meedialiidu-esindajad-kaitsesid-europarlamentis-estivi- väljaandjate-seisukohti> (16.04.2023).

⁸⁶ Eesti Meediaettevõtete Liit. Pressinõukogu. – <https://meedialiit.ee/pressinoukogu/> (16.04.2023).

ringhäälinguvabaduse kandjateks, kuna nad tegutsevad riigist sõltumatute üksustena ringhäälinguvabaduse kaitsealas.⁸⁷ Analoogsele järeldusele saab jõuda ka ajakirjandusvabaduse ja teatava autonoomsusega tegutsevate avalik-õiguslike ajakirjandusväljaannete puhul. Saksa õiguskirjanduse ja EIK praktika pinnalt saab avalik-õiguslike juriidiliste isikute põhiõigusvõime puhul pidada määravaks seda, mis huvides juriidiline isik tegutseb ja kui autonoomne on see riigiasutustest.⁸⁸

1.4. Kaitse ulatuse erisused Eestis ja Saksamaal

Eesti ja Saksa õigusruumis on ajakirjandusvabadust kaitstud erineval määral. Samuti esineb teatud erisusi selles, milline tegevus kuulub ajakirjandusvabaduse kaitsealasse ja milline väljendusvabaduse kaitsealasse. Näiteks ei eristata Eesti õigusruumis ajakirjandusvabadust niivõrd rangelt väljendusvabadusest ja ajakirjanduses avaldatud väärtushinnangud kuuluvad nii väljendusvabaduse kui ka ajakirjandusvabaduse kaitse alla. Seevastu ei ole Saksa konstitutsioonikohtu praktika järgi ajakirjanduses edastatud väärtushinnangud ja arvamused ajakirjandusvabaduse, vaid üksnes väljendusvabaduse kaitse all.⁸⁹ Saksa konstitutsioonikohtu lahendi kohaselt kaitseb ajakirjandusvabadus "[...] eelkõige tingimusi, mis peavad olema täidetud, et ajakirjandus saaks täita oma ülesannet teabevahetuse protsessis. Seega mõjutab ajakirjandusvabaduse kaitse ulatust see, kas see puudutab ajakirjanduses töötavaid isikuid nende ametiülesannete täitmisel, ajakirjandusväljaannet ennast, selle institutsioonilisi ja organisatsioonilisi tingimusi ning vaba ajakirjandust. Kui seevastu – nagu käesoleval juhul – on kõne all konkreetse avalduse lubatavus, on [väljendusvabadus] määrav, sõltumata selle levitamise viisist."⁹⁰ Autori hinnangul on Eesti õiguskäsitlus eelistatum ja meie õigusruumis hõlpsamalt rakendatav, kuivõrd ajakirjanduse kolmele funktsioonile⁹¹ tuginedes kuulub ajakirjanduse ülesannete hulka ka ühiskonnas esinevate arvamuste vahetu kajastamine.

⁸⁷ BVerfG. 1 BvR 848/77. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1982-S-1447-N-1> (31.01.2023).

⁸⁸ Ludwigs, M., Friedmann, C. Die Grundrechtberechtigung staatlich beherrschter Unternehmen und juristischer Personen des öffentlichen Rechts. Kontinuität oder Wandel der verfassungsrechtlichen Dogmatik? – Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht 2018, lk 22.

⁸⁹ BVerfG. 1 BvR 126/85. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-AP-G-GG-A-5-X-1-SW-MEINUNGSFREIHEIT-N-12> (31.12.2022).

⁹⁰ Samas, p II.1.

⁹¹ Vt ptk: 1.2. Ajakirjandusvabaduse kaitse ese.

Seega saab sellistele arvamustele või väärtushinnangutele seatud piiranguid pidada lisaks väljendusvabaduse riivele ka ajakirjandusvabaduse riiveks. See, kas riive on õiguspärane või mitte, kuulub igal üksikjuhul siiski analüüsimisele. Arusaadavalt on Saksamaa õiguskorras väljenduse ja ajakirjanduse niivõrd range eristamine tingitud sellest, et sealses õiguses on tegemist kahe erineva põhiõigusega. Õigusvõrdlus ei võimalda autori hinnangul siiski jõuda järelduseni, et Eesti või Saksa õiguskorras langeks väljendus- või ajakirjandusvabaduse kaitse alla mõni põhiõiguse kandja tegevus, mis vastavalt võrreldavas õiguskorras kaitseta jääks.

Eesti põhiseadus ei kehtesta eraldi ringhäälinguvabadust ja õiguskirjanduses on nõustunud EIK seisukohaga, et ajakirjandusvabaduse kaitse alla kuulub ka video- ja helisisu pakkumine *Youtube'i* internetiplatvormi kaudu.^{92,93} GG art 5 kaitse alla kuulub Saksa õigusruumis eraldiseisvalt ringhäälinguvabadus, mille eraldamine ajakirjandusvabadusest on põhiõiguste riive proportsionaalsuse hindamisel oluline. Piiritlemiskriteeriumiks on traditsioonilise meedia puhul teabe levitamise viis või teabevahend. Eelkõige seisneb ringhäälinguvabaduse kaitseala sellise teabe, sh heli, pildi ja video üldsusele edastamises, mis on mõeldud vahetuks tarbimiseks.⁹⁴ Samas kaasaegse meediatarbimise kontekstis on üha vähem ringhäälinguprogramme, mida edastatakse tarbijale vahetuks tarbimiseks, vaid sageli on need kättesaadavad ka individuaalselt, vastavalt tarbija soovitud ajale. Seetõttu on Saksa konstitutsioonikohus rõhutanud ringhäälingu kui mõiste dünaamilisust – põhiseaduse mõistete sisu peab kaasas käima valdkonna muutustega.⁹⁵ Nii võivad internetis pakutavad meediateenused, olenevalt nende ülesehitusest, langeda Saksa õigusruumis nii ajakirjanduse kui ka ringhäälingu mõiste alla.

⁹² Maruste, R., Turk, K. PSK 2020 § 45/48.

⁹³ EIKo 48226/10 ja 14027/11, *Cengiz jt vs. Türgi*.

⁹⁴ Grabenwarter, C. GG art 5 lg-d 1-2, vnr 727.

⁹⁵ BVerfG. 1 BvR 147/86, 1 BvR 478/86. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1987-S-2987-N-1> (31.12.2022).

2. AJAKIRJANDUSVABADUSE RIIVE KRIMINAALMENETLUSES JA KRIMINAALMENETLUSE HUVID

Kriminaalõigus ja õiguskaitseorganite uurimise all olevad kuriteod pälvivad eriliselt palju avalikku tähelepanu. Paratamatult ei kõida ükski õigusharu inimesi niivõrd kui kriminaalmenetlus, sest, esiteks, keelatu kohta lugemine on inimlikult ahvatlev, ja teiseks, seostatakse kurjust alati põnevusega. Eeltoodud tõsiasi on viinud selleni, et prokuratuuri ja kohtute töö osaks on üha suuremal määral teha laiapõhjalist koostööd ajakirjandusväljaannetega.⁹⁶ Selle suhtluse käigus ristuvad ajakirjandusväljaannete huvid kriminaalmenetluse huvidega ning esineb kõrgendatud oht, et osapooled satuvad konflikti.

Eeltoodust tulenevalt võib kriminaalmenetluse raames esineda vajadus piirata andmete avaldajate põhiõigusi, sh eelkõige ajakirjandusvabadust, ja takistada kohtueelse menetluse andmete avalikuks tulekut. Ajakirjandusvabaduse piiramiseks peab riigivõimul olema legitiimne eesmärk, mis peab olema hõlmatud PS §-s 45 sätestatud kvalifitseeritud piiriklausli eesmärkides. Põhiõiguspiirangu legitiimse eesmärgi välja selgitamiseks analüüsib autor järgnevalt kriminaalmenetluse eesmärke.

Ajakirjanduse puhul on tegemist loova protsessiga, mille käigus analüüsib ajakirjanik erinevaid allikaid, et anda lugejatele edasi täpset ja võimalikult kõikehõlmavat teavet. Sellele loovale meetodile seavad piirid väljaannetes seatud tähtajad, toimetuse poolsed juhised, ent ka allikate agressiivsus või vastumeelsus koostööks.⁹⁷ Hinnang selle kohta, mis väärib kajastamist, ei ole tänapäeval enam ajakirjaniku ainupädevus, vaid selle otsuse teeb tema eest veebianalüütika tarkvara – tehnoloogia näitab, millised artiklid kõidavad lugejaid ja mille tootmine on väljaandele majanduslikult kasulik. Nii on järk-järgult kadumas ajakirjaniku autonoomia, kuna ta ei saa lähtuda artiklite kirjutamisel enam üksnes enda kui avalikkuse valvekoera kohustustest, vaid ka kirjutatu ärilisest kasumlikkusest.⁹⁸

⁹⁶ Kulhanek, T. MüKoStPO GVG § 169, vnr 24.

⁹⁷ Ivask, S. The role of routines, demands and resources in work stress among Estonian journalists. Institute of Social Studies, University of Tartu. – http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/62768/ivask_signe.pdf?sequence=1&isAllowed=y (31.01.2023).

⁹⁸ Samas.

Eitada ei saa seda, et ajakirjandust kasutavad kriminaalmenetluse kõik osapooled endale sobival hetkel: prokuratuur teatab avaliku huvi korral kriminaalmenetluse alustamisest või kahtlustuste esitamisest; kaitsjad saavad ajakirjanduse kaudu võimaluse esitada oma versioon juhtunust, mis ei kattu sageli süüdistusversiooniga; ja kohtud selgitavad peale otsuse jõustumist teatud juhtudel otsuse tagamaid. Oluline on tähele panna erisusi asjaosaliste kajastuses: kui õiguskaitseorganitele on oluline teavet edastada ratsionaalselt ja süütuse presumptsiooni rikkumata, siis ajakirjandusele tuleb kasuks kriminaalmenetluse kohta kirjutatu emotsionaalne esitamine ja selle sensatsioonilisus.⁹⁹

Eelneva tõttu haarab ajakirjandus sageli kinni süüdistatavate meediasse paisatud väidetest. Kaitsjapoolne meediastrateegia paika panemine ja ellu viimine on avaliku huvi pälvivate kriminaalmenetluste puhul üha tavapärasemaks muutumas, kuivõrd avalik arvamus süüdistatavast ei sõltu üksnes sellest, kas kohus langetab süüdimõistva otsuse, vaid ka sellest, kas kohtuprotsess on endast õiglase mulje jätnud.¹⁰⁰

Kohtueelses menetluses õiguskaitseorganite poolt andmete avaldamist saab jagada kaheks: aktiivne ja reaktiivne. Eesti Vabariigi Prokuratuuri ajakirjandusega suhtlemise põhimõtete kohaselt toimub avalikkusega suhtlemine üldjuhul ajakirjanike esitatud päringutele vastamisena (nn reaktiivne suhtlus).¹⁰¹ Omal initsiatiivil ehk aktiivselt teavitatakse kohtueelse menetluse käigus avalikkust üksnes piiratud juhtudel, sh eelkõige kui see on kriminaalmenetluse huvides, kui põhjendatud avalikku huvi kriminaalmenetluse vastu võib eeldada või kui on vajalik ümber lükata avalikkuses levinud ühekülgne informatsioon.¹⁰² Eesti õiguskirjanduses on rõhutatud, et prokurör peab avalikkusega suheldes tegema vahet faktil ja kommentaaril – igal juhul peab avalikus suhtluses olema tagatud süütuse presumptsiooni järgimine ja see, et ei avaldataks andmeid, mis võivad kahjustada menetlusosaliste õigusi.¹⁰³

⁹⁹ Fischer, N. S. Die Medienöffentlichkeit im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren: unter besonderer Berücksichtigung der Informationsfreiheitsgesetze. – Schriften zum Prozessrecht 2014/229.

¹⁰⁰ Schlüter, O. Verdachtsberichterstattung: Zwischen Unschuldsvermutung und Informationsinteresse. – Information und Recht, 78. C. H. Beck: München 2011.

¹⁰¹ Prokuratuur. Prokuratuuri põhimõtted ajakirjandusega suhtlemisel. – <https://www.prokuratuur.ee/et/pressile/prokuratuuri-pohimotted-ajakirjandusega-suhtlemisel> (31.01.2023).

¹⁰² Samas.

¹⁰³ Luiksaar, F. Prokuratuuri suhetest ajakirjandusega. – Juridica 1996/7.

Kokkuvõetult tagab kõigi menetlusosaliste avalduste kajastamine eelkõige seda, et riik ei saaks inimesi omavoliliselt taga kiusata ja kriminaalmenetlus viidaks läbi avalikkuse valvsa silma all. Õigusajalooliselt seostub salajane kohtulik inkvisitsiooniline uurimine ka süüdistatava nõrkade õiguskaitsevõimalustega – eeltoodu ei oleks kooskõlas tänapäevase arusaamaga õigusriigist ja kriminaalmenetlusest.¹⁰⁴

2.1. Kriminaalmenetluse huvide olemus ja nende kaitse

Kriminaalmenetluse huvide kindlaks määramiseks tuleb esmalt avada kriminaalmenetluse olemust. Kriminaalmenetluse seadustikust võib kokkuvõetult järeldada, et kriminaalmenetlus on "õiguslikult korrastatud, situatiivselt muutuv ja menetlussubjektide menetlustoimingute vahendusel juhitud sündmus, jõudmaks õigusrahu loova/taastava kohtulahendini mingi materiaaõigusliku õigussuhte küsimuses".¹⁰⁵ Kriminaalmenetlus legitimeerib intensiivse sekkumise inimeste põhiõigustesse. Tegemist on riigi jõumonoopoli¹⁰⁶ väljendusega, mis kujutab endast isikute põhiõiguste erakordselt ulatuslikku riivet.¹⁰⁷ Seetõttu on PS §-de 20 ja 21 ning EIÕK artikli 6 valguses oluline, et süüdistatud inimesed oleksid kaitstud põhjendamatu süüdistuse esitamise ja vabaduse piiramise eest.

Kriminaalmenetluse universaalsete eesmärkide defineerimine on siiski raskendatud, sest konsensust ei esine selles, kuivõrd on kriminaalmenetluse eesmärgiks just ja ainult tõe väljaselgitamine.¹⁰⁸ Näiteks Eesti põhiseaduses on neljal korral mainitud kriminaalmenetlust kui menetlust, mille käigus selgitatakse välja tõde.¹⁰⁹ Õiguskirjanduses esineb selles osas vastakaid seisukohti. Ühelt poolt on asutud seisukohale, et kriminaalmenetlus peab

¹⁰⁴ Trüg, G. Medienarbeit der Strafjustiz – Möglichkeiten und Grenzen. Neue Juristische Wochenschrift 2011/1040. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2011-S-1040-N-1> (31.01.2023).

¹⁰⁵ Kergandberg, E. KrMSK § 1/3.

¹⁰⁶ Riigi jõumonoopoli olemasolu kriminaalmenetluses rõhutab see, et Eestis kaotati 2004. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga erasüüdistus.

Siivelt, K. Erasüüdistus. Kas vajalik täiendus Eesti kriminaalmenetlusõigusele? – Juridica 2014/III, lk 198-199.

¹⁰⁷ RKKKm 3-1-1-56-05, p 7.

¹⁰⁸ Kergandberg, E. KrMSK § 1/3.

¹⁰⁹ PS § 21 lg 1 lause 3, § 33 lause 2, § 43 lause 2, § 44 lg 3 lause 2.

ilmtingimata olema seotud tõe tuvastamisega – vastasel juhul puudub sellel mõte.¹¹⁰ Teisalt on õiguskirjanduses leitud, et tõde ei pea olema ainus kriminaalmenetluse eesmärk.¹¹¹ Viimase seisukoha järgi tuvastatakse erinevate menetlusliikide puhul tõde erinevates määrades¹¹² – nii võib asuda näiteks seisukohale, et üldmenetluses püüeldakse absoluutse tõe suunas, samas kokkuleppemenetluses lepatakse madalama tõemääraga teadmises, et sellega säästetakse riigi ja ka süüdistatava(te) ressursse.

Kokkuleppemenetluses ei tunnista süüdistatav ennast süüdi, ent aktsepteerib süüdimõistva kohtuotsuse ja talle määratakse karistus. Järeldamiseks, kas sellises kriminaalmenetluses on leitud tõde, tuleb teada, mis on tõde. Tõe korrespondentsiteooria¹¹³ kohaselt on väide tõene, kui see vastab tegelikkusele ehk faktidele.¹¹⁴ Teisisõnu, tõde on maailma asjade tegelik seis.¹¹⁵ Kui lähtuda eeldusest, et eksisteerib faktikogum, milles on hõlmatud kõik kriminaalmenetluse objektiks oleva teo tehjolud, siis kriminaalmenetluse eesmärgiks ongi *ex post facto* nende tehjolude rekonstrueerimine. Samas võistlevas üldmenetluses peetakse tõde tuvastatuks näiteks juba siis, kui kohtule esitatud tõendite pinnalt võib järeldada, et täidetud on kõik kolmeastmelise deliktstruktuuri elemendid. Kriminaalmenetluses ei ole oluline tuvastada seda tõde, mis langeb väljapoole karistusseadustiku eriosa sätte objektiivsest koosseisust. Näiteks on motiivi kui süüteo toimepanemise põhjustanud asjaolu tuvastamine nõutav üksnes koosseisude puhul, kus see on ette nähtud (näiteks KarS¹¹⁶ § 199 lg 1: "ebaseadusliku omastamise eesmärgil"). Esimese vahejärgeldusena saab seega märkida, et kriminaalmenetlus

¹¹⁰ Saar, J. Mõttisklus ühe kohtumõistmise teemal. Kas tõe tuvastamine on üldse peamine eesmärk siinses kriminaalmenetluses või on tähtis saada asi tehtud? Sirp 31.01.2020. – <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/motisklus-uhe-kohtumoistmise-teemal/> (31.01.2023).

¹¹¹ Kergandberg, E. Tõest ja karistamisest kohtupidamise eesmärgina. Savisaare kohtuasi võiks käivitada lõpuks ometi sisulise diskussiooni süütegude menetlemise uue paradigma kujundamiseks. Sirp 28.02.2020. – <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/toest-ja-karistamisest-kohtupidamise-eesmargina/> (31.01.2023).

¹¹² Kergandberg, E. KrMSK § 1/3.

¹¹³ Tõe korrespondentsiteooria ehk tõe vastavusteooria autoriteks peetakse analüütilisi filosoofe Bertrand Russell ja Georg Edward Moore. Siiski pärineb juba Aristoteleselt tõdemus, mida võib pidada korrespondentsiteooria algeks: "Õelda oleva kohta, et see on, või mitteoleva kohta, et see ei ole, on tõene."

¹¹⁴ Russell, B. On the Nature of Truth. – Proceedings of the Aristotelian Society, 1906-1907/7, lk 28-49. <https://www.jstor.org/stable/4543744> (31.01.2023).

¹¹⁵ Rosentau, M. Tõendamise teadmise standardmudel. – Juridica 2001/III.

¹¹⁶ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

ei ole suunatud täieliku tõe avastamisele, vaid tuvastada on vaja üksnes need asjaolud või nende asjaolude puudumine, mis on kuriteokoosseisu osaks.

Täiendavalt ei võimaldagi päriselulised asjaolud alati tuvastada tõde selle kõige puhtamas vormis, vaid kohus langetab otsuse enda siseveendumuse alusel, mis rajaneb uuritud tõenditel. Kohtu versioon toimunust ei pea seega olema ainumõeldav ja ümberlukkamatu, vaid süüdimõistev otsus võib tugineda seisukohale, et sündmused toimusid "suure tõenäosusega ning väljaspool mõistlikku kahtlust".¹¹⁷ Eeltoodut saab pidada kompromissiks absoluutse tõe ja kriminaalmenetluses tuvastatava tõe vahel – seda on kirjanduses nimetatud materiaalseks tõeks (sks *materielle Wahrheit*).¹¹⁸ Tegemist on madalama tõelävendiga, mis vastab praegustele inimlikele võimekustele tagantjäreli objektiivsete asjaolude esinemist või mitte-esinemist tuvastada. Niivõrd suures ulatuses, kui võrd kriminaalmenetluse ülesandeks ei ole absoluutse tõe väljaselgitamine, piiratakse siiski süüdistatava õigust ja süütuse presumptsiooni kehtivust. Seega kujutab iga järeleandmine tõe olulisuse vallas endast ohtu õiglasele kohtumenetlusele.

Samuti tuleb eristada seda, kas üksikute kriminaalmenetluses tehtavate menetlustoimingute eesmärk on tõe tuvastamine või kas kogu kriminaalmenetluse ülim eesmärk on tõe kindlakstegemine. Nii on näiteks EIK praktikas korduvalt kinnitatud, et tunnistaja ülekuulamise eesmärgiks on tõe väljaselgitamine (ing *establishment of truth*).¹¹⁹ Üksikute menetlustoimingute suunatus tõe tuvastamise poole on autori hinnangul arusaadav – ajaliselt piiratud ja selgesisulisi toiminguid nagu näiteks läbiotsimine, ülekuulamine ja jälitamine saab kergesti siduda tõe tuvastamisega ja sel eesmärgil on menetlejal ka mitmeid vahendeid, tagamaks seda, et tõde ei varjatakse ja sellega ei manipuleeritaks. Nii näiteks tutvustatakse läbiotsimismäärust KrMS § 91 lg 7 alusel läbiotsitava koha valdajale alles läbiotsimist alustades, olles seejuures taganud selle, et enne läbiotsimist ei saaks tõendeid hävitada. Samuti on kohtulikul risküsitlusel nii kaitsjal kui ka prokuröri KrMS § 289 alusel tunnistaja usaldusvääruse kontrolliks õigus avaldada kohtueelses menetluses antud ütlusi või muid

¹¹⁷ RKKKo 3-1-1-64-16, p 9.

¹¹⁸ Müller, I. Der Wert der "materiellen Wahrheit". *Leviathan* 1977/5, No. 4, lk 522-537. – <http://www.jstor.com/stable/23982857> (31.01.2023).

Vt ka: Sepp, H., Kergandberg, E. *PSK* 2020 § 22/38.

¹¹⁹ EIKo 48898/99, *Perna vs. Itaalia*, § 29.

dokumente, mis on vastuolus risküsitlusel antud ütlustega. Samas on kriminaalmenetlus ajamahukas protsess, milles võib tõe tuvastamine olla takistatud puhtalt sellest, et kriminaalmenetlus tuleb imperatiivse normi alusel lõpetada. Näiteks võidakse kriminaalmenetlus kohtueelses või kohtumenetluses lõpetada seoses menetluse mõistliku aja möödumisega – nentides seejuures, et tõe ei tuvastatudki.¹²⁰

Paratamatut tõdemust, et kriminaalmenetluses ei jõuta alati absoluutse tõe tuvastamiseni, saab tasakaalustada tõdemusega, et kriminaalmenetluse eesmärgiks saab hoopis pidada õigusrahu loomist või taastamist. Angloameerikaliku kohtusüsteemi mõjutustel on Eesti kriminaalmenetluse eesmärgiks järk-järgult saamaski õigusrahu saavutamine.¹²¹ Õigusrahu on normatiivne seisukord, kus kuriteost tingitud rahulolematuse on vaibunud ja osapooltel puuduvad üksteise vastu nõuded. Kriminaalmenetluse eesmärgiks saab sellise käsitluse järgi pidada siis kas vastavate eelduste olemasolu korral toimepanija karistamist, ehk riikliku reaktsiooni materiaalõiguse rikkumisele, või selle reaktsiooni puudumist kuriteo puudumise korral.¹²² Samas vaimus on õiguskirjanduses rõhutatud, et grammatilise tõlgendamise ei ole võimalik põhiseadusest välja lugeda riigi kohustust tagada tõe tuvastamine kriminaalmenetluses.¹²³

Laskumata siinjuures liialt sügavalt õiguspositivismi ja loomuõiguse vahelisse debatti, märgib käesoleva magistritöö autor kriminaalmenetluse eesmärkide osas järgmist. Õigusnormide tõlgendamisel ei tohi lähtuda õigusevälistest asjaoludest. Siiski saab õiglust pidada PS preambulist tulenevalt Eesti õigussüsteemi osaks. Õigusrahu ja selle taga ajamine kriminaalmenetluse vältel on kõigest üks õigluse vormidest, mis väljendub riiklikes sanktsioonides, ent ka tekitatud kahju hüvitamises. Õigusrahu ei saa õiglaselt kehtestada, kui enne ei ole paika pandud rikkumisele eelnenud asjade seis kui seisukord, mida riigi reaktsiooniga taastada üritatakse. Õiguse tõlgendamine peab tuginema korrastatud õigusmõtlemisele¹²⁴ ja kaasaegse väärtusjurisprudentsi kohaselt on õigus paratamatult seotud

¹²⁰ Kergandberg, E. Tõest ja karistamisest kohtupidamise eesmärgina. Savisaare kohtuasi võiks käivitada lõpuks ometi sisulise diskussiooni süütegude menetlemise uue paradigma kujundamiseks.

¹²¹ Kergandberg, E. Kriminaalmenetlus kui kullakaevandus. – *Juridica* 2016/II.

¹²² Samas, lk 92.

¹²³ Samas, lk 93.

¹²⁴ Narits, R., Karmo, H., Madise, L. PSK 2020, lk 25.

kõrgemate väärtusmastaapidega, milleta ei oleks tagatud õiguse praktiline rakendamine.¹²⁵ Sellest tulenevalt on kriminaalmenetlusega tõe otsimine õigluse saavutamise immanentne osa, mida ei saa autori hinnangul kõrvale heita puhtalt seetõttu, et range grammatiline tõlgendamine seda järeldada ei võimalda.

Saksa õigusruumis on samuti aset leidnud sellesisulised vaidlused. Alustuseks tuleb märkida, et Saksa Ülemkohtu praktika kohaselt ei kuulu Saksamaa Liitvabariigi kriminaalmenetluse seadustiku (*Strafprozeßordnung*; StPO)¹²⁶ põhimõtete hulka see, et tõde tuleb iga hinna eest välja uurida.¹²⁷ Seevastu on protsessiõiguse keskseks põhimõtteks tuvastada ainult need tegelikud asjaolud, ilma milleta ei ole võimalik süüühimõtet rakendada.¹²⁸ Praktikast tähendab see seda, et kriminaalmenetlus säilitab oma legitimisatsiooni üksnes siis, kui see on suunatud tõe tuvastamisele, õigluse taastamisele ja materiaalse karistusõiguse elluviimisele.¹²⁹ Saksa õiguskirjanduses on samuti viidatud õigusrahule¹³⁰ kui seisundile, mille saavutamist saab kriminaalmenetluse eesmärgiks pidada. Seda ei peeta siiski asjakohaseks, sest õigusrahu defineerimine on samuti raskendatud ja see kontseptsioon hägustaks asjatult debatti kriminaalmenetluse eesmärkide üle.¹³¹

2.1.1. Kohtueelse uurimise tulemuslikkus ja kurjategijate karistamine ehk kriminaalmenetluse eesmärgid praktilises võtmes

KrMS § 211 lg 1 järgi on kohtueelse menetluse eesmärgiks koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused. Tõendamiseseme asjaoludena tuleb süüdimõistva otsuse saavutamiseks menetlejal tõendada KrMS § 62 järgi kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehioolud; kuriteokoosseis; kuriteo toime pannud isiku süü ja kuriteo toime pannud isikut iseloomustavad andmed ning muud tema vastutust mõjutavad asjaolud.

¹²⁵ Narits, R. Eesti õiguskord ja väärtusjurisprudents. – *Juridica* 1998/I.

¹²⁶ *Strafprozeßordnung* (StPO). – avaldatud 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), viimati muudetud 25.03.2022 (BGBl. I S. 571).

¹²⁷ BGH. 1 StR 683/59. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1960-S-1580-N-2> (31.01.2023).

¹²⁸ BVerfG. 2 BvR 215/81. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1981-S-1719-N-1> (31.01.2023).

¹²⁹ Fischer, T. KK-StPO. 9. vlj. Einleitung, vnr 4.

¹³⁰ Õigusrahu kontseptsiooni autoriks on Saksa õigusteadlane prof dr iur Eberhard Schmidhäuser.

¹³¹ Kudlich, H. MüKoStPO. 2. vlj. Einleitung, vnr 10.

Kuriteokoosseis koosneb KarS § 12 lg-te 2 ja 3 järgi objektiivsest ja subjektiivsest koosseisust, objektiivse koosseisu osadeks on eelkõige seaduses kirjeldatud tegevus (või tegevusetus) ja tagajärjedelikti puhul sellega seoses olev tagajärg.

KrMS § 63 lg-s 1 sätestatust tulenevalt kõlbavad tõendamiseseme asjaolude tõendamiseks ainult teatud tõendid – käesoleva magistritöö raames on nn rangete tõendite nimekirjast asjakohased eelkõige kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja, asjatundja ja eksperdi ütlused. Seda eelkõige seetõttu, et toimikus juba kajastatud dokumentaalsete tõendite mõjutamine ajakirjanduses avaldatu kaudu on võimatu, ent tunnistaja ütlused võivad kohtus võrreldes kohtueelses menetluses öelduga erineda. Tõenditel, sh ka ütlustel, ei ole KrMS § 61 lg-st 1 tulenevalt ette kindlaksmääratud jõudu, vaid kohus hindab ütlusi nende usaldusväärsuse järgi. Usaldusväärsus hõlmab endas kohtu kindlat arusaama, et kajastatu on tõene. Sellise järelduseni võivad kohtu viia tunnistaja isikuomadused, tajumise asjaolud, ütluste detailsus, selgus ja eluline usutavus.¹³²

Kohtueelses menetluses kogutud tõendite pinnalt pannakse KrMS § 160¹ lg 1 järgi kokku kriminaaltoimik. Kriminaaltoimikus leiduvate tõendite piisavaks osutumisel teeb prokurör kohtueelse menetluse lõppedes otsuse, millise menetlusliigiga edasi minna. Selleks peab prokuröri olema tekkinud veendumus, et kuriteo tehioolud on tõendatud. Tõendatus on KrMS § 60 lg 2 järgi veendumus, et tõendamiseseme asjaolud on olemas või puuduvad. Olemasolu ei pea olema absoluutne – piisab, kui olemasolevad tõendid lubavad väita, et asjaolud esinesid suure tõenäosusega ning väljaspool mõistlikku kahtlust.¹³³ Seega on kohtueelse menetluse eesmärgiks just eelnimetatud tõendite kogumine. Saksa õigusruumis on kohtueelse menetluse ülesanne StPO §-des 161 ja 163 sätestatud sarnaselt. Nii rekonstrueeritakse kohtueelses menetluses tõendatavalt just see osa reaalsusest, mis on kriminaalmenetluses relevantne.¹³⁴

Siiski ei ole tõendite kogumine kriminaalmenetluse lõplik eesmärk. Tõendid on üksnes vahendid, millega saavutatakse lõplik menetlusotsus. Selles tähenduses on kriminaalmenetluse seadustik üksnes abistav õigusakt, mis võimaldab karistusseadustiku sätteid täide viia.

¹³² RKKKo 3-1-1-100-15, p 16.

¹³³ RKKKo 1-20-1301, p 12.

¹³⁴ Kölbel, R. MüKoStPO StPO § 163, vnr 29.

Karistusseadustiku täitmine seisneb eelkõige kuritegude toimepaneijatele karistuste mõistmises. See tähendab, et kurjategijatele antakse karistus, mille eesmärk on neile selgeks teha, et nende teod on ebaseaduslikud ning et neid ei tohi korrata (KarS § 56 lg 1: "võimalus mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest" ehk eripreventsioon). Samas saadab kurjategijate karistamine signaali teistele ühiskonnas osalejatele. Kurjategijate karistamine on seega üks meetodeid, millega ühiskond kaitseb ennast kuritegevuse eest ning tagab õiglasema ja turvalisema ühiskonna (KarS § 56 lg 1: "õiguskorra kaitsmise huvid" ehk positiivne üldpreventsioon). Karistus ei ole mitte ainult sanktsioon teo eest, vaid ka ühiskonna ja kurjategija vahelise suhte korrigeerimine, kurjategija taasintegreerimine ühiskonda, kriminaalasja poolte ja ühiskonna rahuldamine ning kurjategija enda õppetund.¹³⁵

Eesti õigusruumis on välistatud negatiivsetel üldpreveniivsetel kaalutlustel karistuse mõistmine¹³⁶ ehk sisuliselt karistuse raskendamine, et heidutada teisi ühiskonnaliikmeid kuritegu toime panemast. Saksa õigussüsteemis ei ole sellistel alustel karistuse raskendamine välistatud, vaid üks selles osas on jäetud n-ö praokile. Üldpreveniivseid kaalutlusi võib süüdimõistetute kahjuks arvesse võtta vaid siis, kui tõendatud on toime pandud kuriteoga analoogsete tegude arvu suurenemise oht ühiskonnas, mis muudaks üldise heidutuse vajalikuks.¹³⁷ Kuigi tegemist on erandiga, on see Saksamaa Liitvabariigis korduvalt kasutatud leidnud.¹³⁸

2.1.2. Ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõte

PS § 15 järgi on igapähe õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Koosmõjus PS §-ga 14 saab järeldada riigi kohustust tagada aus, tõhus ja õiglane kohtumenetlus.¹³⁹ Õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele on sätestatud EIÕK art-s 6.

¹³⁵ Sootak, J. KarSK 2021 § 56. – Sootak, J., Pikamäe, P. (koost.) Karistusseadustik. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.

¹³⁶ TlnRnKo 1-08-9234, p 21.

¹³⁷ BGH. 3 StR 393/10. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-BECKRS-B-2011-N-00428> (31.01.2023).

¹³⁸ Näiteks üle riigi levivate väljapressimiste puhul: BGH. 2 StR 427/91. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NSTZ-B-1992-S-275-N-1> (31.01.2023).

Näiteks välisriikide luureagentide heidutamiseks: BGH. 3 StR 24/79. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1979-S-1666-N-1> (31.01.2023).

¹³⁹ Pilving, I. PSK 2020 § 15/56, 61.

EIK praktikas hinnatakse kriminaalmenetluse õiglust kogumis, ehk kohtumõistmise põhimõtete rikkumise analüüsimisel ei kaaluta vaid ühte konkreetset juhtumit eraldi. Üldjuhul eeldab see, et õiglase kohtumõistmise nõuete kontroll leiab aset kriminaalmenetluse lõpusirgel või lõpus, et arvestada menetluse arengut tervikuna. Samas on võimalik, et mõni tegur võib olla nii otsustav, et see põhjustab eraldiseisvalt kogu kriminaalmenetluse ebaõigluse.¹⁴⁰ Konventsiooni ja selle rakenduspraktika alusel ei muuda seega menetlusõiguse rikkumine alati kriminaalmenetlust ebaõiglaseks – eraldi tuleb hinnata rikkumise olulisust ja selle mõju kriminaalmenetlusele tervikuna.¹⁴¹ Eeltoodud seisukohta on kinnitanud ka Riigikohus.¹⁴²

Saksa õigusruumis tuleneb õigus õiglasele kohtumenetlusele üldise vabaduspõhiõiguse (GG art 2 lg 1) ja õigusriigi põhimõtte (GG art 20 lg 3) koosmõjust.¹⁴³ Eriti oluline on õiglase kohtumõistmise tagamine kriminaalmenetluste puhul, kuivõrd süüdistataval peab olema reaalne võimalus vaielda vastu süüdistuses esitatud asjaoludele. Ainult nii saab tagada süüepõhimõtte toimimise.¹⁴⁴ Sidudes siinkohal õiglase kohtupidamise põhimõtte eelnevalt käsitlust leidnud kriminaalmenetluse eesmärkidega, on Saksa konstitutsioonikohtu järgi õiglase kohtupidamise põhimõtte vastane see, kui minetused menetluskorras ei võimalda tõe välja selgitada.¹⁴⁵ Eesti kohtupraktikas ja õiguskirjanduses puudub täpsem käsitus kriminaalmenetluse ning õiglase kohtupidamise omavahelisest vahekorrast.

PS § 24 lg-te 3 ja 4 järgi on kohtupidamine avalik. Avalikkus tagab menetluse läbipaistvuse ja laiema üldsuse teadlikkuse otsustest, mida kohus teeb. See on vajalik õigusemõistmiseks ja õiglasuse tagamiseks, kuna inimesed saavad hinnata kohtuotsuse õigsust ja selle tagamaid. Kohtumenetluse avalikkus on ka üks demokraatia aluseid, sest see võimaldab inimestel hinnata õigussüsteemi tööd. Põhiseaduse kohaselt võib kohtumenetluse avalikkust piirata üksnes riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad

¹⁴⁰ EIKo 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09, *Ibrahim jt vs. Ühendkuningriik*, § 251.

¹⁴¹ EIKo 27582/07, *Mehmet Zeki Çelebi vs. Türgi*, § 51.

¹⁴² RKKKo 3-1-1-77-15, p 13.

¹⁴³ BVerfG. 2 BvR 215/81.

¹⁴⁴ Di Fabio, U. GG art 2 lg 1, vnr 74. – Dürig, G., Herzog, R., Scholz, R. (koost.) Grundgesetz-Kommentar. 99. vlj. München: C. H. Beck 2022.

¹⁴⁵ BVerfG. 2 BvR 215/81.

alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.¹⁴⁶ Tegemist on seega kvalifitseeritud seadusereservatsiooniga põhiõigusega, mille kehtivusala mõjutab ka kirjalike menetluste paljusus teise ja kolmanda astme kohtutes. 2021. aastal lahendati kirjalikus menetluses u 78% kriminaalmenetlustes esitatud apellatsioonidest.¹⁴⁷ Õiguskirjanduses on nenditud, et kui kohtuasja ei lahendata kohtuistungil suuliselt, vaid kirjalikult, on võimatu tagada kohtumenetluse avalikkust selle traditsioonilises mõttes.¹⁴⁸

Väheoluliseks ei saa pidada sedagi, et kohtumenetluse avalikkuse põhimõte on ajalooliselt seotud positiivse üldpreventsiooni karistusõigusliku eesmärgiga. Sisult võimaldabki kohtumenetluse ja -lahendite avalikkus saada üldsusel kinnitust, et õiguskord toimib ja kurjategijad võetakse vastutusele. Kuivõrd kohtumenetluste vahetu jälgimine on pigem erandiks¹⁴⁹, vahendab peasjalikult just ajakirjandus kriminaalmenetlustes ning kohtusaalides toimuvat. Saksa õigusruumis tuleneb kohtuistungi avalikkus kohtuseaduse (saksa k *Gerichtsverfassungsgesetz, GVG*)¹⁵⁰ §-st 169. Kohtumenetluse avalikkuse põhimõte kaitseb riigi omavoli eest ja sarnaselt Eestile mängib Saksamaal meedia olulist rolli vahendajana.¹⁵¹ Saksa konstitutsioonikohtu praktika kohaselt võimaldab ajakirjanduse kohalolek kohtusaalis avalikkuse kontrolli kohtumenetluse üle.¹⁵²

Ausa kohtumenetluse immanentseks osaks peetakse Eesti ja Saksa õiguskirjanduses poolte võrdsust. EIK praktikas on seda nimetatud ka vahendite võrdsuse põhimõtteks (ingl k *equality*

¹⁴⁶ Sepp, H., Lapimaa, V., Saarmets, V., Kergandberg, E. PSK 2020 § 24/23-24.

¹⁴⁷ Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2021. aasta menetlusstatistika. Kohtute aastaraamat 2021. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2021-aasta-menetusstatistika/> (31.01.2023).

¹⁴⁸ Sepp, H., Lapimaa, V., Saarmets, V., Kergandberg, E. PSK 2020 § 24/23.

¹⁴⁹ Riigikohus on hakanud korraldama suulisi istungeid, mida kantakse otseülakandena interneti teel üle. Näiteks Riigikohtu üldkogu suuline istung kogumispensioni reformi asjas nr 5-20-3. Eesti Ekspressi otseülekanne vahendusel sai avalikkus jälgida ka Riigikohtu suulist kohtuistungit ajakirjanike trahvimise küsimuses asjas.

Eesti Ekspress. Enneolematu kohtuvaidlus. Riigiprokuratuur nõuab Eesti Ekspressilt trahvi Swedbanki rahapesust kirjutamise eest. Eesti Ekspress 13.12.2022. – <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120113552/video-enneolematu-kohtuvaidlus-riigiprokuratuur-nouab-eesi-ekspressilt-trahvi-swedbanki-rahapesust-kirjutamise-est> (31.01.2023).

¹⁵⁰ Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). – avaldatud 09.05.1975 (BGBl. I S. 1077), viimati muudetud 19.12.2022 (BGBl. I S. 2606).

¹⁵¹ Kulhanek, T. MüKoStPO GVG § 169, vnr 23.

¹⁵² BVerfG. 1 BvR 620/07. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-JUS-B-2008-S-735-N-1> (31.01.2023).

of arms, saksa k *Waffengleichheit*).¹⁵³ Kriminaalmenetluse seadustikus väljendub võrdsus eelkõige KrMS §-s 14 sätestatud võistlevas kohtumenetluses, kus süüdistaja ja kaitsja rolli täidavad eri subjektid, kes on kohtu ees võrdsed. Üleminek võistlevale kohtumenetlusele toimus Eestis 2004. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga.¹⁵⁴ Seega on KrMS § 211 lg 2 puhul tegemist eelnevalt kehtinud inkvisitsioonilise kriminaalmenetluse jäänukiga, mis loob prokuröri kui riikliku süüdistaja jaoks topeltrolli: kohtueelsest menetlusest kohtumenetlusesse minnes laseb prokurör lahti õigustavate asjaolude (ehk tervikliku tõe) tuvastamise kohustusest ja esindab KrMS § 30 lg 1 lause 1 ning ProKS¹⁵⁵ § 1 lg 1 järgi kohtumenetluses üksnes riiklikku süüdistust. Samas ei ole võimalik, et üks ja sama inimene töötab (tõhusalt) kahes vastandlikus suunas. Kompromissina on seega õiguskirjanduses leitud, et prokuröril piisab inkvisitsioonilise menetleja kohustuste täitmiseks sellest, kui ilmseid kriminaalvastutust välistavaid asjaolusid kohtueelses menetluses kahe silma vahele ei jäeta.¹⁵⁶

Käesoleva magistritöö autor selle tõlgendusega ei nõustu. Kuigi eelviidatud õiguskirjanduse kohaselt on õiguspärased minetused prokuröri kohustuse osas selgitada välja kahtlustatavat õigustavaid asjaolusid, ei ole sellised minetused asjakohased olukorras, kus prokuröri on kohtueelses menetluses antud laiad volitused õiguste piiramiseks. Näiteks on üks selline valdkond jälitustoiminguteks antavad load, millest anti 2021. aastal 60% prokuratuuri¹⁵⁷ poolt.¹⁵⁸ 2020. aastal oli prokuratuuri antud jälituslubade osakaal 58%,¹⁵⁹ 2019. aastal samuti 58%.¹⁶⁰

¹⁵³ EIKo 46221/99, *Öcalan vs. Türgi*, § 140.

¹⁵⁴ Laos, S. KrMSK § 211/3.1.

¹⁵⁵ Prokuratuuriseadus. – RT I, 02.06.2020, 8.

¹⁵⁶ Kergandberg, E. KrMSK § 14/4.3.

¹⁵⁷ Prokuratuur saab eelneva kohtuliku kontrollita anda loa varjatud jälgimiseks, võrdlusmaterjali varjatud kogumiseks, asja varjatud läbivaatuseks ning asendamiseks (KrMS § 126⁵) ja politseiagendi kasutamiseks (KrMS § 126⁹).

¹⁵⁸ Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2021. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/jalitustegevus_page.html (31.01.2023).

¹⁵⁹ Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2020. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/jalitustegevus/> (31.01.2023).

¹⁶⁰ Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2019. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/jalitustegevus.html> (31.01.2023).

2.2. Ajakirjandusvabaduse piiramisega taotletavad eesmärgid

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt ei tohi ajakirjanikele kriminaalmenetluse õigusvastase kajastamise eest määratud trahvid avaldada heidutavat mõju ajakirjanike tegevusele, kes soovivad edaspidi kajastada käimasolevaid kriminaalmenetlusi – nn ajakirjandusvabaduse teostamist jahutav efekt.¹⁶¹ Ajakirjanike sanktsioneerimise eesmärk peaks olema õiguskorra ja õiglase kohtumenetluse tagamine ning süüdistatava eraelu puutumatus kaitse.¹⁶² Riigikohtu praktika kohaselt on KrMS §-s 214 sätestatud keelu eesmärgiks eelduste loomine kriminaalmenetluse tulemuslikuks toimetamiseks.¹⁶³ Eeltoodu on kooskõlas KarS § 56 lg-s 1 sätestatud karistamise alustega, mille kohaselt ei tohi karistuse mõistmisel seada eesmärgiks seda, et karistus heidutaks teisi inimesi süütegu toime panemast.¹⁶⁴

Seega tuvastamaks, kas tegemist on olukorraga, kus kriminaalmenetlust on õigusvastaselt ajakirjanduses kajastatud, on vaja vahet teha ajakirjandusel ja muul eneseväljendusel.¹⁶⁵ Nii ei oma ajakirjanduse määratlemine tähendust üksnes ajakirjandusvabaduse kaitseala tuvastamiseks, vaid ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevatele isikutele on kriminaalmenetluse seadustikuga usaldatud olulised tagatised. KrMS § 72 lg 1 p 3¹ kohaselt võib ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlev isik keelduda andmast ütlusi teabe kohta, mis võimaldab tuvastada teavet andnud isiku, välja arvatud juhul, kui muude menetlustoimingutega on tõendite kogumine välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse esemeks on kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kaheksa aastat vangistust, ütluste andmiseks esineb ülekaalukas avalik huvi ja isikut kohustatakse ütluste andmiseks prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku või kohtu määruse alusel. Sama paragrahvi lg-ga 2¹ laieneb allikakaitse eesmärgil ütluste andmisest keeldumise õigus ka samas ajakirjandusväljaandes töötavatele teistele isikutele, nt tugipersonalile.¹⁶⁶

¹⁶¹ EIKo 61470/15, *Sellami vs. Prantsusmaa*, § 64.

¹⁶² EIKo 56925/08, *Bédat vs. Šveits*, § 81.

¹⁶³ RKKKo 3-1-1-80-16, p 12.

¹⁶⁴ Vt üleval TlnRnKo 1-08-9234, p 21.

¹⁶⁵ Vt ptk: 1.3. Kandjate ring.

¹⁶⁶ Justiitsministeerium. Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 21.12.2009. –

Samuti on KrMS § 91 lg-s 2 sätestatu kohaselt ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötleva isiku juures lubatud teostada läbiotsimist üksnes eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. Ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevatele isikutele usaldatud garantiide põhijoonena joonistub selgelt välja see, et ajakirjandusvabaduse piiramine ei pea olema võimatu, ent see peaks toimuma avaliku huvi olemasolu korral ja üksnes kohtuliku kontrolli valvsa pilgu all.¹⁶⁷

Selles vaates võib tõusetuda küsimus, kas piirates ajakirjanike õigust kriminaalmenetluse andmeid avaldada ei eira seadusandja hoopis probleemi põhjust. Nii saab teoreetiliselt jõuda järeldusele, et karistusväärset käitub andmete lekitaja, mitte ajakirjanik, kes neid andmeid hiljem avaldab.¹⁶⁸ Magistritöö autor selle mõttekäiguga ei nõustu, sest vastutustundliku ajakirjanduse immanentseks osaks on ajakirjaniku õiguspärane käitumine. Eeltoodu tuleneb inimõiguste ja põhivabaduse konventsioonist ning selle kohaldamispraktikast.¹⁶⁹ Omades ligipääsu avalikule platvormile paber- või *online*-väljaande kujul ja suuremale lugejaskonnale kui tavaline inimene, lasub ajakirjanikel vastutustundliku ajakirjanduse põhimõttest tulenev kohustus teha kindlaks talle laekunud teabe allikas, selle usaldusväärsus ja teabe avaldamise mõju õiguskorrale. Sarnaselt on EIK praktikas kinnitatud ajakirjanikel lasuvat kohustust ja vastutust kontrollida andmete täpsust ja usaldusväärst, kui avaldatu võib kahjustada teiste isikute õigusi.¹⁷⁰ Seega ei saa autori hinnangul karistada üksnes ebaseaduslikult avaldatud kohtueelse menetluse teabe avaldajat (nt kahtlustatav¹⁷¹, tunnistaja), vaid ka neid, kes oma ametikohustusi rikkudes sellel teabel laiema üldsuseni jõuda võimaldavad (nt ajakirjanikud).

<https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/64ca1497-002d-4b44-9cd4-b407e0fd8a58>
(31.01.2023).

¹⁶⁷ Samas, lk 25.

¹⁶⁸ Aas, N. Tavaseaduste vaates on ajakirjanike karistamine üllatav. ERR 06.05.2022. – <https://www.err.ee/1608588994/norman-aas-tavaseaduste-vaates-on-ajakirjanike-karistamine-ullatav> (31.01.2023).

¹⁶⁹ EIKo 41192/11, *Amaglobeli jt vs. Gruusia*, § 37.

¹⁷⁰ EIKo 21980/93, *Bladet Tromsø ja Stensaas, vs. Norra*, § 65.

¹⁷¹ Kuigi kahtlustatavat ei saa trahvida kohtueelse menetluse andmete avaldamise eest KrMS § 214 lg 3 alusel, on see nende jaoks siiski keelatud.

2.3. Kriminaalmenetluslikud vahendid ajakirjandusvabaduse piiramiseks Eestis

Eestis on kriminaalmenetluse seadustikus ette nähtud mitmed meetmed, millega saab piirata ajakirjandusvabadust, so eelkõige seoses kriminaalmenetluses selgunud teabe ja kriminaalmenetluses aset leidnu avalikustamisega. Vahendid jagunevad kaheks: meetmed, mida rakendatakse kohtueelse menetluse kaitseks, ja meetmed, mida rakendatakse kohtumenetluse kaitseks.

KrMS § 214 lg 1 kohaselt võib kohtueelse menetluse andmeid avaldada üksnes prokuratuuri loal ja selle määratud ulatuses. Loa andmisel tuleb silmas pidada lõikes 2 loetletud tingimusi. Nii ei tohi andmeid avaldada, kui see soodustab kuritegevust ja raskendab kuriteo avastamist, kahjustab Eesti Vabariigi või kriminaalmenetluse huve, seab ohtu ärisaladuse või kahjustab juriidilise isiku tegevust või kahjustab andmesubjekti või kolmandate isikute õigusi. Käesoleva magistritöö fookust silmas pidades käsitleb autor pikemalt KrMS § 214 lg 2 p-des 1 ja 2 sisalduvaid tingimusi, mis seonduvad kokkuvõetult eelkõige kriminaalmenetluse huvide kahjustamisega.

Kohtueelse menetluse andmete avaldamise lubatavus on hiljuti ühiskonnas kajastust leidnud eelkõige seoses Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimisega nn Swedbanki kriminaalasja kohtueelse menetluse andmete avaldamise eest. 25.03.2022 tehti Eesti Ekspressi veebiportaalil avalikkusele kättesaadavaks ajakirjanike Sulev Vedleri ja Tarmo Vahteri artikkel, milles väideti, et kogu Swedbank Eesti endine juhatus on saanud kahtlustuse rahapesus.¹⁷² Tegelikult ei olnud menetleja üht Swedbank Eesti endistest juhatuse liigetest artikli avaldamise hetkeks üle kuulunud ja talle kahtlustust esitanud. Riigiprokuratuur taotles ajakirjanike ja AS-i Ekspress Meedia trahvimist 3200 euroga, eeluurimiskohtunik trahvis 14.04.2022 määrusega igapäev 1000 euroga. Määruskaebe korras jõudis asi nii ringkonnakohtu kui ka Riigikohtuni. 31.01.2023 otsustas Riigikohtu kriminaalkolleegium jätta muutmata ringkonnakohtu 14.06.2022 määruse, millega omakorda tühistati maakohtu trahvimäärus.¹⁷³

¹⁷² Vedler, S., Vahter, T. Kogu Swedbank Eesti endine juhatus sai kahtlustuse Vene oligarhiga seotud rahapesus. Eesti Ekspress 25.03.2022. – <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96248003/kogu-swedbank-eesti-endine-juhatus-sai-kahtlustuse-vene-oligarhiga-seotud-rahapesus> (31.01.2023).

¹⁷³ RKKKm 1-22-1949.

Samuti avas Riigikohtu kriminaalkolleegium lahendis ulatuslikult KrMS § 214 alusel trahvimise õiguslikku regulatsiooni: trahvitavate isikute ring, trahvimise lubatavus EIÕK praktika järgi, rahatrahvi suurus.

Esimese olulise küsimusena tuleb määratleda KrMS § 214 lg-s 1 sätestatud kohtueelse menetluse andmed. Õiguskirjanduses seni märgitu kohaselt kuuluvad kohtueelse menetluse andmete hulka nii menetleja kogutud info kui ka menetlustoimingute läbiviimise fakt.¹⁷⁴ Samas ei saa avaldamiskeeld laieneda andmetele, mis on küll osa kriminaaltoimikust, ent mis on oma olemuselt juba avalikud. Riigikohtu 31.01.2023 lahendis on nimetatud seda "andmete päritoluks" – avaldamiskeeld laieneb üksnes teabele, mis on avaldajale teatavaks saanud kriminaaltoimiku, menetleja või menetlustoimingus osalemise kaudu.¹⁷⁵ Liiga laialdane kaetus piiraks ebaproportsionaalselt väljendus- ja ajakirjandusvabadust ning jätaks asjaomastele isikutele ebamääraseks, mida võib ja mida ei või avaldada.

KrMS §-s 214 sisalduva keelu rikkumise korral võib eeluurimiskohtunik prokuratuuri taotluse alusel trahvida menetlusosalist, kriminaalmenetluses osalevat muud isikut või menetlusvälist isikut. Olulise tähelepanekuna ei ole tegemist vääriteoga ja vääriteokorras karistamisega, vaid kohus trahvib isikut KrMS § 138¹ alusel rahatrahviga. Seda ei kanta sanktsioneeritu karistusregistrisse ja selle tegemine on KrMS § 138¹ lg 3 järgi lubatud üksnes juhul, kui isikut on hoiatatud, välja arvatud juhul, kui eelnev hoiatamine ei ole võimalik või mõistlik. Tegemist on menetlusliku trahviga, mis meenutab oma olemuselt ka sundraha. Trahvi tasumine ei vabasta kohustuse täitmisest ning kohustuse jätkuv täitmata jätmine on uuesti trahvitav.¹⁷⁶

KrMS § 214 lg 3 võimaldab väga laialt kohtul trahvida nii menetlusosalisi kui ka menetlusväliseid isikuid. Nii soovis seadusandja 2011. aastal jõustunud muudatusega laiendada trahvitavate isikute ringi ja lisaks menetlustoimingul osalejatele lisati loetellu kriminaalmenetluses osalevad muud isikuid kui ka menetlusvälised isikud.¹⁷⁷ Samas

¹⁷⁴ Aas, N. KrMSK § 214/3.1.

¹⁷⁵ RKKKm 1-22-1949, p 38.

¹⁷⁶ Elkind, E. KrMSK § 138¹/4.

¹⁷⁷ Justiitsministeerium. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. 599 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a->

ajakirjandusvabaduse aspektist vaadelduna tõusetub küsimus, kas nii ajakirjanik kui ka ajakirjandusväljaanne saavad ja peaksid andmete avaldamise eest vastutama üheaegselt. Riigikohtu kriminaalkolleegium 31.01.2023 lahendis seda pikemalt ei analüüsinud ja nentis üksnes, et ajakirjanikud avaldasid andmed toimetusele (s.o AS Delfi Meedia, endine AS Ekspress Meedia) ja väljaanne omakorda tegi andmed veebiplatvormil avalikuks.¹⁷⁸ Käesoleva magistr töö autor nõustub selle mõttekäiguga, ent rõhutamist vajab ka see, et ajakirjanikud tegid veebiväljaande kaudu andmed üldsusele kättesaadavaks. Seega ei saaks siin autori hinnangul teoreetiliselt võrrelda ajakirjanike ja väljaande teo raskust selle järgi, kumb avaldas andmeid suuremale hulgal inimestele. Vaidlust ei saa olla selles, et nii ajakirjaniku kui ka väljaande teod on sel juhul suunatud andmete üldsusele avalikuks tegemisele ja kokkuvõetult ajakirjandustegevusele.

Lähtudes ajakirjandusvabaduse kaitsealast, so ajakirjanduse õigusest saada riigivõimult teavet selle tegevuse kohta, võib ajakirjandusvabaduse riiveks pidada ka seda, kui prokuratuur jätab avalikkuse ja ajakirjanduse põhjendamatult teavitamata. KrMS § 214 lg 1 normi sisust saaks järeldada, et kohtueelsest menetlusest teavitamise kohustust avalikule võimule pandud ei ole. Siiski tuleneb avaliku teabe seaduse¹⁷⁹ § 38 lg-st 1, et avalikkuse huvi põhjendanud õiguserikkumise faktid peab teabevaldaja ehk uurimisasutus või prokuratuur avalikustama enne asjaolude lõplikku selgitamist ulatuses, mis ei takista kriminaalmenetlust. Kohtupraktikast tulenevalt ei puuduta säte üksnes teavet, mis on juba avalikkuseni jõudnud, vaid ka andmeid kriminaalmenetluse kohta, mis ei ole veel ilmsiks tulnud.¹⁸⁰ Seega on avaliku huvi alla kuuluvast, ent seni veel avalikustamata kohtueelsest kriminaalmenetlusest teatamata jätmine samuti ajakirjandusvabaduse riive.

Teise meetmena saab kohtumenetluses piirata osaliselt või täielikult istungi avalikkust KrMS § 12 lg 1 p-des 1-4 sätestatud alustel. Piirangu kehtestamise korral kuulutatakse kohtuistung kinniseks ning seal ei tohi KrMS § 12 lg 3 järgi viibida menetlusega mitteseotud isikud. Alternatiivselt saab kohus 2018. aastal jõustunud KrMS muudatusega kehtestatud KrMS § 12

b5122208c53b/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20Oteiste%20seaduste%20muutmise%20seadus (31.01.2023).

¹⁷⁸ RKKKm 1-22-1949, p 40.

¹⁷⁹ Avaliku teabe seadus. – RT I, 06.08.2022, 20.

¹⁸⁰ TlnRnKo 3-06-2386.

Ig 4¹ alusel kohustada saalis viibivaid isikuid asja menetlemisel teatavaks saanud asjaolusid saladuses hoidma. Olulise muudatusena tõi eelnõu kaasa ka kohtu seatud saladuse kohustuse rikkumise kriminaliseerimise – KarS § 331⁵ lg 1 järgi on see karistatav kuni üheaastase vangistusega. Kriminaalkaristuse seadmist menetlusliku trahvi asemel põhjendati seletuskirjas sellega, et trahv ei võimaldaks vastutusele võtta isikut, kes avaldas menetlusandmeid pärast kohtumenetluse lõppu.¹⁸¹ Kuigi seesugune õiguskäsitlus vastab tõe, ei nähtu seletuskirjast siiski, miks evib saladuskohustuse rikkumine sama kõrget karistumäära kui näiteks KarS § 157¹ lg-s 2 sätestatud delikaatsete isikuandmete avaldamise koosseis.¹⁸² Nimelt on viimase puhul täiendava tunnusega nõutav omakasu eesmärk või kahju tekkimine teisele isikule. See-eest KarS §-s 331⁵ sisalduv saladuskohustuse koosseis seda ei nõua. Sarnaselt on ka karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes seletatud kuriteokoosseisu loomist üksnes sellega, et menetluslik trahv ei võimaldaks karistada rikkumiste eest, mis on toime pandud peale kohtumenetluse lõppu.¹⁸³ Ses osas tõstab autor esile Riigikohtu esimehe ettepanekut muuta saladuskohustuse normi nii, et istungil avaldatu kajastamist saaks kohtulikult piirata üksnes tähtajaliselt. Samuti rõhutas Riigikohtu esimees, et piirangu kehtestamisel peab suuremat kaalu omama avalik huvi.¹⁸⁴

Kuigi 2018. aastal jõustunud muudatuse eesmärk oli tõhustada ärisaladuse kaitset, on värske KarS § 12 lg 4¹ leidnud kergekäelist kohaldamist ka teistel alustel.¹⁸⁵ Näiteks nn Tallinna Sadama kriminaalasjas kohustati saalisviibijaid hoidma õigusemõistmise huvides isikuliste töendiallikate ütlusi saladuses kuni kohtuliku uurimise lõpuni. Maakohus asus seisukohale, et istungitel öeldu avaldamist tuleb piirata, tagamaks, et üle kuulamata tunnistajad ei saaks teada

¹⁸¹ Justiitsministeerium. Seletuskiri ebaausa konkurentsi takistamise ja ärisaladuse kaitse seaduse eelnõu juurde. 678 SE, lk 12. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/9b6f21b8-db1c-436d-a045-326913d80d22> (31.01.2023).

¹⁸² Ärisaladuse tõhusama kaitse eelnõu jõustumise hetkeks oli KarS § 157¹ puhul tegemist delikaatsete isikuandmete ebaseadusliku avaldamise koosseisuga, hetkel on tegemist eriliiki isikuandmete, süüteo toimepanemise või selle ohvriks langemise andmete ebaseadusliku avaldamisega omakasu eesmärgil või kui sellega on tekitatud teisele isikule kahju.

¹⁸³ Laos, S. KarSK § 3315/3.1.1.

¹⁸⁴ Kõve, V. Õigus- ja kohtusüsteemi areng. Ettekanne kohtunike täiskogul 14. veebruaril 2020 Tallinnas.

– https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/Villu_K%C3%B5ve_t%C3%A4iskogu_k%C3%B5ne.pdf (31.01.2023).

¹⁸⁵ Koppel, K. Ajakirjanduse suukorvistamist lubav seadus leiab kohtutes agarat kasutamist. ERR 17.12.2019. – <https://www.err.ee/1014527/ajakirjanduse-suukorvistamist-lubav-seadus-leiab-kohtutes-agarat-kasutamist> (31.01.2023).

juba üle kuulatud tunnistajate ütluste sisust. Riigikohtu praktika kohaselt peavad saladuse hoidmise kohustuse kehtestamist toetama erandlikud asjaolud – vastasel juhul esineks alus kõigi isikuliste tõendite vahetut uurimist hõlmavate istungite salajaseks kuulutamiseks.¹⁸⁶ Tallinna Sadama kriminaalasja lahendades rõhutas Riigikohtu kriminaalkolleegium täiendavalt, et mistahes piirangud kohtuistungil avalikkusele peavad olema erandiks ja neid ei saa põhistada üksnes abstraktsete argumentidega.¹⁸⁷

2.3.1. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste ja selle tuvastamine

KrMS § 214 lg-s 2 sätestatud juhul on kohtueelse menetluse andmete avaldamine lubatud avalikkuse huvides, kui sellega ei kahjustata liigselt punktides 1-4 loetletud hüvesid. Avalikkuse huvide (edaspidi kasutab autor avaliku huvi mõistet) puhul on tegemist kõrge abstraktsustasemega määratlemata õigusmõistega, mis omandab oma täpse tähenduse tulenevalt kontekstist.¹⁸⁸ Kui avalik huvi on osaks piirangu kehtestamise põhjendamisest või, nagu käesoleval juhul, piirangust vabastamise põhjendamisest, on rõhuasetus eelkõige piirangu või sellest vabastamise põhjendusel, mitte avaliku huvi olemusel. Nii on Saksa õiguskirjanduses välja pakutud, et avalik huvi kohustab avalikku võimu avalikku heaolu hoidma ning edendama.¹⁸⁹ Seega saab avalikus huvis olevaks pidada igasugust sellist tegevust, mis edendab avalikke hüvesid (saksa k *Gemeinwohl*).

Avalikku huvi tuleb siiski eristada KrMS §-s 202 mainitud avalikust menetlushuvist, mille puudumise korral võib nn vähetähtsates asjades kriminaalmenetluse lõpetada. Avaliku menetlushuvi puhul on eelkõige tegemist üldsuse huviga selle vastu, et konkreetses asjas selgitataks välja kõik asjaolud ja menetlushuvi mõistet tuleb selles kontekstis rakendada üksnes kriminaalmenetluse põhiselt. Seevastu on avalikes huvides muuhulgas see, et kriminaalmenetlused saavad õiglase lahenduse. Seega võib paralleelselt avaliku huvi ja avaliku menetlushuviga kooskõlas olevaks pidada kriminaalmenetluse lõpetamist pisikuriteo puhul.

¹⁸⁶ RKKKm 3-1-1-74-16, p-d 16-17.

¹⁸⁷ RKKKm 1-17-9149, p 19.

¹⁸⁸ Ikkonen, K. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* 2005/III.

¹⁸⁹ Wolff, H. J., Bachof, O., Stober, R. *Verwaltungsrecht*. Teil I. C. H. Beck: München 1994, lk 338-339 (viidatud: Ikkonen, K. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* 2005/III, lk 192).

Analoogselt ei saa ühitada avalikku huvi ja avalikku uudishimu.¹⁹⁰ Kui avalik huvi seab rõhu riigi tuumikfunktsioonide täitmisele, siis avalik uudishimu lähtub eelkõige eraisiku või eraisikute rühma puhtsubjektiivsest soovist midagi teada saada. Avalik huvi ei saa olla ülearune või puudulik – see legitimeerib avalikku võimu, mis on demokraatlikult valitud ja mis viib ellu rahva tahet. Kahtlust ei ole seega selles, et avaliku huvi orbiiti kuuluvad kohtuasutuste ja riigi toimimisega seotud küsimused.¹⁹¹ Avalik huvi on seda põhjendatum, mida rohkem on huvi objekt seotud avaliku elu küsimuste ja ühiskonnaeluga. Kuivõrd kuriteod on ühiste reeglite rasked rikkumised, kehtib nende suhtes alati avalik huvi.¹⁹² Ent sealgi esineb erisusi vastavalt menetletava kuriteo liigile – nii saab näiteks Riigikohtu senises praktikas pidada rahvusvahelist rahapesu¹⁹³ ja korrupsiooni¹⁹⁴ sellisteks kuritegudeks, mille vastu on suur avalik huvi.

Kokkuvõetult seisneb avalik huvi kriminaalmenetluses huvis, mis üldsusel on kohtuotsuse tegemise protsessi ehk kohtumenetluse ja selle tulemuse ehk kohtuotsuse vastu. See hõlmab huvi õigluse ja õigusemõistmise vastu, kriminaalmenetluse läbipaistvuse ja õiglase kohtlemise vastu ning huvi ühiskonna turvalisuse ja kuritegevuse vastu võitlemise vastu. Iga toiming, mis kriminaalmenetluses aset leiab, on oma olemuselt kannustatud avalikust huvist, s.o huvist selle vastu, et kuriteole järgneks hukkamõist.¹⁹⁵

2.3.2. Oht kriminaalmenetlust kahjustada

KrMS § 214 lg 2 p-des 1 ja 2 on eraldi loetletud kuriteo avastamise raskendamine ja kriminaalmenetluse huvide kahjustamine. Kuigi eraldatus loetelus annaks alust järelduseks, et tegemist on kahe diametraalselt erineva põhjusega, avalduvad magistritöö autori hinnangul need siiski päriseluliselt sarnastes tingimuses. Kokkuvõetuna on tegemist ohuga, et andmete avaldamine võib viia isikuliste tõendiallikate puhul nende mõjutamiseni või esemeliste tõendite hävitamiseni. Riigikohtu praktika kohaselt võib kohtueelse menetluse andmete

¹⁹⁰ EIKo 59320/00, *Von Hannover vs. Saksamaa*, § 65.

¹⁹¹ RKKKm 1-22-1949, p-d 48-49.

¹⁹² Aas, N. KrMSK § 214/7.3.

¹⁹³ RKKKm 1-22-1949, p 55.

¹⁹⁴ RKTko 3-2-1-83-10, p 12.

¹⁹⁵ Hukkamõistu osas näiteks: RKKKo 1-19-8757, p 11.

avalikuks saamine kahjustada kriminaalmenetlust näiteks seeläbi, et "kahtlustatav asub tõendeid varjama või hävitama, muudab saadud teabest tulenevalt enda ütlusi, asub mõjutama teisi isikulisi tõendiallikaid, peidab või võõrandab konfiskeerimise vältimiseks talle kuuluvat vara vmt."¹⁹⁶

Erinevalt KrMS § 130 lg-st 1 tulenevast õigusemõistmisevastaste kuritegude toimepanemise ohust kui vahistamise alusest¹⁹⁷ võib KrMS § 214 lg 2 p-des 1 ja 2 sätestatud ohud olla abstraktsed. Nii kinnitas Riigikohus nn Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimise lahendis, et eelduste tuvastamisel võib tugineda ka kriminalistikalisele ja kriminaalmenetluslikule kogemusele.¹⁹⁸ Näiteks on üldjuhul ilmne, et "kui kohtueelse menetluse andmete avaldamise tõttu saab kahtlustatav vastu menetleja tahtmist teada kriminaalmenetlusest või kavandatavast n-ö üllatusmomenti eeldavast menetlustoimingust (nt läbiotsimisest), raskendab see eelduslikult oluliselt kuriteo avastamist ja kahjustab tõsiselt kriminaalmenetluse huve."¹⁹⁹ Prokuratuur võib seega keelduda andmast luba kohtueelse menetluse andmete avaldamiseks, kui see võiks kaasa tuua tõendite hävitamise või mõjutamise kahtlustatava poolt isegi siis, kui kahtlustatava eelnev käitumine millelegi sellisele ei viita.

Selge on see, et kohtueelses menetluses võib kriminaalmenetluse kahjustamine väljenduda erineval moel. Üldjuhul on kohtumenetlusesse jõudmise hetkeks kriminaalmenetluses dokumentaalsed tõendid juba kogutud ja fikseeritud. Kohtuistungil avalikkuse piiramise või istungil käsitletu avaldamise piiramise eesmärgiks saab seetõttu olla üksnes see, et kohtulikult ülekuulamata tunnistajad ei oleks mõjutatud enne neid kohtus üle kuulatud tunnistajate ütluste poolt. Möödunud, XIV Riigikogu koosseisu menetluses olnud ja koosseisu vahetumise tõttu välja langenud kohtumenetluse avalikkust käsitleva eelnõu jõustumise korral muutunuks aga seegi eesmärk asjatuks.²⁰⁰ Muuhulgas muutnuks eelnõu kriminaalmenetluse seadustikku nii, et

¹⁹⁶ RKKKo 3-1-1-80-16, p 12.

¹⁹⁷ Õigusemõistmisevastaste kuritegude toimepanemise oht ei saa KrMS § 130 lg-s 2 sätestatud vahistamisalusena olla üksnes abstraktne. /.../ [See] on käsitatav vahistamisalusena vaid siis, kui saab rääkida konkreetsetest asjaoludest, mis muudavad sellise võimaluse tavapärasest tõenäolisemaks." RKKKm 1-17-11610, p 11.

¹⁹⁸ Vt ka: RKKKm 3-1-1-105-11, p 12.1.

¹⁹⁹ RKKKm 1-22-1949, p 46.

²⁰⁰ Riigikogu. Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (kohtumenetluse avalikkus). 574 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e2ba4498-ddf5-447b-95a6->

lubatud oleks kohtu loal ja õigusemõistmise huvides kohtuistungite ülekandmine veebi teel.²⁰¹ Samas ei maini eelnõu selgesõnaliselt seda, et tunnistajate ülekuulamise korral otseülekannet ei korraldata – eelnõu sõnastuse kohaselt võib kohus loa andmisel kaaluda muuhulgas mõju kohtumenetluse poolte huvidele.²⁰² Arusaadavalt on eelnõu puhul tegemist COVID-19 pandeemia leviku ajal täielikult virtuaalselt läbiviidud kohtumenetluste järelkajaga, mil kõrvalistel isikutel oli istungitel võimalik osaleda üksnes kohtule vastava taotluse esitamisel.²⁰³ See piiras omakorda oluliselt kohtumenetluse avalikkust. Arvestades, et eelnõu ei sätesta istungi veebis ülekandmise kohustust ja kohtutel on võrdlemisi lai kaalutlemisruum, võib järeldada, et veebiülekannete tegemine jäänuks eelnõu jõustumise korral siiski erandlikuks.

9aace9256765/Halduskohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seaduse%20eel%C3%B5u%20(kohtumenetluse%20avalikkus) (31.01.2023).

²⁰¹ Samas, eelnõu § 2 p-d 1 ja 3.

²⁰² Samas, Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse (kohtumenetluse avalikkus) eelnõu seletuskiri.

²⁰³ Samas, seletuskirja lk 10.

3. AJAKIRJANDUSVABADUSE PIIRANGUTE PROPORTSIONAALSUS

Käesolevas peatükis analüüsib autor kriminaalmenetluse huvides ajakirjandusvabaduse piiramise erinevaid aspekte proportsionaalsuse skaalal, asetades neid kõrvuti Saksa õiguspraktika ja alternatiivsete meetmetega. Põhiõigust saab õigustatult piirata üksnes siis, kui järgitud on proportsionaalsuse põhimõtet.²⁰⁴ Proportsionaalsust analüüsib autor Riigikohtu praktikas korduvalt kasutust leidnud nelja elemendi abil: legitiimne eesmärk, sobivus, vajalikkus ja mõõdukus. Järgneva analüüsi tarbeks vajab selgitamist, et neljaastmelist proportsionaalsuse (sks *Verhältnismäßigkeit*) analüüsi rakendatakse ka Saksa õigusruumis.²⁰⁵

Nii Eesti kui ka Saksa kohtupraktikas on kinnitatud, et põhiõigusriivel peab olema legitiimne eesmärk. Lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõiguste puhul on legitiimne igasugune eesmärk, mis ei ole põhiseadusega vastuolus, ent kvalifitseeritud seadusereservatsiooniga põhiõiguste piiramist legitimiseerib üksnes selline eesmärk, mis on loetletud kvalifitseeritud piiriklauslis.²⁰⁶ Seadusereservatsioonita põhiõiguse piiramine on lubatav üksnes teiste põhiõiguste või põhiseaduslike väärtuste kaitseks.²⁰⁷ Saksa konstitutsioonikohus on rõhutanud, et väljendusvabaduse puhul võivad seadused küll kindlaks seada üldiseid piiranguid, ent neidki tuleb hinnata põhiõiguse tagatiste valguses. Lubatud ei ole väljendusvabaduse sh ajakirjandusvabaduse piirangutega moonutada põhiõiguse kaitseala ehk sisu.²⁰⁸ Seega ei tohi meetmetega üritada vältida väljendusvormide intellektuaalset mõju – väljenduse väärtusetus või ohtlikkus ei ole põhjus isiku väljendusvabaduse piiramiseks. Väljendusvabaduse piiramiseks peab väljendus ületama individuaalselt määratletava, konkreetset tajutava ohtliku tagajärje künnise.²⁰⁹ Eesti kohtud ei ole väljendus- ja ajakirjandusvabadust sellise detailsusastmega analüüsinud. Autori hinnangul saab siiski eelnevat seisukohta rakendada ka Eesti õigust tõlgendades. Käesoleva magistritöö käsitlusala piires on asjakohasteks ohtlikeks

²⁰⁴ RKPJKo 3-4-1-16-08, p 29.

²⁰⁵ Näiteks: BVerfG. 1 BvR 2150/08. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2010-S-47-N-2> (31.03.2023); BVerfG. 1 BvR 2576/04. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2007-S-979-N-1> (31.03.2023).

²⁰⁶ RKPJKo 5-22-12, p 41.

²⁰⁷ RKPJKo 5-19-45, p 45.

²⁰⁸ BVerfG. 1 BvR 2150/08.

²⁰⁹ Samas.

tagajärgedeks eelkõige kuritegevuse soodustamine või kuriteo avastamise raskendamine (KrMS § 214 lg 2 p 1) ja kriminaalmenetluse huvide kahjustamine (KrMS § 214 lg 2 p 2).

Ajakirjandusvabaduse piiramise legitiimseks eesmärgiks on kriminaalmenetluse huvide kaitse.²¹⁰ Eesmärgi enda legitiimsus sõltub piiratavast põhiõigusest ja selle reservatsioonist.²¹¹ Nii võib väljendusvabadust ja selles avalduvat ajakirjandusvabadust piirata PS § 45 lause 2 järgi muuhulgas avaliku korra ning õigusemõistmise huvides (nn kvalifitseeritud seadusreservatsioon).²¹² Seonduvalt põhiseaduses leiduva avaliku korra sisustamisega märgib autor, et see ei kattu üks ühele korrakaitseseaduse²¹³ § 4 lg-s 1 sätestatud avaliku korra õigusdefiniitsiooniga. Eesti õiguskirjanduses on leitud, et avaliku korra sisustamisel tuleb kohaldada avaliku korra formaalset või materiaalselt definiitsiooni,²¹⁴ seejuures lähtub KorS § 4 lg 1 pigem avaliku korra formaalsest definiitsioonist. Materiaalse avaliku korra kaitse hõlmab üksnes neid ühiskonnas kehtivaid norme, mille järgimata jätmine kujutaks endast väljakannatamatut, reaalselt ja piisavalt tõsist ohtu ühiskonna põhihuvidele. Samas lähtub formaalse avaliku korra mõiste sellest, et avaliku korra moodustavad kõik avaliku õiguse normid.²¹⁵ Praktikas on Riigikohus sidunud avaliku korra mõiste põhiseaduse preambulis sätestatud eesmärgiga tagada riigi sisemine rahu ("Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki /.../ mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule/.../").²¹⁶ Eeltoodust tulenevalt tuleb asuda seisukohale, et kriminaalmenetluse toimimise ja efektiivse õigusemõistmise tagamine on kindlasti eesmärk, mis ühtib PS § 45 lauses 2 sätestatud piiriklausli sisuga. Tegemist on seega legitiimse eesmärgiga, mille alusel piirata ajakirjandusvabadust.

²¹⁰ Kriminaalmenetluse huvide kohta vt ptk: 2.2. Ajakirjandusvabaduse piiramisega taotletavad eesmärgid.

²¹¹ RKÜKo 3-4-1-1-14, p 113.

²¹² Siin esineb jällegi paralleel vaenukõne regulatsiooniga: Euroopa Liidu Nõukogu raamotsuse kohaselt võib vaenukõne karistatavuse koosseisulise tagajärjena sätestada ohu tekkimist avalikule korrale. Siiski on avaliku korra määratlus Eesti siseriiklikus õiguses erinev Euroopa Liidu õiguses valitsevast definiitsioonist. Vt rohkem: Ginter, C., Soo, A. Avalik kord kui päästerõngas võitluses rassismi ja ksenofoobiaga, lk 421-423.

²¹³ Korrakaitseseadus. – RT I, 06.08.2022, 16.

²¹⁴ Laaring, M. Avaliku korra mõiste põhiseaduses. – Juridica 2012/IV, lk 259.

²¹⁵ Samas.

²¹⁶ RKPJKo 3-4-1-59-14, p 34.

3.1. Rakendatud meetme sobivus kriminaalmenetluse huvide kaitsmiseks ja kriminaalmenetluse kaitse saavutamise alternatiivsete vahenditega

Proportsionaalsuse esimeseks kriteeriumiks on sobivus. Sobiv on meede, mille abil on võimalik eesmärki saavutada. Vaieldamatult ebasobiv on meede, millega ei ole ühelgi juhul võimalik eesmärki saavutada.²¹⁷ Saksa õiguskirjanduses märgitu kohaselt on sobivuse künnis võrdlemisi madal.²¹⁸ Siin võib asuda seisukohale, et kriminaalmenetluses käsitletu kajastamise piiramine ehk sisuliselt kriminaalmenetluse salajasus aitab tagada kriminaalmenetluse efektiivsust. Käesoleva magistritöö autori hinnangul ei vasta sellesisuline järeldus täielikult tõe: kui arvestada kriminaalmenetluse huvide hulka ka avaliku menetluse üldpreventiivse mõju,²¹⁹ tuleb tõdeda, et täielik salajasus võib pigem just kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamist takistada. Seetõttu ei kujuta KrMS §-s 214 sätestatud piirang endas täielikku keeldu, vaid prokuratuurile on andmete avaldamise lubamises antud kaalutlusruum. Lisaks eelnevale tagab kriminaalmenetluse üldpreventiivne mõju kohtumenetluse avalikkus, mis tuleneb PS §-st 24 ja KrMS §-st 11. Kokkuvõetult on autori hinnangul KrMS § 214 puhul tegemist sobiva meetmega, mis aitab tagada kriminaalmenetluse tõhusust.

Küll aga nõuab põhjalikumat analüüsi rakendatava meetme vajalikkus ehk see, kas eesmärki on võimalik saavutada mõne teise, põhiõigusi vähem riivava meetmega, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene.²²⁰ Vajalikkuse analüüsi põhiohk seisneb eelkõige alternatiivsete vahendite kaalumises ja võrdlemises. Järgnevalt pakub autor välja kaks alternatiivset meetet, mis aitavad tagada kriminaalmenetluse tõhusust ajakirjandusvabadust piirates, ja analüüsib nende meetmete efektiivsust võrreldes käesoleval ajal kehtiva KrMS §-ga 214.

²¹⁷ RKPJKo 3-4-1-16-08, p 29.

²¹⁸ Klatt, M., Meister, M. Der Grundsatz der Verhältnismäßigkeit. Ein Strukturelement des globalen Konstitutionalismus. – Juristische Schulung 2014/3, lk 193, C. H. Beck.

²¹⁹ Vt ptk: 2.1.1. Kohtueelse uurimise tulemuslikkus ja kurjategijate karistamine ja ehk kriminaalmenetluse eesmärgid praktilises võtmes.

²²⁰ RKPJKo 3-4-1-16-08, p 29.

3.1.1. Andmete avaldamise üle otsustamise pädevuse andmine sõltumatule institutsioonile

ProkS § 1 lg 1 kohaselt juhib prokuratuur kohtueelset menetlust ja esindab kohtus riiklikku süüdistust. Olles seega vastutav kriminaalmenetluse toimimise eest selle algusjärgus, peab prokuratuur tegutsema oma seadusest tulenevate ülesannete täitmisel ProkS § 1 lg 1¹ järgi sõltumatult. Valitsusasutusena allub prokuratuur avalikule kontrollile ja asutuse tegevused on seetõttu pidevalt ühiskonna tähelepanu all. Ajakirjandusel on selles protsessis oluline roll – sarnaselt teistele avaliku elu teemadele on ajakirjandusel kriminaalmenetluse puhul kohustus teavitada ühiskonda olulisematest arengutest ja riigi jõustruktuuride eksimustest. Sel viisil vahendab ajakirjandus rahvale olulist teavet, mis kujundab avalikkuse arvamust riigivõimu tegutsemisest.

Samas on KrMS § 214 lg-ga 1 antud kohtueelse menetluse andmete avaldamise lubamise üle otsustamine prokuratuuri ainupädevusse. Seega on seadusandlusega tekitatud utreeritud olukord, kus prokuratuuril on õigus otsustada, kas prokuratuuri tegevust halvas valguses kujutada võivaid andmeid võib avaldada või mitte.²²¹ Magistritöö autori hinnangul ei ole selline õiguslik lahendus põhiseaduspärane ja kujutab endas võrdlemisi intensiivset väljendusvabaduse riivet. Võib asuda seisukohale, et see kujutab endast veel raskemat ajakirjandusvabaduse riivet, kuna see takistab oluliselt ajakirjandusvabaduse tuumikfunktsiooni teostamist ehk avalikkuse teavitamist riigivõimu tegevusest.

Käesoleva alternatiivse meetme puhul saab paralleeli tõmmata sideandmete kogumise jaoks loa andmisega prokuratuuri poolt, mille tunnistas Riigikohus EL-i õigusega vastuolus olevaks.²²² Nimelt võis kuni 31.12.2021 kehtinud KrMS²²³ § 90¹ regulatsiooni kohaselt teha menetleja päringu elektroonilise side ettevõtjale elektroonilise side seaduse (ESS)²²⁴ § 111¹ lg-tes 2 ja 3 loetletud andmete kohta (nn sideandmed). Tegemist on eelkõige telefoni- ja

²²¹ Autor mõonab, et kohtueelses menetluses tehtud vead ja toime pandud rikkumised tuleks üldjuhul kohtumenetluses avalikuks. Siiski võib kriminaalmenetluse kohtueelsest menetlusest kohtumenetluse jõudmine võtta aastaid aega. Seetõttu tuleb oluliseks kaitstava hüve osiseks pidada ka seda, et avalikkuse kontroll riigivõimu tegevuse üle ei oleks põhjendamatult edasi lükatud.

²²² RKKKo 1-16-6179, p 46.

²²³ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 08.07.2021, 9.

²²⁴ Elektroonilise side seadus. – RT I, 20.12.2022, 1.

mobiiltelefoniteenuse ning interneti-ühenduse metaandmetega, mis ei võimalda tutvuda elektroonilises sides vahetatud andmete sisuga, aga võimaldab tuvastada ühenduse loomise aja, osalejad ja muuhulgas mobiiltelefoniside puhul tugijaama geograafilise asukoha, millega mobiiltelefon teatud ajal ühendatud oli. Sideandmeid käsitletud lahendites²²⁵ asus Euroopa Kohus seisukohale, et prokuratuur ei saa olla sõltumatu haldusasutus, mis otsustab sideandmetele juurdepääsu üle.²²⁶ Kohus täpsustas, et sõltumatu haldusasutus, kes teostab sideandmete osas eelkontrolli, peab olema juurdepääsu taotleva suhtes kolmas isik, mis ei ole seotud kõnealuse kriminaaluurimisega ja millel on kriminaalmenetluse poolte suhtes neutraalne positsioon.²²⁷

Kuigi KrMS § 214 loa andmise otsustamisel ei piirata kriminaalmenetluse subjektiks oleva isiku õigusi, võib andmete avaldamata jätmisel olla mõju ühele põhiseaduse aluspõhimõtetest ehk demokraatia toimimisele. See, milline vahend kahjustab õigushüve kõige vähem, oleneb põhiõiguse sisust ja riive intensiivsusest.²²⁸ Ajakirjandusvabaduse tuumaks on teabe, arvamuste ja mõtete avalikustamine ning seda eriti riigivõimu kohta. Magistritöö autori hinnangul ei sobi prokuratuur eeltoodust tulenevalt otsustama andmete avaldamise üle ja selles asjas tuleks pädevus anda kohtule või muule sõltumatule institutsioonile. Eelkõige on siin küsimus loa andmise menetluse kiiruses – Riigikohus märkis lahendis õigesti, et KrMS § 214 lg-s 1 nimetatud loa andmisest keeldumist saab vaidlustada uurimiskaebemenetluses (KrMS § 8. ptk 5. jagu). Samas on prokuratuuri tegevuse peale esitatud uurimiskaebuse esimeseks lahendajaks KrMS § 229 lg 1 kohaselt Riigiprokuratuur, sh on lahendamise tähtaeg KrMS § 229 lg 1 järgi 30 päeva alates kaebuse saamisest. Alles seejärel saab isik kaebuse KrMS § 230 alusel esitada maakohtule. Ajakirjandusvabaduse loomust ja avaldatavate andmete ajatundlikkust arvesse võttes kujutab see endas ebanõistlikku takistust ajakirjandusvabaduse teostamisele.

²²⁵ EKo C-746/18, *H.K. vs. Prokuratuur*, ECLI:EU:C:2021:152; EKo C-511/18, C-512/18 ja C-520/18, *La Quadrature du Net*, ECLI:EU:C:2020:791.

²²⁶ Antson, A. Elektroonilise side andmete säilitamise ja põhiõiguste tagamise vahetõid kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendajad Rauno Kiris ja Jaan Ginter. Tallinn: Tartu Ülikool 2021. – https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/72963/antson_ma_2021.pdf (31.03.2023).

²²⁷ EKo C-746/18, *H.K. vs. Prokuratuur*, p 54.

²²⁸ Grzeszick, B. GG art 20/117. – Dürig, G., Herzog, R., Scholz, R. (koost.) Grundgesetz-Kommentar.

3.1.2. Avaldamisele kuuluvate kohtueelse menetluse andmete loetlemine

Teise võimalusena saaks seadusandja anda valdkonna eest vastutavale ministrile (siin justiitsministrile) või alternatiivselt riigi peaprokurörile pädevuse kehtestada määrusega loetelu kuritegudest ja nende uurimise käigus tuvastatud andmetest, mis kuuluvad igal juhul juba kohtueelse menetluse etapis avaldamisele. Sarnaselt on Saksamaa Liitvabariigis justiitsministri määrusega kehtestatud kriminaalasjades toimuva teabevahetuse määrus, mis reguleerib prokuratuuri ja kohtute kohustust teavitada kolmandaid isikuid käimasolevatest kui ka lõpetatud kriminaalmenetlustest.²²⁹ Samuti on Saksamaa Liitvabariigi justiitsministri kriminaalmenetluse ja haldustrahvimenetluse suuniseid sätestava määrusega reguleeritud prokuratuuri kohustus teha avalikkuse teavitamisel koostööd ajakirjanduse, raadio ja televisiooniga, võttes arvesse nende tähtsust avaliku arvamuse kujundamisel.²³⁰ Määruse § 23 lg 1 kohaselt ei tohi teavitamine ohustada uurimise eesmärki ega kriminaalmenetluse tulemuslikkust. Märkimisväärselt ei sätesta kõnealused määrused prokuratuuri meediasuhtluse korda Saksa õiguskirjanduses kajastatud seisukoha järgi siiski piisava detailsusastmega. Seoses eelneva regulatsioonilüngaga on Saksa õiguskirjanduses välja pakutud mitmeid lahendusi, kuidas täpsemalt määratleda kohtueelses menetluses meedia teavitamise õiguslikku raamistikku. Näiteks on mitmed autorid pakkunud välja StPO täiendamist nii, et see sätestaks prokuratuuri pädevuse ja meediasuhtluse ulatuse.^{231,232,233}

Prokuratuuri poolt avaldamisele kuuluvate kohtueelsete andmete täpsem reguleerimine seaks õiguslikud raamid ajakirjandusvabaduse riivele, mille tingib kriminaalmenetluse kohta käivate andmete salajasuses hoidmine. Hetkel kehtiva AvTS § 38 lg 1 järgi on ajakirjandusvabaduse

²²⁹ Anordnung über Mitteilungen in Strafsachen (MiStra). – avaldatud 10.05.2022, BAnz AT 20.07.2022 B1.

²³⁰ Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren (RiStBV). – avaldatud 01.01.1977, viimati muudetud 08.11.2021, BAnz AT 24.11.2021 B1.

²³¹ Meier, B-D. Auskünfte gegenüber Medien. – Bannenberg, B. (koost). Alternativ-Entwurf Strafjustiz und Medien (AE-StuM). Entwurf eines Arbeitskreises deutscher, österreichischer und schweizerischer Strafrechtslehrer. München: C. H. Beck 2004.

²³² Neuling, C-A. Strafjustiz und Medien – mediale Öffentlichkeit oder "justizielle Schweigepflicht" im Ermittlungsverfahren? Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht 3/2006. – <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/06-03/index.php?sz=6> (31.03.2023).

²³³ Lehr, G. Grenzen für die Öffentlichkeitsarbeit der Ermittlungsbehörden. – Neue Zeitschrift für Strafrecht 2009/8, lk 409.

tegeliku riive ulatuse määratlemisel jäetud autori hinnangul täidesaatvale võimule väga laiad volitused. Täpsema regulatsiooni abil oleks andmete valdaja võimalik seadusele tuginedes põhjendada teatud andmete avaldamata jätmist nii, et selge oleks ajakirjandusvabaduse piirangu ulatus ja põhiseaduspärasus igal juhtumil. Avaldamisele kuuluvate andmete loetlemine täpsemalt kui seda on hetkel tehtud AvTS § 38 lg-s 1 on õiguspoliitiline otsus, mida tehes on eelkõige takistuseks kuritegevuse erinevad väljendusvormid ja avaliku huvi kui määratlemata õigusmõiste mitmepalgelisus. Seetõttu ei saa autori hinnangul kahtluseta väita, et täpsemat regulatsioon on võimalik kehtestada nii, et tulemuseks ei ole liigne või lünklik normistik.

Eeltoodust tulenevalt jääb autori hinnangul ilmselgeks, et ammendavalt ei ole võimalik õigusaktiga loetleda ja reguleerida kõiki olukordi, mis kriminaalmenetluse meediasuhtluse käigus tekkida võivad. Seega jääb käesoleva magistritöö autori hinnangul prognoosimatuks see, kuivõrd efektiivne selline lahendus oleks. Ka Riigikohus on praktikas pidanud tunnistama teatud meetmete puhul teadmatust nende tõhususe kohta. Seetõttu on kohtupraktikas tõlgendatud seda eeliseks, öeldes, et kui pole selge, kas on olemas teine sama tõhus meede, mis koormaks vähem, kuid aitaks eesmärki sama efektiivselt saavutada, siis tuleks pidada vajalikuks algset meedet.²³⁴

3.2. Tasakaalu saavutamine ajakirjandusvabaduse ja kriminaalmenetluse huvide vahel

Sobivus ja vajalikkus ei ole ainsad kriteeriumid, mille alusel hinnatakse põhiõiguste piiramise õiguspärasust vastavalt PS §-le 11. Demokraatliku ühiskonna ja põhiõiguste sisu säilitamine on täiendavad kriteeriumid ning nende kahe nõude täitmine moodustabki mõõdukuse analüüsi.²³⁵ Põhimõtteliselt taandub mõõdukuse käsitus kahe vastanduva huvi kaalumisele – vastakuti asetatakse piirangu intensiivsus ja piirangut õigustavate põhjuste kaalukus.²³⁶ Ühelt poolt riivatakse kriminaalmenetluse andmete avaldamise keeluga olulisel määral ajakirjanduse õigust teavitada avalikkust, et viimane saaks kujundada selle pinnalt arvamusi, ent teisalt oleks

²³⁴ RKÜKo 3-4-1-17-13, p 34.

²³⁵ Kalmo, H. PSK 2020 § 11/32.

²³⁶ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001/eriväljaanne.

teadlik ka riigivõimu tegevusest. Mõõdukuse analüüsimiseks tuleb esmalt kindlaks teha võrreldavate hüvede individuaalne kaalukus.

Kriminaalmenetlus on riigi üks tuumikfunktsioonidest, mille raames võimaldatakse muuhulgas ulatuslikult riivata isikute põhiõigusi.²³⁷ Kriminaalmenetlusega otsitakse tõde, saavutatakse õiglus ja kehtestatakse õigusrahu.²³⁸ Seega on kriminaalmenetluse huvide kaitse puhul tegemist võrdlemisi kaaluka hüvega. StPO kohaselt täidab prokurör kohtueelses menetluses Eesti õiguskorrale sarnaseid ja inkvisitsioonilisele menetlusele omaseid ülesandeid, kogudes nii süüstavaid kui ka süüst vabastavaid tõendeid. Saksa õiguskirjanduses on tõdetud, et kriminaalmenetluse "olemusest tuleneb, et seda ei saa läbi viia algusest peale avalikult, st avalikustades kõik tuvastatud või isegi esialgset kahtlustust põhjendavad asjaolud. Vastasel juhul satuks faktide uurimine ja tõe väljaselgitamine, mis on kriminaalmenetluse kesksed eesmärgid, algusest peale ületamatute raskuste ja varjamistegevuse küüsi."²³⁹ Mainitud seisukoht on käesoleva magistr töö kontekstis üle kantav ka Eesti õigusruumi.

Teisest küljest riivab kriminaalmenetluse salajasus väga ulatuslikult ja intensiivselt ajakirjandusvabadust. Nimelt hõlmab ajakirjandusvabadus endas nii ajakirjanike uurimistööd kui ka sellele järgnevat teabe avaldamist ja avalikkuse teavitamist. Saksamaa Ülemkohtu praktika kohaselt õigustab õiguskorra rikkumine juba oma olemuselt avalikkuse huvi olla teavitatud kuriteost ja kuriteo toimepanijast – see huvi on seda tugevam, mida rohkem erineb kuritegu tavapärasest selle toimepanemise, raskusastme või muude tehjolude poolest.²⁴⁰ Kriminaalmenetluses toimunud menetlustoiminguid, kahtlustatavate, tunnistajate ja kannatanute identiteete ning süüteo tehjolusid salajas hoides piiratakse esmalt ajakirjanduslikku uurimist. Kui aga selline teave siiski ajakirjanikeni jõuab, on KrMS § 214 alusel piiratud ka kohtueelse menetluse teabe avaldamine. Selline ajakirjandusvabaduse topeltpiirang on vaieldamatult intensiivne ja selle õigustamiseks on vaja kaalukaid põhjuseid.

²³⁷ RKKKo 3-1-1-129-13, p 8.2.

²³⁸ Vt ptk: 2.1. Kriminaalmenetluse huvide olemus ja nende kaitse

²³⁹ Pfeiffer, G. Einleitung, vnr 35. – Pfeiffer, G. (koost.) KK-StPO 5. vlj. Karlsruhe: C. H. Beck 2003.

²⁴⁰ BGH 4 ZR 95/21. – <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=130535> (31.03.2023).

Eelnevale argumendile vastukaaluks on Saksa õiguskirjanduses asunud seisukohale, et üldsuse nn infohuvi ei ole kriminaalmenetluses kaitstav väärtus. See on oluline ainult niivõrd, kuivõrd see on kasulik negatiivse ja positiivse üldpreventsiooni karistusõiguslikel eesmärkidel.²⁴¹ Samuti tuleb võrdluseks välja tuua, et Saksamaa Liitvabariigi karistusseadustiku (*Strafgesetzbuch*, StGB) § 353d lg 3 alusel on kohtueelse menetluse ametlike dokumentide terviklik või olulistes osades avaldamine karistatav kuni üheaastase vangistusega.²⁴² Märkimisväärselt ei ole nimetatud andmete avaldamine karistatav, kui dokumente on juba käsitletud avalikul kohtuistungil või kriminaalmenetlus on lõpetatud. Muuhulgas on karistatav selliste andmete avaldamine ka kahtlustatava enda ja ta kaitsja poolt.²⁴³ Kaaludes proportsionaalsust kitsamas mõttes, tuleb seega esiteks kindlaks teha kaitstavate andmete ulatus ja nende tekkimine – ehk vastata küsimusele, mille avaldamine on üldse keelatud? Teiseks võrdleb käesoleva magistr töö autor Eesti ja Saksa kohtupraktikas paika pandud printsiipe, millest tuleb lähtuda kohtueelse menetluse andmete avaldamise luba andes.

3.2.1. Kohtueelse menetluse andmete avaldamise keelu andmekoosseis

31.01.2023 otsuses ei peatunud Riigikohtu kriminaalkolleegium pikemalt andmete küsimusel, sest see ei olnud kohtuasja tuumküsimus. Kohtu hinnangul oli menetletavas asjas vaidlusteta tuvastatud, et Eesti Ekspressi ajakirjanike avaldatud artikkel sisaldas käimasoleva kohtueelse menetluse andmeid.²⁴⁴ Siiski täpsustas Riigikohus lahendis, et KrMS § 214 lg-s 1 sätestatud kohtueelse menetluse andmed hõlmavad "eeskätt menetlusosaliste ja menetluses osalevate muude isikute (nt tunnistajad, eksperdid, tõlgid) ringi, samuti kriminaalmenetluse toimumise fakti, alust ja ajendit ning teavet menetluse senise ning tulevase käigu, sh kavandatavate menetlustoimingute kohta". Riigikohtu kriminaalkolleegiumi hinnangul tuleb keelu sisustamisel lähtuda lisaks andmete sisule ka andmete päritolust ehk sellest, kas andmed on avaldajani jõudnud kriminaalasja materjalide või menetlustoimingus osaleja kaudu.²⁴⁵

²⁴¹ Kulhanek, T. MüKoStPO GVG § 169.

²⁴² Strafgesetzbuch (StGB). – avaldatud 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322), viimati muudetud 04.12.2022 (BGBl. I S. 2146).

²⁴³ BVerfG. 2 BvR 429/12. – http://www.bverfg.de/e/rk20140627_2bvr042912.html (31.03.2023).

²⁴⁴ RKKKo 1-22-1949, p-d 39.

²⁴⁵ Samas, p-d 37-38.

Eeltoodud mõttekäik viib järelduseni, et tunnistaja pealt nähtud kuriteosündmuse kirjeldus ei ole iseseisvalt kohtueelse menetluse teabeks. Seega võib tunnistaja pealtnähtut ajakirjanikuga jagada ja ajakirjanik seda avaldada, hoolimata sellest, kas pealtnägija on juba tunnistajana üle kuulatud või mitte. Eeltoodut saab nimetada kriminaalmenetlusega paralleelselt või kriminaalmenetlusest sõltumata avaldatud andmete jagamiseks, mis ei ole Riigikohtu praktika kohaselt KrMS § 214 alusel trahvitav.

Analoogselt on Saksamaa Liitvabariigis kehtiva kohtueelse menetluse andmete avaldamise kuriteokoosseisu kohaldamispraktikas jõutud järeldusele, et kahtlustuse teksti sõna-sõnalt avaldamine kujutab endas oluliselt suuremat ohtu menetluse erapooletusele kui kahtlustuse teksti kokkuvõtvalt edasi andmine.²⁴⁶ Saksamaa Konstitutsioonikohtu praktika järgi jätab kohtueelse toimiku osade sõnasõnaline taasesitamine mulje ametlikkusest ja sellega kaasnevast autentsusest, mistõttu on avaldatul suurem mõju.^{247,248} Seejuures ei ole oluline, kas dokument on avaldatud täies mahus või üksnes olulisemates osades (*ganz oder in wesentlichen Teilen*) – karistatav on üksnes identse sõnastusega avaldamine.²⁴⁹ Tõsiasi, et kohtueelse menetluse andmete refereerimine või kokkuvõtlikult muudetud kujul avaldamine ei kuulu StGB § 353d p 3 kohaldamisalasse, tuleneb Saksamaa Konstitutsioonikohtu praktika kohaselt väljendusvabaduse kaitse nõuetest. Nimelt on kohtu hinnangul GG art 5 suhtes lubatud kehtestada piiranguid üksnes hädavajalikus ulatuses.²⁵⁰ Mida kitsamalt on piiritletud avaldamiskeelu kohaldamisala, seda väiksemat väljendus- ja ajakirjandusvabaduse riivet see endast kujutab ja seda rangemalt võib piirangut kohaldada. Seetõttu on Saksa kohtupraktikas asutud seisukohale, et GG art 5 lg-st 1 tulenev ajakirjandusvabadus ja erakordselt suur

²⁴⁶ BVerfG. 1 BvL 15/84 = NJW 1986, 1239.

²⁴⁷ Samas.

²⁴⁸ Saksa õiguskirjanduses on asutud ka seisukohale, et kõnealuse koosseisu eesmärgiks on vältida muljet, et ajakirjandus ja kriminaaljustiitsüsteem (uurimisasutused, prokuratuur, kohus) teevad ebaseaduslikku koostööd ning ajakirjanikud on täielikult informeeritud käimasolevatest uurimistoimingutest. Sellise mulje vältimiseks on oluline, et ajakirjanduses ei avaldataks kohtueelse menetluse dokumente nende originaalses kirjapildis.

Heuchemer, M. BeckOK StGB § 353d, vnr 7.1. – v. Heintschel-Heinegg, B. (koost.) Strafgesetzbuch. Beck'scher Online-Kommentar (BeckOK StGB). 56. vlj. München: C. H. Beck 2023.

²⁴⁹ Puschke, J. MüKoStGB StGB § 353d, vnr 68-69. – Erb, V., Schäfer, J.. (koost). Münchener Kommentar zur Strafgesetzbuch (MüKoStGB). 4. vlj. München: C. H. Beck 2022.

²⁵⁰ BVerfG. 2 BvR 429/12.

põhjendatud avalik huvi kriminaalasja vastu ei saa iseenesest õigustada kriminaalmenetluse dokumentide sõnasõnalist avaldamist.²⁵¹

Proportsionaalsuse kitsamas mõttes ehk mõõdukuse analüüs nõuab riive mõningast kvantifitseerimist – seda aitab teha riivega seotud asjaolude uurimine. Näiteks saab siin analüüsida, millistele isikutele piirang laieneb ja kas piirangu rakendamine on osa riigivõimu diskretsioonist.²⁵² Selles võtmes on KrMS §-ga 214 kaasneva riive intensiivsuse määratlemisel oluline, millisele teabele laieneb normiga kehtestatud avaldamiskeeld ja milline täpsusaste peab teabel olema, et keelu kaitsealasse kuuluda. Riigikohtu praktika kohaselt kuulub küll avaldamiskeeluga hõlmatud andmete hulka kriminaalmenetluse kahtlustatavate ja tunnistajate ring, ent selgusetuks jääb, kas ühe kahtlustatavaga kriminaalasjas on keelatud kahtlustataval endal kahtlustatavaks olemise fakti ajakirjanikule avaldada ja ajakirjanikul seda omakorda laiemale avalikkusele teada anda. Kui selle keelust eitada, jääb siiski normi tõlgendamisel ebaselgeks, millise täpsusastmega andmete puhul on tegemist kohtueelse menetluse andmetega. Näiteks tõusetub küsimus, kas keelatud on kahtlustuse sisu refereerimine või üksnes kahtlustuse olulistes osades avaldamine.

Normi selguse hindamisel tuleb arvestada, kas selle adreseatideks on tavainimesed või kutsealase ettevalmistusega avalikud teenistujad, kes saavad tõlgendamise abil kõrvaldada normis leiduva ebamäärasuse.²⁵³ KrMS § 214 lg-s 1 sisalduvast keelust peavad Riigikohtu praktika järgi juhinduma lisaks menetlusosalistele ka menetlusvälised isikud, sh ajakirjanikud. Sellest tulenevalt peavad normis kasutatud mõisted olema seaduse ja Riigikohtu praktika²⁵⁴ toel mõistetavad ka neile, kellel puudub õiguslane ettevalmistus, sealhulgas näiteks ajakirjanikele. Kuigi autori hinnangul saab möönda, et avaldamisloa andmine on prokuratuuri diskretsiooniotsus ja asjaolude kaalumisel võivad täpsustatud saada mõningad määratlemata õigusmõisted, ei ületa uuritav norm siiski autori hinnangul PS § 13 lg-st 2 tulenevat õigusselguse nõuet.

²⁵¹ LG Hamburg. 324 O 502/20. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-GRURRS-B-2021-N-51875> (31.03.2023).

²⁵² Kalmo, H. Kask, O. PSK 2020 § 11/52-53.

²⁵³ RKPJKo 5-18-4, p 63.

²⁵⁴ KrMS § 2 p 4 järgi on kriminaalmenetlusõiguse allikateks ka Riigikohtu lahendid küsimustes, mida ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates, kuid on tõusetunud seaduse kohaldamisel.

3.2.2. Prokuratuuri kaalutusõigus loa andmisel ja kohtu kaalutusõigus trahvi määramisel

KrMS § 214 lg 1 sõnastusest tulenevalt on kohtueelse menetluse andmete avaldamise loa andmine prokuratuuri kaalutusotsus. Loa andmise üle ei tohi prokuratuur otsustada meelevaldselt, vaid lähtuda tuleb KrMS § 214 lg 2 p-des 1-4 sätestatud kaalutlustest.²⁵⁵ See-eest kujutab loa andmisest keeldumine endast väljendusvabaduse, sh ajakirjandusvabaduse, piirangut, mistõttu ei saa prokuratuurile usaldatud diskretsiooni teostamine piirduda üksnes seaduses loetletud asjaolude formaalse kaalumisega. Nii on näiteks Riigikohus kinnitanud proportsionaalsuse põhimõtte järgimise kohustust KrMS § 142 alusel vara arestides.²⁵⁶ Seega tuleb prokuratuuril autori hinnangul kahtlemata lähtuda andmete avaldamise loa andmise otsustamisel ehk diskretsiooni teostamisel lisaks KrMS § 214 lg 2 p-des 1-4 sätestatud kaalutlustest ka proportsionaalsuse põhimõttest.

Riigikohus pani nn Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimise lahendis EIK praktikast tulenevalt paika kriteeriumid, millest kohtul tuleb lähtuda, et hinnata ajakirjaniku või väljaande omaniku kohtueelse menetluse andmete avaldamise eest trahvimise lubatavust. Kriteeriumite hulka kuulub muuhulgas see, kuidas jõudis teave ajakirjanikuni; kas kõnealuse kriminaalmenetluse kohta andmete avaldamise vajadus lähtus avalikust huvist; ja kuidas mõjutas andmete avaldamine kriminaalmenetlust. Lisaks rõhutas Riigikohus, et trahvi määrares peab kohus olema veendunud, et tegemist on proportsionaalse abinõuga, mis ei kujuta endast tsensuuri.²⁵⁷ Sarnaselt on Saksa kohtupraktikas rõhutatud, et StGB § 353d p 3 ehk menetlusdokumentide keelatud avaldamise koosseisu kohaldamisel arvesse tuleb võtta, kas andmete avaldamine ja avalikkuse teavitamine teenib üksnes avalikkuse uudishimu rahuldamist või see aitab kaasa demokraatlikus ühiskonnas arvamuse kujundamisele ja ajakirjandus teostab seeläbi oma funktsiooni "avalikkuse valvekoerana".²⁵⁸

²⁵⁵ RKKKo 1-22-1949, p 36.

²⁵⁶ RKKKo 3-1-1-1-12, p 17.

²⁵⁷ RKKKo 1-22-1949, p 53.

²⁵⁸ BGH 4 ZR 95/21; BGH 4 ZR 439/17. – <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=94971> (31.03.2023).

Andmete avaldamise loa andmise üle otsustades peab prokuratuur *ex ante* kontrollima, kas andmete avaldamine võib soodustada kuritegevust, raskendada kuriteo avastamist või kahjustada kriminaalmenetluse huve. Märkimisväärselt kinnitas Riigikohus praktikas, et hiljem kohtu poolt trahvimise lubatavuse kontrolli teostamise käigus tuleb analüüsida, milline võis olla ajakirjandusliku käsitlemise mõju kriminaalmenetlusele, sh kas uurimissaladuse rikkumine takistas tavapärasest menetlust. Huvide kaalumist tuleb teostada andmete avaldamise aja seisuga ehk samuti *ex ante* kontrolli raames objektiivse kolmanda isiku seisukohalt. Seega ei saa kohtueelse menetluse andmete loata avaldamist hiljem õigustada pelgalt faktiga, et avaldamine ei evinud kriminaalmenetluse suhtes negatiivset mõju. Kaalumisel on kõige olulisem potentsiaalne oht, mida andmete avaldamine endast kriminaalmenetlusele kujutada võis.

2023. aasta jaanuaris avaldatud lahendis ei peatunud Riigikohtu kriminaalkolleegium sellel, kas KrMS §-s 214 sätestatud avaldamiskeelu rikkumine peab olema tahtlik või piisab ettevaatamatusest.²⁵⁹ Näiteks on Eesti õiguskirjanduses asutud seisukohale, et tsiviilkohtumenetluse seadustikus leiduva KrMS § 138¹ analoogsätte TsMS § 46 alusel trahvitava isiku süü võib piirduda ettevaatamatusega.²⁶⁰ Tahtluse ja ettevaatamatuse eristamine on ajakirjanike trahvimise puhul eriti oluline, sest ajakirjanikel lasuvad avalikkuse valvekoera rollist tulenevalt nii õigused kui ka kohustused. Muuhulgas peab ajakirjanik andmeid avaldades olema veendunud nende õigsuses ja usaldusväärsuses.²⁶¹ Eelnevalt tulenevalt – aga ka lähtudes tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud kohtuliku menetlustrahvi regulatsioonist – piisab autori hinnangul kehtiva õiguse kohaselt ettevaatamatuse tuvastamisest. Seega on avaldamiskeelu rikkumine trahvitav ka juhul, kui avaldaja (nt ajakirjanik) ei tea, et avaldatava teabe hulka kuuluvad kohtueelse menetluse andmed, ent ta oleks seda tähelepaneliku ja kohusetundliku suhtumise korral pidanud ette nägema.

Tegemist on madalama künnisega kui tahtlus, mille esinemiseks peaks avaldaja (nt ajakirjanik) pidama võimalikuks, et tegemist on kohtueelse menetluse teabega. Saksamaa õigusruumis, kus

²⁵⁹ Kuigi avaldamiskeelu rikkumise menetluse puhul pole tegemist (eraldiseisva) kriminaalmenetlusega, laenab autor siinkohal KarS §-des 16 ja 18 sätestatud mõisteid.

²⁶⁰ Kama, P. TsMS § 46/3.1. – Kõve, V., Järvekülg, I., Ots, J., Torga, M. (koost.) Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

²⁶¹ Vt ptk: 1.2. Ajakirjandusvabaduse kaitse ese.

kohtueelse menetluse dokumentide avaldamine on karistatav kuriteokoosseisuna, on karistamiseks nõutav toimepanijal tuvastada vähemalt tahtlus.²⁶² Eestis leiduv madalam lävend kujutab endast omakorda intensiivsemat väljendusvabaduse ja ajakirjandusvabaduse riivet. Seda tasakaalustab tõsiasi, et KrMS § 214 puhul on tegemist kohtuliku trahviga, mis ei ole süüteoosseis ja mille rakendamise kohta ei tehta toimepanija karistusregistrisse märget.

Eeltoodud analüüsist nähtuvalt tuleb nii prokuratuuril kui ka kohtutel kasutada KrMS §-s 214 sätestatud avaldamiskeelu rakendamisel diskretsiooni. Kaalutusõiguse teostamine vähendab oluliselt avaldamiskeeluga väljendus- ja ajakirjandusvabadusele seatavat piirangut, kui selle kohaldamisel ei lähtuta üksnes KrMS § 214 lg-s 2 sätestatud kaalutlustest. Eelkõige on siinkohal asjakohane proportsionaalsuse põhimõte, mida tuleb prokuratuuril arvestada loa andmise otsustamisel ja kohtutel arvestada keelu rikkumise trahvitavuse üle otsustamisel.

²⁶² Puschke, J. MüKoStGB StGB § 353d, vnr 74.

KOKKUVÕTE

Ajakirjandus on demokraatia nurgakivi. Ajakirjanike töö tulemusena saavad kodanikud teha teadlikke otsuseid, mis mõjutavad ühiskonna toimimist. Vaba ajakirjandus on justkui tööriist, mis aitab rahval riigivõimu tegevust kontrollida, ennetades ühekülgse informatsiooni levimist ja võimu koondumist ühele isikule või isikute rühmale. Seetõttu on oluline, et riik ei seaks ajakirjandusele liigseid piiranguid, mis võivad lõppastmes omada mõju rahvavõimu teostamisele. Õiguskirjanduse kohaselt täidab ajakirjandus demokraatlikus ühiskonnas kolme olulist funktsiooni: teavitamine, kontrollimine ja diskussioon. Ajakirjanduse kui avalikkuse valvekoera suukorvistamine riigivõimu poolt moonutab ajakirjanduse rolli ühiskonnas ja see on omane totalitaarsetele diktatuuridele, mitte demokraatlikule valitsemiskorrale.

Käesoleva magistr töö esimeseks eesmärgiks oli uurida, kas Eesti kehtiva õiguse kohaselt on kriminaalmenetluse huvide kaitseks võimalik liigselt piirata väljendusvabadust, sh ajakirjandusvabadust. Teiseks hindas autor, kas ajakirjandusvabaduse piiramise kohtueelses menetluses saab jätta asja juhtiva prokuröri otsustada, arvestades prokuröriameti keerulist kaksikrolli kohtueelses ja kohtumenetluses.

Magistr töö kirjutamisel lähtus autor suure osas õigusvõrdlusest Saksamaa Liitvabariigiga. Analüüsi tulemusena leidis autor, et väljendus- ja ajakirjandusvabaduse määratlus on Eestis ning Saksamaal võrdlemisi sarnane. Samuti rakendavad mõlema riigi õiguskaitseorganid põhiõigusriive kontrollimisel neljaastmelist proportsionaalsustesti, mis koosneb legitiimsuse eesmärgi, sobivuse, vajalikkuse ja mõõdukuse hindamisest. Olulise erinevusena tuvastas autor magistr töös, et Saksamaa Liitvabariigis on StGB § 353d p 3 alusel kriminaalkorras karistatav kriminaalmenetluse dokumentide avaldamine täies ulatuses või olulisemates osades. See-eest keelustab KrMS § 214 kohtueelse menetluse andmete avaldamise igal kujul, sealhulgas refereerituna või kokkuvõetuna, ent nii suuliselt kui ka kirjalikult. Samas on see Eestis karistatav kohtuliku menetlustrahviga, mille suurus võib olla kuni 3200 eurot. Erinevast rõhuasetusest tulenevalt analüüsis autor, mis põhjenduste toel on Saksamaa Liitvabariigis leitud, et raskem väljendus- ja ajakirjandusvabaduse riive on põhiseaduspärane. Eelkõige tugineb sellesisuline järeldus tõsiasi, et StGB § 353d p 3 kohaldamisalasse kuuluvad üksnes juhtumid, kus kriminaalmenetluse dokumente on avaldatud sõna-sõnaliselt. Seega on

Saksamaa Liitvabariigi seadusandlusega ette nähtud küll karmim karistusmäär, ent selle kohaldamist on oluliselt kitsendatud.

Magistritöös jõudis autor järeldusele, et ka Eesti õigusruumis saab ajakirjandusvabadust pidada osaks PS §-s 45 sätestatud väljendusvabadusest. Seega langeb ajakirjandusliku tegevuse raames teabe avaldamine nii väljendusvabaduse kui ka ajakirjandusvabaduse kaitse alla. Samas on ajakirjandusvabaduse kaitsega hõlmatud ka ajakirjanduslik uurimistegevus. Piirangud ajakirjanike teabekogumisele ohustavad vaba ajakirjandust ja täpse teabe puudumine teeb võimatuks usaldusväärse teabe edastamise üldsusele. Ajakirjandustöök on hädavajalik tutvuda avalike andmetega, et täita avalikkuse valvekoera ülesandeid. Seega saab piirangut ajakirjanike teabekogumisele ja avaliku teabe kättesaadavusele pidada ka ajakirjandusvabaduse riiveks. Õigus avalikku teavet saada on mitmetahuline ja võib seetõttu avalduda ajakirjandusvabaduse kontekstis erinevatel viisidel. Ajakirjandusvabaduse kaitse on ulatuslikum kui väljendusvabaduse kaitse, sest ajakirjandusvabaduse kaitse alla võib kuuluda ka teave, mis ei olegi veel avalikult teatavaks tehtud. Sisuliselt hõlmab see endas riigi positiivset soorituskohustust teatud infot avaldada ja võimaldada seeläbi ajakirjandusel oma olulist ülesannet avalikkuse valvekoerana täita.

Ajakirjandusvabadusest tuleneva laiema kaitse ja nn avalikkuse valvekoera rolliga kaasnevad ka kohustused. Neist olulisimana on ajakirjanikel kohustus järgida kehtivat õigust ning ajakirjandusvabaduse kaitsealas tegutsemine ei vabasta neid kriminaalvastusest ega ka ajakirjanduseetika koodeksitest tulenevatest kohustustest. Ajakirjanduses kajastatav teave peab olema tõene, mitmekülgne ja see peab tuginema usaldusväärsele teabele. Ajakirjanikel lasub seetõttu kohustus enne teabe avaldamist kontrollida selle päritolu ja usaldusväärsust.

Just eelneva tõttu on vältimatult vajalik vahet teha ajakirjanduslikul tegevusel ja harilikul eneseväljendusel. Ajakirjandusvabaduse eristamiseks väljendusvabadusest saab Saksa õiguskirjanduse ja kohtupraktika järgi lähtuda funktsionaalsest või institutsionaalsest (organisatoorsest) definitsioonist. Esimese järgi on tegemist ajakirjandusega, kui tekste avaldatakse ja suunatakse üldsusele. Teise järgi on ajakirjandusega tegemist üksnes siis, kui teabe edastamisega tegeleb ajakirjandusväljaanne. Mõlemad definitsioonid tekitavad raskusi ajakirjandusvabaduse igakülgse, ent siiski piiratud isikulise kaitseala rakendamisel. Oluline on,

et ajakirjandusvabaduse kaitse alla peab Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika järgi langema nii ühiskonnas tähtsust evivaid teemasid kajastav blogija kui ka suured meediamajad. Magistritöös pakkus autor välja kriteeriumid, millest tuleb lähtuda, eristamaks eneseväljendust ja ajakirjanduslikku teabe avaldamist. Esimese tingimusena peab subjekt tegelema avaliku huvi all oleva teabe edastamisega. Teiseks peab ajakirjandusega tegutseval isikul olema teabe edastamisel kavatsus avalikku huvi kajastavat teavet levitada ja selline kavatsus peab isikul olema terve protsessi käigus. Üksnes nii langeb kaitse alla ka edastamisele eelnev andmete kogumine ja nende sünteesimine osana ajakirjandusvabadusega kaetud uurimistegevusest.

Eelnevalt püstitatud kriteerumitele tuginedes jõudis autor magistritöös järelduseni, et ajakirjandusvabaduse kui põhiõiguse isiklikku kaitsealasse kuuluvad ka avalik-õiguslikud ringhäälingud, näiteks Eesti Rahvusringhääling. Võrdluses Saksamaa Liitvabariigi kohtupraktikaga järeldas autor, et avalik-õiguslike ringhäälingute põhiõigusvõime sõltub suures osas nende sõltumatusel riigiasutustest, sh ringhäälingu autonoomiast, ja riigi kontrollimehhanismidest.

Vastamaks magistritöös püstitatud esimesele uurimisküsimusele, pidas autor vajalikuks teha kindlaks kriminaalmenetluse huvid. Kriminaalmenetluse suunitlus ja vahe absoluutse ning asja lahendamiseks vajaliku tõe tuvastamisel on viimastel aastatel Eesti õiguskirjanduses palju arutamist leidnud. Vaidlus on eelkõige selle üle, kas kriminaalmenetluse käigus tuleb välja selgitada täielik ja vaieldamatu tõde või piisab nn materiaalse tõe saavutamisest. Viimasele variandile viitavad kriminaalmenetluse seadustikus leiduvad kriminaalasja lahendamisviisid, mis jätavad asja lahendamise n-ö pooleli ja mis sõltuvad sageli kahtlustatava/süüdistatava nõusolekust (näiteks oportuuniteediga asja lõpetamine ja kokkuleppemenetlus). Magistritöös asus autor seisukohale, et kriminaalmenetlus ei ole suunatud täieliku tõe avastamisele, vaid tuvastamist leiavad üksnes need asjaolud või nende asjaolude puudumine, mis on kuriteokoosseisu osaks. Sellest hoolimata on tõe otsimine õigluse saavutamise hädavajalik osa, mida ei saa arvestamata jätta puhtalt seetõttu, et kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud eesmärkide range grammatiline tõlgendamine seda järeldada ei võimalda.

Magistritöö raames analüüsis autor ulatuslikult KrMS §-st 214 tuleneva põhiõigusriive põhiseaduspärasust. Kriminaalmenetluse huvide ja tõe tuvastamise analüüsiga on otseselt

seotud magistr töö teine uurimisküsimus ehk prokuröri nn topeltroll: kohtueelsest menetlusest kohtumenetluses minnes taganeb prokurör õigustavate asjaolude tuvastamise kohustusest ja esindab kohtumenetluses üksnes riiklikku süüdistust. Suuresti selle rollivahetuse tõttu kuulutas Riigikohus Euroopa Liidu õiguse vahetule õigusmõjule tuginedes prokuratuuri poolt sideandmete kogumiseks loa andmise Euroopa Liidu õigusega vastuolus olevaks. Analoogselt on õiguskirjanduses küsitud, kas saab pidada lubatavaks prokuratuuri poolt teatud jälitustoimingute tegemiseks lubade andmist või uurija omal algatusel finantsasutustelt isikute pangakontode väljavõtete nõudmist. Oluline on siinkohal, et sideandmete ja jälitustoimingute lubadega riivatakse üksnes puudutatud isikute põhiõigusi, ent ajakirjandusvabaduse õigustamatu riive kahjustab demokraatia toimimist tervikuna. Sellest tulenevalt leidis magistr töö autor, et põhiseadusvastast ajakirjandusvabaduse riivet leevendaks see, kui andmete avaldamiseks loa andmise otsustamise pädevus antaks üle kohtutele. Nii ei saaks tekkida olukorda, kus prokuratuurile on usaldatud pädevus otsustada, kas ajakirjandus tohib prokuratuuri ja uurimisasutuste tegevust kajastada. Ajakirjandusvabaduse loomust ja avaldatavate andmete ajatundlikkust arvesse võttes peaks kohtueelse menetluse andmete avaldamiseks loa andmist menetleda tavapärasest kiiremini.

Eelkõige seisneb sõltumatu institutsiooni vajadus avaliku huvi tuvastamises. See, mis võib ajakirjaniku ja üldsuse hinnangul olla avaliku huvi keskpunktis, võib prokuratuurile tunduda üksnes avaliku uudishimuna.²⁶³ Magistr töös rõhutas autor, et avalik huvi on seda põhjendatum, mida rohkem on huvi objekt seotud avaliku elu küsimustega ja ühiskonnaeluga. Avalik huvi esineb alati kuritegude ja kriminaalmenetluse (kui ühiskonna reaktsiooni kuriteo toimepanemisele) vastu. Avalik huvi hõlmab seega huvi õigluse ja õigusemõistmise vastu, kriminaalmenetluse läbipaistvuse ja menetlusosaliste õiglase kohtlemise vastu ning huvi ühiskonna turvalisuse tagamise ja kuritegevuse tõkestamise vastu.

KrMS § 214 sõnastuses kasutatud määratlemata õigusmõiste "kohtueelse menetluse andmed" on autori hinnangul vastuolus õigusselguse põhimõttega. Pidades silmas, et ajakirjanikud peavad ajakirjandusvabaduse kaitsealasse kuulumiseks lähtuma eriti tähelepanelikult kehtivast

²⁶³ Mooste, K. Peaprokurör Parmas ajakirjanike trahvimisest: nad rikkusid seadust, aga te ei taha sellest aru saada. – Delfi 04.05.2022. <https://www.delfi.ee/artikkel/96570133/peaprokuror-parmas-ajakirjanike-trahvimisest-nad-rikkusid-seadust-aga-te-ei-taha-sellest-arusaada> (31.03.2023).

õigusandlusest ja ajakirjandusele seadusega sätestatud piiridest, ei tohi need piirangud olla tavainimese jaoks mõistmatud. Kuigi Riigikohus täpsustas nn Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimise kaasuse lahendis põgusalt kohtueelse menetluse andmete definitsiooni, ei peatunud sellel pikemalt, sest tegemist polnud kohtuasja põhiküsimusega. Seetõttu esineb jätkuvalt segadus selles, milliste andmete puhul on tegemist kohtueelse menetluse andmetega ehk millistele andmete laieneb avaldamiskeeld. Võrdlus Saksamaa Liitvabariigi õigusandlusega ilmestab hästi, et paremini rakendatav on avaldamiskeeld, mis kohaldub üksnes sõnasõnaliselt dokumentide terviklikule või olulisemates osades avaldamisele. Seetõttu jõudis magistritöö autor järeldusele, et KrMS § 214 ei kujuta endast proportsionaalset piirangut ajakirjandusvabadusele eelkõige selle rakendamiseks kohustatud riigiasutuse sobimatuse ja normi kohaldamisala põhjendamatult laia ulatuse tõttu.

EINSCHRÄNKUNG DER PRESSEFREIHEIT ZUM SCHUTZ DER INTERESSEN VON STRAFVERFAHREN IM VERGLEICH ZWISCHEN DER REPUBLIK ESTLAND UND DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

Zusammenfassung

Die Demokratie lebt von der freien Meinungsäußerung. Die freie Meinungsäußerung ist ein Grundpfeiler der Demokratie, der nicht nur die freie Verbreitung von Ideen gewährleistet, sondern auch die Berichterstattung an die Öffentlichkeit über das Geschehen, was nicht mit dem moralischen Empfinden der Gesellschaft übereinstimmt. Das Strafverfahren ist das rechtliche Verfahren, mit dem der Staat die Rechtmäßigkeit solcher Handlungen beurteilt. Das Strafverfahren berührt somit die Interessen mehrerer Parteien: das öffentliche Interesse oder die Neugier an den Handlungen, derer eine Person beschuldigt wird, das öffentliche Interesse an einer erfolgreichen und wirksamen Rechtspflege, das Interesse des Opfers an der Herstellung des Rechts und das Interesse des Verdächtigen und seiner Angehörigen an der Unschuldsvermutung (bis zur Verurteilung).

Auf der Grundlage der obigen Ausführungen hat der Autor die Forschungsfragen und das Ziel der vorliegenden Arbeit festgelegt. Erstens sollte in dieser Arbeit untersucht werden, ob es nach estnischem Recht möglich ist, die Meinungsfreiheit, einschließlich der Pressefreiheit, unangemessen einzuschränken, um die Interessen des Strafverfahrens zu schützen. Zweitens ist es nach Ansicht des Autors notwendig zu analysieren, ob die Einschränkung der Pressefreiheit im Strafverfahren angesichts der komplexen Doppelrolle der Staatsanwaltschaft im Ermittlungs- und im Hauptverfahren in das Ermessen des zuständigen Staatsanwalts gestellt werden kann. Ziel dieser Arbeit war es daher, die Gesetzgebung und die Rechtsliteratur der Republik Estland und der Bundesrepublik Deutschland zu vergleichen, um zu einer Folgerung darüber zu gelangen, ob und wie die Interessen des Strafverfahrens und der Presse durch die Gesetzgebung in Einklang gebracht werden können.

Zunächst untersuchte der Autor den sachlichen Schutzbereich der Pressefreiheit. Nach estnischem Recht ist die Pressefreiheit Teil der allgemeinen Meinungsfreiheit, die in § 45 der Verfassung verankert ist. Dies wirft jedoch die Frage auf, wie zwischen diesen beiden

Grundfreiheiten zu unterscheiden ist. Um die Pflicht der Presse, der Wachhund der Öffentlichkeit zu sein, auszugleichen, wird die Pressefreiheit vom Staat umfassender geschützt, beispielsweise in Form des Quellenschutzes. In Estland hat ein Journalist gemäß § 72 Absatz 1 Nummer 3¹ der Strafprozessordnung das Recht, in einem Strafverfahren die Aussage über Informationen zu verweigern, die eine Identifizierung des Informanten ermöglichen würden. In seiner Rechtsprechung hat der Staatsgerichtshof die besonders wichtige Rolle der Pressefreiheit bei der Berichterstattung über die Tätigkeit von Behörden in Situationen hervorgehoben, in denen diese aufgrund ihrer Geheimhaltung ansonsten keiner öffentlichen oder gerichtlichen Kontrolle unterliegen. Auch in der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte und des deutschen Bundesverfassungsgerichts wurde wiederholt betont, dass die Pressefreiheit neben der Weitergabe von Informationen auch die journalistische Recherche im Vorfeld der Weitergabe schützt. Diese Position wurde vom estnischen Staatsgerichtshof bestätigt.

Einzelfälle wie Bürgerjournalismus und einzelne Journalisten können jedoch Probleme bei der Unterscheidung zwischen Journalismus und gewöhnlicher persönlicher Meinungsbekundung aufwerfen. Heutzutage werden die Funktionen des Journalismus zu einem großen Teil durch Blogs oder regelmäßige Beiträge von Einzelpersonen erfüllt, die institutionell und organisatorisch nicht der Imago einer Zeitschrift entsprechen. So hat der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte wiederholt bestätigt, dass auch Akademiker, Blogger und *Influencer* die Rolle eines öffentlichen Wachhundes spielen können. Aus diesem Grund hat der Autor dieser Arbeit einen Test vorgeschlagen, der auf Parallelen zur journalistischen Ethik beruht und zur Bestimmung des persönlichen Schutzbereichs der Pressefreiheit im Zusammenspiel von § 45 der Verfassung und Artikel 10 der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) herangezogen werden kann. Das erste Kriterium, das die beiden obigen Beispiele miteinander verbindet, besteht darin, dass das Subjekt, sei es ein Journalist, ein Nutzer sozialer Medien, ein Wissenschaftler oder ein Blogger, mit der Übermittlung von Informationen von öffentlichem Interesse befasst sein muss. Zweitens ist es nach Ansicht des Autors wesentlich, dass das Subjekt bei der Übermittlung von Informationen die Absicht hat, Informationen von öffentlichem Interesse zu verbreiten, und dass diese Absicht bei dem Subjekt während des gesamten Prozesses vorhanden war. Nur so kann die Erhebung

und Zusammenfassung der Daten durch den Grundrechtsträger im Rahmen der von der Pressefreiheit gedeckten Forschungstätigkeit gerechtfertigt werden.

Der Autor der Arbeit hat als Ergebnis der Analyse und des Rechtsvergleichs auch bestätigt, dass der öffentliche estnische Rundfunk als Träger der Pressefreiheit angesehen werden kann. Es kann kein Zweifel daran bestehen, dass das Wesen der Pressefreiheit mit den Zielen des öffentlich-rechtlichen Rundfunks übereinstimmt. Es ist auch darauf hinzuweisen, dass die Bestimmung juristischer Personen des öffentlichen Rechts als Grundrechtsträger letztlich dem Ziel eines besseren und umfassenderen Schutzes der Grundrechte natürlicher Personen dient. Soweit die estnische öffentlich-rechtliche Rundfunkanstalt nicht mit Maßnahmen ausgestattet ist, die es ihr ermöglichen, in die Meinungs- oder Pressefreiheit Dritter einzugreifen, kann sie auch Trägerin der Pressefreiheit sein. Diese Auffassung wird durch die deutsche Rechtsprechung gestützt, wonach die öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten Träger der Rundfunkfreiheit sein können, weil sie als unabhängige Einrichtungen im Schutzbereich der Rundfunkfreiheit handeln. Entscheidend sind dabei die Unabhängigkeit der Rundfunkfreiheit von der Staatsgewalt und seine Autonomie.

Nach § 214 Absatz 1 der Strafprozessordnung dürfen Daten aus dem Ermittlungsverfahren nur mit Genehmigung der Staatsanwaltschaft und in dem von ihr bestimmten Umfang weitergegeben werden. Die Genehmigung wird unter den in Absatz 2 genannten Voraussetzungen erteilt. So dürfen die Daten nicht weitergegeben werden, wenn dadurch eine kriminelle Tätigkeit erleichtert oder die Aufdeckung einer Straftat erschwert, die Interessen der Republik Estland oder das Strafverfahren geschädigt, das Geschäftsgeheimnis gefährdet oder die Tätigkeit einer juristischen Person beeinträchtigt oder die Rechte der betroffenen Person oder Dritter verletzt würden.

Zur Beantwortung der ersten Forschungsfrage dieser Arbeit hielt es der Autor für erforderlich, die Interessen des Strafverfahrens zu ermitteln. Die Definition der allgemeinen Ziele des Strafverfahrens ist schwierig, da kein Konsens darüber besteht, inwieweit das Ziel des Strafverfahrens einzig und allein in der Wahrheitsfindung besteht. Insbesondere besteht Uneinigkeit darüber, ob das Strafverfahren die absolute und unbestreitbare Wahrheit feststellen muss oder ob es ausreicht, die so genannte materielle Wahrheit festzustellen. Nach letzterer

Auffassung werden in den verschiedenen Verfahrensarten unterschiedliche Wahrheitsgrade festgestellt – so könnte man zum Beispiel folgern, dass im Hauptverfahren die absolute Wahrheit angestrebt wird, während man sich im Rahmen von einer Verständigung im Strafverfahren mit einem geringeren Wahrheitsgrad begnügt, weil man weiß, dass dadurch Ressourcen für den Staat und auch für den/die Beschuldigten eingespart werden. In der Arbeit vertrat der Autor die Auffassung, dass das Strafverfahren nicht auf die Feststellung der absoluten Wahrheit abzielt, sondern nur auf die Feststellung der Tatsachen oder des Nichtvorliegens von Tatsachen, die zu den Tatbestandsmerkmalen der Straftat gehören. Gleichwohl ist die Suche nach der Wahrheit ein unverzichtbares Element der Strafverfolgung, das nicht allein deshalb außer Acht gelassen werden darf, weil eine strenge grammatikalische Auslegung der Ziele der Strafprozessordnung dies nicht zulässt.

Das Hauptthema der Arbeit ist die Verfassungsmäßigkeit des Grundrechtseingriffs aus § 214 der Strafprozessordnung. Die Analyse der Interessen des Strafverfahrens und der Wahrheitsfindung steht in unmittelbarem Zusammenhang mit der zweiten Forschungsfrage der Arbeit, nämlich der so genannten Doppelrolle des Staatsanwalts: wenn der Staatsanwalt vom Ermittlungsverfahren zur Hauptverhandlung übergeht, gibt er die Pflicht zur Feststellung der rechtfertigenden Umstände auf und vertritt in der Hauptverhandlung nur noch die öffentliche Anklage. Gleichzeitig ist es nicht möglich, dass ein und dieselbe Person effektiv in zwei entgegengesetzten Richtungen arbeitet. Als Kompromiss ist daher in der Rechtsliteratur anerkannt, dass es für die Erfüllung der Inquisitionspflichten des Staatsanwalts ausreicht, wenn im Ermittlungsverfahren keine offensichtlichen rechtfertigenden Umstände übersehen werden. Nach Ansicht des Autors der Arbeit ist ein solcher Ansatz in einer Situation, in der der Staatsanwaltschaft weitreichende Befugnisse zur Einschränkung von Rechten im Ermittlungsverfahren eingeräumt werden, nicht ausreichend.

In ähnlicher Weise wurde in Estland der Staatsanwaltschaft die Befugnis entzogen, Daten von Kommunikationsunternehmen anzufordern, und sie muss nun das Gericht um Erlaubnis bitten. In der estnischen Rechtsliteratur ist auch die Frage aufgeworfen worden, ob es grundrechtskonform ist, dass die Staatsanwaltschaft bestimmte verdeckte Maßnahmen anordnen darf oder dass die Ermittlungsbehörden auf eigene Initiative Kontoauszüge von Banken verlangen dürfen. Wichtig ist dabei, dass die vorgenannten Beispiele “nur” die

Grundrechte der betroffenen Personen verletzen, ungerechtfertigte Eingriffe in die Pressefreiheit aber auch das Funktionieren der Demokratie insgesamt untergraben. Daher ist der Autor der Arbeit der Ansicht, dass der verfassungswidrige Eingriff in die Pressefreiheit abgemildert würde, wenn die Entscheidungsbefugnis über die Weitergabe von Daten auf die Gerichte übertragen würde. Auf diese Weise vermeidet man, dass die Staatsanwaltschaft mit der Kompetenz betraut ist, darüber zu entscheiden, ob die Presse über die Tätigkeit der Staatsanwaltschaft und der Ermittlungsbehörden berichten darf. In Anbetracht des Charakters der Pressefreiheit und der zeitlichen Dringlichkeit der zu veröffentlichenden Informationen sollte die Zulässigkeit der Weitergabe von Informationen schneller als üblich im gerichtlich bearbeitet werden.

Die Notwendigkeit einer unabhängigen Institution besteht vor allem in dem Bestehen eines gerechtfertigten öffentlichen Interesses. Was dem Journalisten und der Öffentlichkeit als öffentliches Interesse erscheinen mag, kann der Staatsanwaltschaft als bloße öffentliche Neugier erscheinen. In der Arbeit folgerte der Autor, dass das öffentliche Interesse umso mehr gerechtfertigt ist, je mehr der Gegenstand des Interesses mit öffentlichen Angelegenheiten und dem gesellschaftlichen Leben zu tun hat. Das öffentliche Interesse umfasst somit das Interesse an Fairness und Gerechtigkeit, aber auch an der Transparenz des Strafverfahrens und an der gerechten Behandlung der Verfahrensbeteiligten sowie das Interesse an der Gewährleistung der Sicherheit der Gesellschaft und der Verhütung von Straftaten.

Der unbestimmte Rechtsbegriff "Daten des Ermittlungsverfahrens" im Wortlaut des § 214 der Strafprozessordnung verstößt nach Ansicht des Autors gegen den Grundsatz der Rechtsklarheit. In Anbetracht der Tatsache, dass Journalisten die geltenden Rechtsvorschriften und die gesetzlich festgelegten Grenzen für die Presse besonders beachten müssen, dürfen diese Grenzen für den Normalbürger nicht unverständlich sein. Daher herrscht nach wie vor Unklarheit darüber, bei welchen Daten es sich um ein Ermittlungsverfahren handelt, d.h. welche Daten unter das Veröffentlichungsverbot fallen. Auch wenn zu konzedieren ist, dass es sich bei der Erteilung der Erlaubnis zur Veröffentlichung um eine Ermessensentscheidung der Staatsanwaltschaft handelt und einige unbestimmte Rechtsbegriffe unter Berücksichtigung der Umstände geklärt werden können, überschreitet die zu prüfende Vorschrift nach Ansicht des Autors nicht die sich aus § 13 Absatz 2 der Verfassung der Republik Estland ergebende

Forderungen der Rechtsklarheit. Ein Vergleich mit der Gesetzgebung der Bundesrepublik Deutschland zeigt, dass das Veröffentlichungsverbot, das sich nur auf die wörtliche Veröffentlichung von Dokumenten in ihrer Gesamtheit oder in ihren wesentlichen Teilen in Wortlaut bezieht, besser anwendbar ist. Der Autor der Arbeit kommt daher zu dem Ergebnis, dass § 214 der Strafprozessordnung keine verhältnismäßige Einschränkung der Pressefreiheit darstellt, insbesondere wegen der Unangemessenheit der für die Umsetzung zuständigen staatlichen Behörde und des unangemessen weiten Anwendungsbereichs der Norm.

KASUTATUD LÜHENDID

EIÕK	Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
GG	Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, eesti k Saksamaa Liitvabariigi põhiseadus
HMK	Harju Maakohus
MüKoStPO	<i>Münchener Kommentar zur Strafprozeßordnung</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi kriminaalmenetluse seadustiku Müncheni kommenteeritud väljaanne
MüKoStGB	<i>Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi karistusseadustiku Müncheni kommenteeritud väljaanne
BeckOK GG	<i>Beck'scher Online-Kommentar zum Grundgesetz</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduse kommenteeritud digitaalväljaanne kirjastuse C. H. Beck poolt
BeckOK StPO	<i>Beck'scher Online-Kommentar zur Strafprozeßordnung</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud digitaalväljaanne kirjastuse C. H. Beck poolt
BeckOK StGB	<i>Beck'scher Online-Kommentar zum Strafgesetzbuch</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi karistusseadustiku kommenteeritud digitaalväljaanne kirjastuse C. H. Beck poolt
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> , eesti k Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon
PSK	Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne
KrMSK	Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne
KarSK	Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne
BGH	<i>Bundesgerichtshof</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi Ülemkohus
BVerfG	<i>Bundesverfassungsgericht</i> , eesti k Saksamaa Liitvabariigi Konstitutsioonikohus
KK-StPO	<i>Karlsruher Kommentar zur Strafprozeßordnung</i> , eesti k Saksamaa

Liitvabariigi kriminaalmenetluse seadustiku Karlsruhe kommenteeritud
väljaanne

GVG *Gerichtsverfassungsgesetz*, eesti k Saksamaa Liitvabariigi kohtuseadus

StPO *Strafprozeßordnung*, eesti k Saksamaa Liitvabariigi kriminaalmenetluse
seadustik

StGB *Strafgesetzbuch*, eesti k Saksamaa Liitvabariigi karistusseadustik

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aas, N. Tavaseaduste vaates on ajakirjanike karistamine üllatav. ERR 06.05.2022. – <https://www.err.ee/1608588994/norman-aas-tavaseaduste-vaates-on-ajakirjanike-karistamine-ullatav> (31.01.2023).
2. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001/eriväljaanne.
3. Antson, A. Elektroonilise side andmete säilitamise ja põhiõiguste tagamise vahekord kriminaalmenetluses. Magistritöö. Juhendajad Rauno Kiris ja Jaan Ginter. Tallinn: Tartu Ülikool 2021. – https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/72963/antson_ma_2021.pdf (31.03.2023).
4. Barthe, C., Gericke, J. (koost). Karlsruher Kommentar zur Strafprozeßordnung (KK-StPO). 9. vlj. Karlsruhe: C. H. Beck 2023.
5. Conference. 03.05.2021. – https://en.unesco.org/sites/default/files/windhoek30declaration_wpfd_2021.pdf (31.12.2022).
6. Declaration of Windhoek on Promoting an Independent and Pluralistic African Press. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Seminar on Promoting an Independent and Pluralistic African Press 03.05.1991. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000093186> (31.12.2022).
7. Dürig, G., Herzog, R., Scholz, R. (koost.) Grundgesetz-Kommentar. 99. vlj. München: C. H. Beck 2022.
8. Eesti Ekspress. Enneolematu kohtuvaidlus. Riigiprokuratuur nõuab Eesti Ekspressilt trahvi Swedbanki rahapesust kirjutamise eest. Eesti Ekspress 13.12.2022. – <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120113552/video-enneolematu-kohtuvaidlus-riigiprokuratuur-nouab-eesi-ekspressilt-trahvi-swedbanki-rahapesust-kirjutamise-eest> (31.01.2023).
9. Eesti Meediaettevõtete Liit. Eesti ajakirjanduseetika koodeks. – <https://meedialiit.ee/eetikakoodeks/> (31.12.2022).
10. Epping, V. Hillgruber, C. (koost.) Grundgesetz. Beck'scher Online-Kommentar. 53. vlj. München: C. H. Beck 2023.
11. Erb, V., Schäfer, J. (koost). Münchener Kommentar zur Strafgesetzbuch (MüKoStGB). 4. vlj. München: C. H. Beck 2022.

12. Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia. – *Juridica* 2007/III.
13. Ernits, M. Holders and Addressees of Basic Rights in the Constitution of the Republic of Estonia. – *Juridica International* 1999/IV.
14. Euroopa Komisjon. Jaanuari rikkumisvastaste meetmete pakett: peamised otsused. 26.01.2023. – https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ET/inf_23_142 (31.03.2023).
15. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. Soovitus nr R (2000) 7. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2 (31.12.2022).
16. Fischer, N. S. Die Medienöffentlichkeit im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren: unter besonderer Berücksichtigung der Informationsfreiheitsgesetze. – *Schriften zum Prozessrecht* 2014/229.
17. Ginter, C., Soo, A. Avalik kord kui päästerõngas võitluses rassismi ja ksenofoobiaga. – *Juridica* 2022/VI.
18. Graf, J. (koost). Beck'scher Online-Kommentar Strafprozeßordnung mit RiStBV und MiStra (BeckOK StPO). 44. vlj. München: C. H. Beck 2022.
19. Ikkonen, K. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. *Juridica* 2005/III.
20. Ivask, S. The role of routines, demands and resources in work stress among Estonian journalists. Institute of Social Studies, University of Tartu. – http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/62768/ivask_signe.pdf?sequence=1&isAllowed=y (31.01.2023).
21. Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2019. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/jalitustegevus.html> (31.01.2023).
22. Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2020. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/jalitustegevus/> (31.01.2023).
23. Justiitsministeerium. Jälitustegevus. Kuritegevus Eestis 2021. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/jalitustegevus_page.html (31.01.2023).
24. Justiitsministeerium. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. 599 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a->

- b5122208c53b/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seondvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus (31.01.2023).
25. Justiitsministeerium. Ringhäälinguseaduse, kriminaalmenetluse seadustiku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 21.12.2009. – <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/64ca1497-002d-4b44-9cd4-b407e0fd8a58> (31.01.2023).
26. Justiitsministeerium. Seletuskiri ebaausa konkurentsi takistamise ja ärisaladuse kaitse seaduse eelnõu juurde. 678 SE, lk 12. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/9b6f21b8-db1c-436d-a045-326913d80d22> (31.01.2023).
27. Kergandberg, E. Kriminaalmenetlus kui kullakaevandus. – *Juridica* 2016/II.
28. Kergandberg, E. Tõest ja karistamisest kohtupidamise eesmärgina. Savisaare kohtuasi võiks käivitada lõpuks ometi sisulise diskussiooni süütegude menetlemise uue paradigma kujundamiseks. *Sirp* 28.02.2020. – <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/toest-ja-karistamisest-kohtupidamise-eesmargina/> (31.01.2023).
29. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost.) Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.
30. Klatt, M., Meister, M. Der Grundsatz der Verhältnismäßigkeit. Ein Strukturelement des globalen Konstitutionalismus. – *Juristische Schulung* 2014/3, lk 193, C. H. Beck.
31. Knauer, C., Kudlich, H., Schneider, H. (koost.) Münchener Kommentar zur Strafprozeßordnung (MüKoStPO). 2. vlj. München: C. H. Beck 2023.
32. Koppel, K. Ajakirjanduse suukorvistamist lubav seadus leiab kohtutes agarat kasutamist. *ERR* 17.12.2019. – <https://www.err.ee/1014527/ajakirjanduse-suukorvistamist-lubav-seadus-leiab-kohtutes-agarat-kasutamist> (31.01.2023).
33. Kõve, V. Õigus- ja kohtusüsteemi areng. Ettekanne kohtunike täiskogul 14. veebruaril 2020 Tallinnas. – https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/Villu_K%C3%B5ve_t%C3%A4iskogu_k%C3%B5ne.pdf (31.01.2023).
34. Kõve, V., Järvekülg, I., Ots, J., Torga, M. (koost.) Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
35. Laaring, M. Avaliku korra mõiste põhiseaduses. – *Juridica* 2012/IV.

36. Lehr, G. Grenzen für die Öffentlichkeitsarbeit der Ermittlungsbehörden. – Neue Zeitschrift für Strafrecht 2009/8, lk 409.
37. Ludwigs, M., Friedmann, C. Die Grundrechtberechtigung staatlich beherrschter Unternehmen und juristischer Personen des öffentlichen Rechts. Kontinuität oder Wandel der verfassungsrechtlichen Dogmatik? – Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht 2018, lk 22.
38. Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2021. aasta menetlusstatistika. Kohtute aastaraamat 2021. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2021-aasta-menetlusstatistika/> (31.01.2023).
39. Luiksaar, F. Prokuratuuri suhetest ajakirjandusega. – Juridica 1996/7.
40. Madise, Ü., Kalmo, H., Kask, O., Pruks, P. (koost.) Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2020.
41. Meier, B-D. Auskünfte gegenüber Medien. – Bannenberg, B. (koost). Alternativ-Entwurf Strafjustiz und Medien (AE-StuM). Entwurf eines Arbeitskreises deutscher, österreichischer und schweizerischer Strafrechtslehrer. München: C. H. Beck 2004.
42. Mooste, K. Peaprokurör Parmas ajakirjanike trahvimisest: nad rikkusid seadust, aga te ei taha sellest aru saada. – Delfi 04.05.2022. <https://www.delfi.ee/artikkel/96570133/peaprokuror-parmas-ajakirjanike-trahvimisest-nad-rikkusid-seadust-aga-te-ei-taha-sellest-arusaada> (31.03.2023).
43. Müller, I. Der Wert der "materiellen Wahrheit". Leviathan 1977/5, No. 4, lk 522-537. – <http://www.jstor.com/stable/23982857> (31.01.2023).
44. Narits, R. Eesti õiguskord ja väärtusjurisprudents. – Juridica 1998/I.
45. Neuling, C-A. Strafjustiz und Medien – mediale Öffentlichkeit oder "justizielle Schweigepflicht" im Ermittlungsverfahren? Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht 3/2006. – <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/06-03/index.php?sz=6> (31.03.2023).
46. Pomorin, K. Die Presse als "watchdog" – eine gefährdete Art? Ein Vergleich der aktuellen Situation in Deutschland und den USA. – Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht 2008/40.
47. Presserat. Ethische Standards für den Journalismus. – <https://www.presserat.de/pressekodex.html> (31.12.2022).

48. Prokuratuur. Prokuratuuri põhimõtted ajakirjandusega suhtlemisel. – <https://www.prokuratuur.ee/et/pressile/prokuratuuri-pohimotted-ajakirjandusega-suhtlemisel> (31.01.2023).
49. Põlluveer, K. Valitsusväliste organisatsioonide kaasamine õigusloomeprotsessi. – *Juridica* 2004/VI.
50. Reporters Without Borders. Methodology used for compiling the World Press Freedom Index. – https://rsf.org/en/index-methodologie-2022?year=2022&data_type=general (31.12.2022).
51. Reporters Without Borders. RSF's 2022 World Press Freedom Index : a new era of polarisation. – https://rsf.org/en/rsf-s-2022-world-press-freedom-index-new-era-polarisation?year=2022&data_type=general (31.12.2022).
52. Riigikogu. Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (kohtumenetluse avalikkus). 574 SE. – [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e2ba4498-ddf5-447b-95a6-9aace9256765/Halduskohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seaduse%20eeln%C3%B5u%20\(kohtumenetluse%20avalikkus\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e2ba4498-ddf5-447b-95a6-9aace9256765/Halduskohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seaduse%20eeln%C3%B5u%20(kohtumenetluse%20avalikkus)) (31.01.2023).
53. Rosentau, M. Tõendamine teadmise standardmudelil. – *Juridica* 2001/III.
54. Russell, B. On the Nature of Truth. – *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1906-1907/7, lk 28-49. <https://www.jstor.org/stable/4543744> (31.01.2023).
55. Saar, J. Mõtisklus ühe kohtumõistmise teemal. Kas tõe tuvastamine on üldse peamine eesmärk siinses kriminaalmenetluses või on tähtis saada asi tehtud? *Sirp* 31.01.2020. – <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/motisklus-uhe-kohtumoisistmise-teemal/> (31.01.2023).
56. Sarri, E. Tasakaal ajakirjandusvabaduse, avaliku teadmisevajaduse ja süütuse presumptsiooni vahel. *Magistritöö. Juhendaja Ülle Madise*. Tallinn: Tartu Ülikool 2015. – <http://hdl.handle.net/10062/48031> (31.10.2022).
57. Schlüter, O. Verdachtsberichterstattung: Zwischen Unschuldsvermutung und Informationsinteresse. – *Information und Recht*, 78. C. H. Beck: München 2011.
58. Siivelt, K. Erasüüdistus. Kas vajalik täiendus Eesti kriminaalmenetlusõigusele? – *Juridica* 2014/III, lk 198-199.

59. Sootak, J., Pikamäe, P. (koost.) Karistusseadustik. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.
60. Torokoff, K.-J. Meediakontsentratsioon demokraatlikus ühiskonnas ja selle õiguslik regulatsioon. – Juridica 2001/VI, lk 360-361.
61. Trüg, G. Medienarbeit der Strafjustiz – Möglichkeiten und Grenzen. Neue Juristische Wochenschrift 2011/1040. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2011-S-1040-N-1> (31.01.2023).
62. United Nations. World Press Freedom Day. 3 May. – <https://www.un.org/en/observances/press-freedom-day> (31.12.2022).
63. v. Heintschel-Heinegg, B. (koost.) Strafgesetzbuch. Beck'scher Online-Kommentar (BeckOK StGB). 56. vlj. München: C. H. Beck 2023.
64. Vedler, S., Vahter, T. Kogu Swedbank Eesti endine juhatus sai kahtlustuse Vene oligarhiga seotud rahapesus. Eesti Ekspress 25.03.2022. – <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96248003/kogu-swedbank-eesti-endine-juhatus-sai-kahtlustuse-vene-oligarhiga-seotud-rahapesus> (31.01.2023).
65. Windhoek+30 Declaration. Information as a Public Good. UNESCO World Press Freedom Day International.
66. Wolff, H. J., Bachof, O., Stober, R. Verwaltungsrecht. Teil I. C. H. Beck: München 1994, lk 338-339.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

67. Anordnung über Mitteilungen in Strafsachen (MiStra). – avaldatud 10.05.2022, BAnz AT 20.07.2022 B1.
68. Avaliku teabe seadus. – RT I, 06.08.2022, 20.
69. Eesti Rahvusringhäälingu seadus. – RT I, 27.02.2022, 2.
70. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
71. Elektroonilise side seadus. – RT I, 20.12.2022, 1.
72. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 326, lk 391–407.
73. Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). – avaldatud 09.05.1975 (BGBl. I S. 1077), viimati muudetud 19.12.2022 (BGBl. I S. 2606).
74. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG). – avaldatud 23.05.1949, viimati muudetud 19.12.2022 BGBl. I S. 2478.
75. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
76. Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.
77. Korrakaitse seadus. – RT I, 06.08.2022, 16.
78. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 08.07.2021, 9.
79. Prokuratuuriseadus. – RT I, 02.06.2020, 8.
80. Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren (RiStBV). – avaldatud 01.01.1977, viimati muudetud 08.11.2021, BAnz AT 24.11.2021 B1.
81. Strafgesetzbuch (StGB). – avaldatud 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322), viimati muudetud 04.12.2022 (BGBl. I S. 2146).
82. Strafprozeßordnung (StPO). – avaldatud 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), viimati muudetud 25.03.2022 (BGBl. I S. 571).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

83. BGH 4 ZR 439/17. – <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=94971> (31.03.2023).
84. BGH 4 ZR 95/21. – <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=130535> (31.03.2023).
85. BGH. 1 StR 683/59. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1960-S-1580-N-2> (31.01.2023).
86. BGH. 2 StR 427/91. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NSTZ-B-1992-S-275-N-1> (31.01.2023).
87. BGH. 3 StR 24/79. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1979-S-1666-N-1> (31.01.2023).
88. BGH. 3 StR 393/10. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-BECKRS-B-2011-N-00428> (31.01.2023).
89. BVerfG. 1 BvB 2/51. – <https://oj.is/335396> (31.01.2023).
90. BVerfG. 1 BvL 15/84 = NJW 1986, 1239.
91. BVerfG. 1 BvR 126/85. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-AP-G-GG-A-5-X-1-SW-MEINUNGSFREIHEIT-N-12> (31.12.2022).
92. BVerfG. 1 BvR 1376/79. <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1983-S-1415-N-1> (31.03.2023).
93. BVerfG. 1 BvR 147/86, 1 BvR 478/86. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1987-S-2987-N-1> (31.12.2022).
94. BVerfG. 1 BvR 1696/98. – http://www.bverfg.de/e/rs20051025_1bvr169698.html (31.12.2022).
95. BVerfG. 1 BvR 2150/08. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2010-S-47-N-2> (31.03.2023).
96. BVerfG. 1 BvR 23/94 – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1994-S-1779-N-1> (31.12.2022).
97. BVerfG. 1 BvR 2576/04. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-2007-S-979-N-1> (31.03.2023).
98. BVerfG. 1 BvR 620/07. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-JUS-B-2008-S-735-N-1> (31.01.2023).

99. BVerfG. 1 BvR 848/77. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1982-S-1447-N-1> (31.01.2023).
100. BVerfG. 2 BvR 215/81. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-NJW-B-1981-S-1719-N-1> (31.01.2023).
101. BVerfG. 2 BvR 429/12. – http://www.bverfg.de/e/rk20140627_2bvr042912.html (31.03.2023).
102. EIKo 10737/84, *Müller jt vs. Šveits*.
103. EIKo 11674/85, *Stevens vs. Ühendkuningriik*.
104. EIKo 11882/10, *Pentikäinen vs. Soome*, § 90.
105. EIKo 12675/05, *Gsell vs. Šveits*.
106. EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*.
107. EIKo 13936/02, *Manole jt vs. Moldova*.
108. EIKo 17224/11, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina*.
109. EIKo 17888/12, *Shvydka vs. Ukraina*.
110. EIKo 18030/11, *Magyar Helsinki Bizottság vs. Ungari*.
111. EIKo 21980/93, *Bladet Tromso ja Stensaas vs. Norra*.
112. EIKo 27582/07, *Mehmet Zeki Çelebi vs. Türgi*.
113. EIKo 3111/10, *Ahmet Yildirim vs. Türgi*.
114. EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*.
115. EIKo 41192/11, *Amaghlobeli jt vs. Gruusia*.
116. EIKo 41214/08 ja 49440/08, *Editorial Board of Grivna Newspaper vs. Ukraina*.
117. EIKo 45835/05, *Shapovalov vs. Ukraina*.
118. EIKo 46221/99, *Öcalan vs. Türgi*.
119. EIKo 48009/08, *Mosley vs. Ühendkuningriik*.
120. EIKo 48226/10 ja 14027/11, *Cengiz jt vs. Türgi*.
121. EIKo 48876/08, *Animal Defenders International vs. Ühendkuningriik*.
122. EIKo 48898/99, *Perna vs. Itaalia*.
123. EIKo 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09, *Ibrahim jt vs. Ühendkuningriik*.
124. EIKo 56925/08, *Bédat vs. Šveits*.
125. EIKo 59320/00, *Von Hannover vs. Saksamaa*.

126. EIKo 61470/15, *Sellami vs. Prantsusmaa*.
127. EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*.
128. EIKo 79671/13, *Gheorghe-Florin Popescu vs. Rumeenia*.
129. EIKo 931/13, *Satakunnan Markkinapörssi OY ja Satamedia OY vs. Soome*.
130. EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*.
131. EKO C-511/18, C-512/18 ja C-520/18, *La Quadrature du Net*,
ECLI:EU:C:2020:791.
132. EKO C-746/18, *H.K. vs. Prokuratuur*, ECLI:EU:C:2021:152.
133. HMKm 14.04.2022, 1-22-1949.
134. LG Hamburg. 324 O 502/20. – <https://beck-online.beck.de/Bcid/Y-300-Z-GRURRS-B-2021-N-51875> (31.03.2023).
135. RKHKm 3-19-1565.
136. RKHKO 3-17-62.
137. RKHKO 3-3-1-85-15.
138. RKKKm 1-17-11610.
139. RKKKm 1-17-9149
140. RKKKm 1-22-1949.
141. RKKKm 3-1-1-105-11.
142. RKKKm 3-1-1-56-05.
143. RKKKm 3-1-1-74-16.
144. RKKKO 1-16-6179.
145. RKKKO 1-17-11509.
146. RKKKO 1-19-8757.
147. RKKKO 1-20-1301.
148. RKKKO 3-1-1-100-13.
149. RKKKO 3-1-1-100-15.
150. RKKKO 3-1-1-1-12.
151. RKKKO 3-1-1-129-13.
152. RKKKO 3-1-1-64-16.
153. RKKKO 3-1-1-77-15.
154. RKKKO 3-1-1-80-16.
155. RKPJKo 3-4-1-1-02.

156. RKPJKo 3-4-1-12-08.
157. RKPJKo 3-4-1-16-05.
158. RKPJKo 3-4-1-16-08.
159. RKPJKo 3-4-1-59-14.
160. RKPJKo 5-18-4.
161. RKPJKo 5-19-45.
162. RKPJKo 5-22-12.
163. RKTkm 2-21-17817.
164. RKTKo 3-2-1-83-10.
165. RKÜKo 3-1-3-10-02.
166. RKÜKo 3-4-1-1-14.
167. RKÜKo 3-4-1-17-13.
168. RKÜKo 5-18-5.
169. RKÜKo 5-20-3.
170. TlnRnKo 1-08-9234.
171. TlnRnKo 3-06-2386.